

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Katedra právních dějin

Mgr. Monika Němcová

**PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŽENY V ŘÍMSKÉM
PRÁVU**

Rigorózní práce

Vedoucí rigorózní práce: Prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc.

Římské právo

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 4.11.2016

Prohlášení

Prohlašuji, že předloženou rigorózní práci jsem vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

.....

Mgr. Monika Němcová

V Praze dne 14.12.2016

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé rigorózní práce prof. JUDr. Michalovi Skřejpkovi, DrSc., za jeho vstřícnost a cenné rady, které mi při vypracování této práce poskytl. Dále bych ráda poděkovala svým nejbližším, kteří mě po celou dobu psaní této práce velmi podporovali.

English abstract

Legal status of women in Roman law

This rigorous thesis deals comprehensively with problematics of the position of a woman as a legal subject in the Roman law. The thesis is divided in three main chapters whereas the first one deals with the historical events and legal regulations that influenced the position of a woman in individual periods of the Roman state system, in a Roman family as well as in the entire society. The second chapter is devoted to the competence of a woman in the Roman law, mainly to the legal personality, capacity, legal as well as procedural competence. In this connection, the subchapter deals with the position of a woman as a person *alieni iuris* and *sui iuris* and the institute of guardianship of adult women in the *sui iuris* position. The third chapter is focused on the legal position of a woman in a Roman family. It analyzes the roles that a woman could play in a family gradually. It means the role of a daughter, wife, mother, and widow whereas the largest emphasis is placed on the position of a woman in the Roman marriage and related institutions. The extramarital forms of coexistence such as *concubinatus* and *contubernium* and the problematics of property law between spouses are not left out. The semifinal chapter concentrates on the legal position of a woman in religion, mainly on the rights and obligations of priestesses of the goddess Vesta, so-called Vestal Virgins, and on *crimen incestum*. The conclusion of this thesis is devoted to the legal position of a woman in the criminal law and concentrates on the immoral criminal acts according to *lex Iulia de adulteriis*.

Abstrakt

Tato rigorózní práce se komplexně zabývá problematikou postavení ženy jako subjektu práva v právu římském. Práce je rozdělena do tří hlavních kapitol, z nichž první pojednává o historických událostech a právních předpisech, které měly vliv na postavení ženy v jednotlivých obdobích římského státního zřízení, jak v římské rodině, tak i v celé společnosti. Druhá kapitola je věnována způsobilosti ženy v římském právu, zejména právní osobnosti, svéprávnosti, deliktní způsobilosti a způsobilosti procesní, v souvislosti s tímto podkapitola pojednává o postavení ženy, jakožto osoby *alieni iuris* a *sui iuris* a institutu poručenství nad dospělými ženami v postavení *sui iuris*. Třetí kapitola je zaměřena na právní postavení ženy v římské rodině, jsou zde rozebrány role, ve kterých se žena v rodině postupem času mohla nacházet, a to nejprve v postavení dcery, následně manželky, matky a vdovy, přičemž největší důraz je kladen na postavení ženy v římském manželství a institutů s ním spojených, nejsou tak opomenuty ani mimomanželské formy soužití jako *concubinatus* a *contubernium* a problematika majetkového práva mezi manžely. Předposlední podkapitola se zaměřuje na právní postavení ženy v náboženství, především na práva a povinnosti kněžek bohyně Vesty, tzv. Vestálek a *crimen incestum*. Závěr této práce je věnován právnímu postavení ženy v trestním právu se zaměřením na mravnostní trestné činy podle *lex Iulia de adulteriis*.

OBSAH

ÚVOD.....	9
1 PŘEHLED VÝVOJE PRÁVNÍHO POSTAVENÍ ŽENY	17
1.1 Doba královská	17
1.2 Doba republiky	23
1.3 Doba císařství	29
1.3.1 Principát.....	30
1.3.2 Dominát	36
2 ZPŮSOBILOST ŽENY V ŘÍMSKÉM PRÁVU.....	44
2.1 Právní osobnost.....	44
2.2 Svěprávnost.....	49
2.2.1 Právní postavení ženy „alieni iuris“.....	53
2.2.2 Právní postavení ženy „sui iuris“ a institut „tutela mulierum“	54
2.3 Deliktní způsobilost.....	58
2.3.1 Deliktní způsobilost osob žen „alieni iuris“ a „actio noxalis“	61
2.4 Procesní způsobilost	63
3 PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŽENY V ŘÍMSKÉ RODINĚ.....	66
3.1 Římská rodina	66
3.2 Právní postavení ženy jako dcery	68
3.2.1 Vznik patria potestas.....	73
3.2.2 Zánik „patria potestas“	76
3.3 Právní postavení ženy jako manželky.....	79
3.3.1 Římské manželství – „matrimonium“.....	79
3.3.1.1 Druhy manželství.....	81
3.3.1.2 Předpoklady pro vznik manželství	85

3.3.1.3	Překážky manželství	91
3.3.1.3.1	Absolutní překážky manželské	91
3.3.1.3.2	Relativní překážky manželské.....	92
3.3.1.4	Zásnuby „sponsalia“	98
3.3.1.5	Uzavření manželství	100
3.3.1.6	Zánik manželství	104
3.3.2	Mimomanželské vztahy	108
3.3.2.1	Konkubinát	108
3.3.2.2	Contubernium	110
3.3.3	Majetkové právo mezi manžely	112
3.3.3.1	Dos – Věno	114
3.3.3.1.1	Zřízení věna.....	117
3.3.3.1.2	Pacta dotalis	117
3.3.3.2	Darování mezi manžely	118
3.3.3.2.1	Donatio ante nuptias.....	119
3.3.3.2.2	Donatio propter nuptias.....	120
3.4	Právní postavení ženy jako matky	120
3.5	Právní postavení ženy jako vdovy	123
3.5.1	Testamentární posloupnost	126
3.5.2	Intestátní posloupnost	130
3.6	Právní postavení ženy v náboženství	134
3.6.1	Bohyně Vesta a její Vestálky.....	134
3.6.2	Crimen incestum a jeho trestání.....	138
3.7	Právní postavení ženy v trestním právu.....	140
3.7.1	Římské trestní právo - pojem.....	140
3.7.2	Vybrané trestné činy, jejichž subjektem jsou převážně ženy	141

3.7.2.1	Lex Iulia de adulteris	141
3.7.2.1.1	Adulterium	142
3.7.2.1.2	Stuprum	145
3.7.2.1.3	Lenocinium	146
ZÁVĚR	150
POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA	158
SUMMARY	163
SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV	165

ÚVOD

„Dějiny jsou svědky času, světlem pravdy, živou pamětí, učitelkou života a poslem minulosti...“¹

(Marcus Tullius Cicero)

Téma mé rigorózní práce „Právní postavení ženy v římském právu“ jsem si zvolila z důvodu mého osobního zájmu o dějiny práva, konkrétně pak o historicko-právní odvětví, kterým je právě římské právo. Výše uvedený citát od římského řečníka M. T. Cicera mne pak už jen utvrdil v tom, že v dnešní době je nutností znát dějiny a už stačilo jen vybrat téma, které se bude dotýkat i mne samotné. Při spojení mých dvou požadavků na výběr tématu práce pak vykryštovalo právě téma „Právní postavení ženy v římském právu“. I když se jedná o historické téma, nelze však opomíjet fakt, že i v dnešní době nalzáme inspiraci pro tvorbu práva právě v právu římském, které je hlavně pro zákonodárce, ale i pro obyčejné lidi prahnoucí k dějinám, obrovským dědictvím. A tak i v našem současném právním systému mnohdy nalzáme zlomky římské právní úpravy, především pak v soukromém právu, ač v trochu pozměněné podobě.

Přestože je nám římské právo při tvorbě našeho práva velkou inspirací, troufám si tvrdit, že málokterá dnešní žena by chtěla mít právní postavení žen žijících v římské společnosti. Na území antického Říma totiž lidé nabývali práv především podle toho, jaké měli osobní a majetkové postavení, rovněž také podle jejich národnosti, náboženství či pohlaví. Postavení žen tak nebylo zdaleka rovnocenné s postavením mužů, ačkoli samotné římské právo nikdy nadřazenost role muže a ženy jednoznačně neshledalo. Silným článkem patriarchální římské společnosti byla římská rodina, zvaná *familia*, ve které hrála žena hned několik rolí. *Familia* označovala společenství lidí

¹ CICERO, Marcus Tullius. *De Oratore*, 2.36 [online]. [cit. 7.2.2016] Dostupné z: <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/oratore2.shtml#36>.

žijících v domě, především tedy otce, matku, jejich děti či vnuky, ale také propuštěnce a otroky žijící v domě společně s rodinou. Římané na ženu vždy pohlíželi jako na stvoření velmi křehké a slabé, jež musí být pod „ochranou“ muže. Přičemž nejprve ženu „chránil“ její otec, poté manžel a v případě ovdovění její nejstarší syn. Neměla-li žena otce, manžela a ani syna, pak bez ohledu na věk podléhala dohledu poručníka, pouze ve výjimečných případech byla od dohledu muže osvobozována. Římské ženy svazovalo nespočet omezení a zákazů, od kterých bylo odvíjeno jejich společenské postavení. Politického života se účastnit nemohly vůbec, jelikož byl zasvěcen pouze mužům.² Z veřejného prostoru však zcela vyloučeny nebyly, neboť se mohly účastnit například náboženských slavností, hostin či her a také měly právo na vzdělání. Stejně jako římské právo, tak i právní postavení ženy, doznalo postupem doby značných změn. Ženy nabývaly větší společenské nezávislosti, stávaly se více samostatnými a byla jim přiznána určitá práva.³

Cílem této práce je komplexně analyzovat právní postavení ženy v římském právu, a tedy v římské rodině i v římské společnosti a podat tak obecný náhled na právní postavení římské ženy se zaměřením na společenský a historický kontext. Vzhledem k tomu, že pojem postavení ženy v římském právu je velmi obsáhlý a je zde tedy možnost k němu přistupovat z různých úhlů pohledu, nebude právní postavení ženy v této práci zmapováno do všech jeho detailů. Hlavní snahou je především vycházet z pohledu ženy jako člověka, který se od svého narození ocitá v různých společenských rolích, jež mají odlišnou míru způsobilosti k právům a povinnostem a jsou jinak svéprávné. Právní postavení ženy bude analyzováno především v oblasti práva rodinného, přičemž největší pozornost bude věnována *matrimonium* podle *ius civile*, neboť život římských žen byl nejvíce soustředěn kolem tohoto svazku. Budou však zmíněny i další formy soužití muže a ženy, kterými bylo manželství nazývané autory jako smíšené, tzv. *konkubinát a contubernium*. V práci budou rozebírány i skutečnosti, jimiž se postavení žen lišilo od postavení mužů. Rovněž bude zachycena problematika osobního a majetkového postavení ženy a také právní postavení ženy v dědickém právu. V neposlední řadě bude římská žena rozebrána i z hlediska veřejného

² Ulp. Dig. 50,17,2. Zde Ulpian hovoří o tom, že ženy nemohou zastávat žádný občanský nebo veřejný úřad.

³ ROBERT, Jean-Noël. *Řím: 753 př. n. l. až 476 n. l.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. s. 210 - 211.

práva se zaměřením na kněžky bohyně Vesty a mravnostní trestné činy podle *lex Iulia de adulteriis*, tedy *adulterium*, *stuprum* a *lenocinium*.

Mezi použité metody při zpracování této práce patří především metoda analýzy, metoda deskriptivní a metoda historická. Tyto metody jsou pak doplňovány metodou poznávací a metodou explanace.

Rigorózní práce je rozdělena do tří hlavních kapitol. První kapitola nazvaná **Přehled vývoje právního postavení ženy** se zaměřuje na historický základ tohoto tématu a je členěna do čtyř podkapitol rozdělených do dějinných etap římského státního zřízení, které mají čtenáři nejprve přiblížit historicko-právní situaci daného období a následně pak pojednat o právních předpisech, které v té době ovlivnily nejvíce právní postavení žen.

Druhá kapitola nazvaná **Způsobilost ženy v římském právu** je věnována způsobilosti ženy v římském právu, zejména právní osobnosti, svéprávnosti, deliktní způsobilosti a způsobilosti procesní. Pro římskou ženu v jejím běžném světském životě bylo rozhodující, v jakém byla postavení, zda byla osobou *alieni iuris*, tedy osobou podřízenou moci cizí, či zda byla osobou *sui iuris*, tedy osobou svobodnou. Od těchto postavení byla následně odvíjena její práva, proto bude v této části pojednáno i o postavení ženy, jakožto osoby *alieni iuris* a *sui iuris*. V souvislosti s tímto bude pojednáno o institutu poručnictví nad ženami, zvaném *tutela mulierum*. Dále bude objasněno, co bylo základem subjektivních práv obyvatel starověkého Říma, jaký byl jejich status a jak moc byla důležitá jejich občanská čest. Vysvětleny budou mimo jiné i pojmy *caput* a *capitis deminutio*.

Srdcem této práce je nejrozsáhlejší část, kapitola třetí, nazvaná **Právní postavení ženy v římské rodině**, věnující se především právu rodinnému, neboť v důsledku vývoje práva a celé římské společnosti docházelo k emancipaci žen a s ní i různým změnám, které byly promítnuty především v oblasti práva rodinného. V této části tak bude vymezen nejprve pojem rodina, neboť v římském právu rodina nepředstavovala rodinu, jakou známe v dnešním slova smyslu, tedy rodinu v biologickém smyslu, nýbrž jako společenství všech osob žijících v jednom domě, kde pánem domu a zároveň i hlavou rodiny byl *pater familias*. Dále bude rozebráno právní postavení ženy v římské rodině, a to podle pozic, ve kterých se žena během

svého života mohla v římské rodině nacházet. Největší prostor bude dán právnímu postavení ženy v roli manželky, tedy institutu římského manželství, jelikož právě manželství mělo pro právní postavení žen největší význam. Pozornost bude především věnována vymezení druhů manželství, předpokladům pro vznik manželství a překážkám, které mohly stát v cestě jeho uzavření. Dále bude pojednáno o zásnubách, které zpravidla předcházely manželskému svazku, uzavření manželství a jeho zániku a také bude rozebrána problematika týkající se majetkových vztahů mezi manžely, tedy institut věna a darování mezi manžely. Zmíněny budou i mimomanželské formy soužití muže a ženy, tzv. *concubinatus a contubernium*, které nepožívaly právní ochranu a neměly žádné právní následky. V neposlední řadě se práce zabývá i právem veřejným se zaměřením na postavení ženy v náboženství a v trestním právu. V souvislosti s náboženstvím bude pojednáno o právech a povinnostech kněžek bohyně Vesty, tzv. vestálek, o jejich privilegiích, zákazech a omezení, která se pojila s výkonem jejich služby a zmíněno bude rovněž i jejich trestání. V souvislosti s postavením ženy v trestním právu budou v práci rozebrány mravnostní trestné činy podle *lex Iulia de adulteriis*, čemuž bude předcházet stručné zasvěcení čtenáře do římského práva trestního.

Jako hlavní zdroje zkoumání byly použity především původní prameny římského práva. V první řadě bylo postavení ženy upravováno *leges regiae* tzv. královskými zákony, které jsou považovány za nejstarší římské právní normy. Tyto normy byly vydávány římskými králi v podobě jejich příkazů a zákazů, čímž byla s největší pravděpodobností utvrzována obyčejová pravidla nebo pozměňována.⁴

Mezi další významný pramen sloužící ke zpracování dané problematiky patří nepochybně Zákon XII. desek, někdy také označován jako Zákon XII. tabulí. Jedná se o sepsání římského obyčejového práva z poloviny 5. století př. n. l. Zákon XII. desek obsahuje stručně formulovaná ustanovení s kazuistickým charakterem. Do Zákona XII. desek byla zahrnuta pouze ustanovení, která byla svým obsahem nejasná či sporná, nebo zcela nová, tedy nejednalo se tak o soupis veškerého práva soukromého i veřejného, jak bylo o zákonu mnoho historiky tvrzeno. Ustanovení, která se dotýkají právního postavení žen, čítá tento zákon pouhých sedm. Většina z nich

⁴ SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2001. Výběrové texty. s. 13.

je diskriminačního charakteru, což vyplývá například z ustanovení, které nalezneme na desce páté, v odstavci prvním: „ *Předkové... rozhodli, že ženy, i kdyby byly dospělé, mají být pod poručenstvím, ... vyjma Vestiny panny, které...chtěli mít svobodné, tak je také stanoveno zákonem XII. desek.*“⁵

Postavení ženy bylo značně ovlivňováno i prétorským právem, tedy vyhláškami magistrátů. Úřad městského prétora (*praetor urbanus*), jehož oborem působnosti byla jurisdikce, byl zřízen roku 367 př. n. l., později pak roku 242 př. n. l. k němu přibyl také úřad cizineckého prétora (*praetor peregrinus*), který měl na starost spory mezi cizinci a římskými občany. Tento úřad velmi ovlivnil řešení sporů soudní cestou. Prétoři byli nejvyššími představiteli soudní moci, avšak jejich hlavní úlohou nebylo řešení sporů, nýbrž garance správného průběhu soudního procesu a garance ochrany dle Zákona XII. tabulí a obyčejového práva. Vyhlášky magistrátů v souvislosti s postavením ženy v oblasti rodinného práva pojednávaly o poručenství, o dětech, o věnu apod.⁶

Mezi nejvýznamnější prameny římského práva bezpochyby řadíme také *leges*. Jedná se o normy schvalované lidovým shromážděním, přičemž se o jejich schválení hlasovalo. Návrhy zákonů byly předkládány pouze magistráty. V období raného císařství schvalování *leges* přešlo na senát. Mezi nejvýznamnější zákony, jež měly upevnit rodinu, patří zákony z roku 18 a 9 př. n. l. označovány pod názvem *Lex Iulia at Papia Poppaea*.⁷

Jedním z nejdůležitějších pramenů upravující mimo jiné i právní postavení lidí, tedy i postavení žen, jsou *Gaiovi Instituce*. Autor tohoto klasického díla žil ve 2. stolení n. l. a působil jako klasický právník, jehož zálibou byla rovněž výuka práva a literární činnost, napsal např. komentáře k Zákonu XII. desek či k pretorskému ediktu. Gaiovi

⁵Lex XII tab. 5, 1. V překladu SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2001. Výběrové texty. s. 27-35.

⁶Vyhlášky praetorů společně s vyhláškami správců provincií a kurulských aedilů tvořily prétorské právo. Jedná se o systém, který je tvořen každý rok. Volná tvorba práva byla pak zastavena císařem Hadrianem (117-138 n. l.), který dospěl k závěru, že je nutno vytvořit kodifikaci prétorského práva, a tak k sestavení konečného znění vyhlášek pověřil L. Salvianuliana, významného právníka a člena jeho rady. Následně pak vyšla na svět kodifikace soudních vyhlášek pod názvem *edictum perpetuum Hadriani/Salvianuliani*, jež zahrnovala edikty městského praetora, cizineckého praetora, kurulských aedilů a edikt provinční. BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. 1. vyd. Praha: Academia, 1988, s. 256-257, SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2001. Výběrové texty. s. 55-59

⁷Tyto zákony vykládali římstí právníci vždy společně a jsou zachovány jenom ve fragmentech, jejich prostřednictvím došlo k zásadní právní úpravě manželství. BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. 1. vyd. Praha: Academia, 1988, s. 261

učebnice představují ucelený systém římského soukromého práva a oproti ostatním se zachovaly prakticky celé. Jedná se o učebnici rozdělenou do čtyř knih. Každá z nich svým způsobem upravuje postavení žen jako osob žijících v římské společnosti, nejvíce pak kniha první, která pojednává především o právním postavení osob, dále také o poručenství a opatrovnictví. Druhá a třetí kniha pak upravuje věcná práva, dědické právo a obligační právo. Poslední kniha se zaměřuje na procesní právo.⁸

Codex Theodosianus je dalším pramenem upravujícím právní postavení žen. Jedná se o zákoník obsahující jak tzv. *ius* (právní vědy), tak i tzv. *leges* (císařských konstitucí), který byl sestaven na popud císaře Theodosia II. a vzešel ze soukromých sbírek (*Codexu Gregorianova a Hermogeniava*).⁹ Jedná se o první oficiální sbírku římského práva, závaznou pro Východ i Západ od roku 439 n. l., složenou z 16 knih rozdělených na jednotlivé tituly. Tituly upravující poměrně přísně postavení žen nalezneme např. v knize deváté, titulu devátém - *o ženách, které se spojily s vlastními otroky*, nebo pak titul šestnáctý - *o osobách v mancipiu*, či v následujícím titulu - *o těch, kteří si zasluhují být zbaveni břemen z důvodu počtu dětí nebo chudoby*, jež nalezneme v knize dvanácté kodexu. Tento zákoník, ze kterého Římané poznávali právo, byl později na Východě vytlačen justiniánskou kodifikací, avšak na Západě se udržel v platnosti ještě dlouhá léta (do 11. století) v podobě obyčejového práva Římanů a katolické církve.¹⁰

Mezi další pramen upravující postavení ženy je tak nutno zařadit i zákoník, jehož obsahem byly uspořádané císařské konstituce z již žijících zákoníků, tj. z *Codexu Gregoriánova*, *Hermogeniánova* a *Theodosiova* s názvem zní *Codex Iustinianus*. Tato sbírka byla vypracována z podnětu císaře *Iustinianuse I.* desetičlennou komisí za pouhý jeden rok a publikována konstitucí *Summa reipublicae* v roce 529 n. l. Vzhledem k nesrovnalostem, které vyšly později na povrch a které byly v rozporu s obsahem *Digest* a *Institucí*, došlo k přepracování tohoto kodexu. Roku 534 n. l. byl

⁸HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s.13-14, KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 16.

⁹Tyto kodexy obsahovaly konstituce císaře Hadriána (117-138) a Diokleciána (284-305), a tak kodex *Theodosianuse* již osahuje pouze konstituce císaře Constantina, s tím, že předchozí nepozbyly své platnosti. HRDINA, DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce...*, s.14-15.

¹⁰SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2001. Výběrové texty. s.131.

tak zveřejněn kodex nový, nazýván *Codex Iustinianus repetitae praelctionis*, dělený do 12 knih rozpadajících se na tituly. První kniha upravuje náboženské záležitosti, prameny práva a státní úřady, druhá až osmá pak soukromé právo a proces, devátá se věnuje právu trestnímu a desátá až dvanáctá pak správě státu a finančnímu právu. O právní postavení ženy je tak, vzhledem k oblastem v kodexu upraveným, pojednáno ve všech knihách, nejvíce pak v knize páté, která pojednává především o manželství.¹¹

Za vlády císaře Justiniána I. vznikly ještě další dvě významné sbírky, které značně upravovaly právní postavení žen a jsou tak pro tuto problematiku rovněž významnými prameny. První z nich byla sbírka vyhlášená konstitucí roku 533 n. l. jako *Digesta seu Pandectae*. Tento zákoník je jeden z nejrozsáhlejších v dějinách lidstva, poněvadž je členěn do padesáti knih, které se dělí na tituly a ty dále na fragmenty. Čtyřicet osm knih bylo věnováno právu soukromému a zbývající dvě knihy právu trestnímu. Právní postavení žen bylo nejvíce upravováno v knize dvacáté třetí, čtvrté a páté, jelikož zde byla především řešena úprava manželství a tak i nepochybně postavení žen, dále pak v knize dvacáté šesté a sedmé nalezneme úpravu poručenství a jelikož ženy musely mít své poručníky vyjma kněžek Bohyně Vesty, je tedy více než zřejmé, že i tato kniha upravovala mimo jiné postavení žen. Například fragment: *Dig. 23,2,4. Pomponius libro tertio ad Sabinum: Minorem annis duodecim nuptam tuncligiti mamuxor emfore, cum apudvirum explesset duodecim annos*¹² upravuje postavení dívky provdané za muže ještě před jejím dvanáctým rokem. Tato dívka získá pak postavení zákonné manželky až v době svých třináctých narozenin po boku svého manžela.¹³ Druhá sbírka byla vyhlášená stejného roku jako *Digesta* a nazývala se *Institutiones seu Elementa* a i tato sbírka se dělila na knihy, které se členily do titulů rozpadajících se na paragrafy. První kniha se věnuje právu osob, a tedy právě v této knize nalezneme i úpravu postavení žen, druhá kniha se věnuje právům věcným a třetí kniha žalobám. Závěrem třetí knihy je 18. titul ponechán trestnímu právu.¹⁴

¹¹SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2001. Výběrové texty. s. 221-231.

¹²Pomp. Dig. 23,2,4.

¹³SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2001. Výběrové texty. s. 167

¹⁴Tato sbírka měla být na pokyn císaře Justiniána I. vytvořena podle Gaiových institucí jako příručka pro studenty práv, jako jakási učebnice práva. Při tvorbě této sbírky třináctičlenná komise sice vycházela z Gaia, avšak některé instituce doplnila i o pasáže z Marcianových institucí. Instituce jsou dochovány ve spousty rukopisů a rovněž se dočkaly i mnoha překladů. SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2001. Výběrové texty. s.265.

Použitými primárními prameny byly tedy zejména Digesta, Justiniánské Instituce a Gaiovi komentáře. Přičemž při zkoumání byly využity především překlady těchto pramenů. U Justiniánských institucí bylo pracováno s překladem od prof. M. Skřejpka a prof. P. Blaha, pro vybrané části z Digest sloužily české překlady od prof. Blaha, dr. Bartošikové, pův. Vaňkové, prof. Skřejpka, dr. Žyteka a slovenské překlady od prof. Blaha a Dr. Vaňkové, u královských zákonů a ustanovení Zákona XII. desek byl použit překlad prof. M. Skřejpka a prof. J. Kincla, a rovněž byla využita i Gaiova učebnice práva ve čtyřech knihách od prof. J. Kincla.

Velkým přínosem mi pak byla i druhotná literatura, kterou tvořila především učebnice prof. L. Heyrovského a Nástin přednášek o soukromém právu římském od prof. M. Boháčka, a rovněž také sborník příspěvků z IV. konference právních romanistů na téma Diskriminace v římském právu z roku 2001 a Praktikum z římského práva obojí od dr. K. Bubelové.

1 PŘEHLED VÝVOJE PRÁVNÍHO POSTAVENÍ ŽENY

1.1 DOBA KRÁLOVSKÁ

Dějiny starověkého Říma jsou datovány od poloviny 8. století do 5. století př. n. l., kdy byla nastolena republika. Historie počátků Říma je velmi nejasná, lze ji tedy velmi obtížně poznat.¹⁵ Řím v době královské je známý pouze z římské národní tradice inspirované pověstmi, báji či legendami různého stáří, které zachytili a mnohdy i přetvořili římstí a řečtí historikové, mezi které patří zcela jistě Titus Livius žijící počátkem doby císařské. Přes neúplnost pramenů můžeme potvrdit, že se na malém teritoriu při dolním toku řeky Tiberu usadili předáci a vojenští velitelé, latinsky se nazývající „*reges*“ (tzn. králové), na základě čehož byl převzat název „Královský Řím“ či „doba královská“ pro toto období. Král nebyl absolutním monarchou, ale působil jako lidový orgán, který reprezentuje navenek rodovou společnost. Rodová společnost, rod (*genus*) dle pramenů pro starověký Řím tvoří základní organizační jednotku pospolitosti, přičemž seskupením příbuzných rodů pak vzniká vyšší organizační jednotka, která je nazývána kurie (*curia*). Kurie podnikala především akce vojenské, náboženské a všeobecné politické, tvořilo jí deset rodů v čele s hodnostářem (*curio*). Tak jako seskupením deseti rodů vznikala kurie, tak seskupením deseti kurií vznikal tzv. kmen (*tribus*). Rody, kurie a kmeny jsou nejen jednotkami personálními, ale i jednotkami územními, přičemž jako druhořadé zde ustupovalo hledisko územní.¹⁶ Nelze opomenout také zprávy o „vládních a správních“ orgánech Římanů, které se členily na krále (*rex*), shromáždění lidu (*comitium*), shromáždění kurií (*comitia curiata*) a senát (*senatus*). Nejvyšším orgánem bylo lidové shromáždění, které se organizovalo do kurií (*shromáždění kurií*), a které prvořadé rozhodovalo o válce a míru a dalších významných problémech v římském společenství. Jednání lidového shromáždění vedl král, přičemž se na tomto shromáždění účastnili pouze vojenské služby schopní muži. Senát měl funkci poradní a výkonnou, byl obsazován

¹⁵ROBERT, Jean-Noël. Řím: 753 př. n. l. až 476 n. l. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 270 s. ISBN 8071063983. s. 15 -16.

¹⁶KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo. 2. doplněné a přepracované vydání.* Praha: C. H. Beck, 1995, s. 1.

náčelníky jednotlivých rodů a podle římské tradice byl tříčlenný. Král byl vykonavatelem státní moci a jeho funkce nebyla dědičná, tudíž způsob obsazování tohoto úřadu je uváděn nejistě. Král reprezentoval lid nejen vůči cizím obcím, ale také vůči bohům, jelikož stál v čele kněžích – pontifiků, kteří hráli v době královské významnou roli. Pontifikové dohlíželi nad dodržováním obyčejových a zvykových norem, především pak pravidel kultových a světských, pokud nebyly lidem dodržovány, hrozily za ně sankce v podobě mystických trestů. Naproti tomu král vydával královské zákony zvané *leges regiae*.¹⁷

Postavení žen v době nejstarší bylo upravováno královskými zákony a primitivním nepsaným právem. Králové prostřednictvím svých příkazů a zákazů doplňovali obyčej a utvrzovali obyčejové zvyklosti, avšak tyto příkazy a zákazy římských králů nebyly dochovány v původním znění. V rámci veřejného práva (*ius publicum*) se však královské zákony, až na výjimky, nezabývají postavením ženy, jejich úprava se tak ponechává spíše právu obyčejovému. Jedna z těchto norem *ius publicum* je připisována králi Tulliovi Hostiliovu. Jedná se o ustanovení, které říká, že pokud se někomu narodí synové-trojčata, mají nárok na příspěvek z veřejných prostředků na jejich výživu, a to až do jejich dospělosti. Z této normy lze tak nepřímou dovodit, že se příspěvek na výživu z veřejných prostředků netýkal žen (tedy dcer-trojčat), nýbrž pouze mužů (synů-trojčat), lze ji tedy označit vzhledem k ženám, jako normu diskriminační.¹⁸

Do sektoru soukromého práva pak spadají všechny ostatní normy. Některé z nich přinášely ženám jisté výhody, většinou se však jedná pouze o výhody přiřknuté kněžkám Bohyně Vesty (tzv. vestálkám).¹⁹ Například vestálkám náležela výhoda v podobě pořízení testamentu za života jejich otce, která byla ostatním ženám

¹⁷ SKŘEJPEK, Michal. Římské právo v datech. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997, xii, 116 s. Beckova skripta. ISBN 8071791237, předmluva, REBRO, Karol a Peter BLAHO. *Římske právo*. 3. dopl. vyd. Bratislava: IuraEdition, 2003, s. 24, SKŘEJPEK, Michal. *Postavení žen v legesregiae a zákoníku XII. Desek*. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma *Diskriminace v římském právu* konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 51 -61.

¹⁸ SKŘEJPEK, Michal. *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII. Desek*. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma *Diskriminace v římském právu* konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 51 – 61, SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2001, s. 13

¹⁹ Více o kněžkách bohyně Vesty pojednáno v podkapitole 2.3.1 Bohyně Vesta a její Vestálky.

zapovězena či správa záležitosti bez souhlasu poručníka, což bylo umožněno i matkám od třech dětí.²⁰

Bájnému zakladateli Říma Romulovi,²¹ který dle pověsti panoval od roku 753 – 715 př. n. l. a jeho následníku Numovi Pompiliovi, který poté panoval, až do roku 672 př. n. l. jsou připisovány mimo jiné i zákony, které mají vzhledem k ženám ochránářský charakter.²²

Prvé, přísné ustanovení vůči ženám, vydal král Romulus, kterým ustanovením zakázal ženě opustit manžela, avšak manželovi umožnil ženu vyhnat, a to v případě, že se dopustila travičství, podvržení dětí, padělání klíčů nebo cizoložství. Na druhou stranu pak Romulus přikázal, aby manželce pro případ, že by jí muž zapudil z jiného důvodu, připadla část manželova majetku. Dle tohoto ustanovení také propadl božstvu každý muž, který by svoji ženu prodal jinému. Romulus tímto opatřením zamezil zneužití moci manžela při zapuzení jeho manželky.²³ Druhé je připisováno králi Numovi Pompiliusovi, na základě něhož nebylo možné pohřbit těhotnou ženu, dokud nebyl z jejího těla vyňat plod, přičemž každý, kdo jednal proti tomuto zákazu, se považoval společně s těhotnou ženou za osobu, která vzala naději živé bytosti.²⁴ Nutno podotknout, že tento královský zákon, spíše než zájmy ženy, chránil zájmy otce rodiny, neboť toto opatření směřuje především k zajištění dědice.²⁵

Mezi královské zákony, které se zabývaly důvody či záminkami k zapuzení manželky se zařazuje i zákon, který stanovil, že pokud se manželka dopustila cizoložství nebo toho, že pila víno, mohla být potrestána i trestem smrti, o čemž rozhodoval manžel společně s příbuznými v rámci institutu rodinného soudu (*iudicium*

²⁰ *Leges regiae*, Numa Pompilius 9, (Plut. Numa 10).

²¹ SKŘEJPEK, Michal. *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII. Desek*. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma *Diskriminace v římském právu* konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 52, 53.

²² SKŘEJPEK, Michal. *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII. Desek*. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma *Diskriminace v římském právu* konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 52, 53.

²³ *leges regiae*, Romulus 9, (Plut. Rom. 22.)

²⁴ SKŘEJPEK, Michal, David FALADA a Jan KUKLÍK. *Exegesis: výklad právních textů*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, Praktikum, s. 26.

²⁵ SKŘEJPEK, Michal. *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII. Desek*. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma *Diskriminace v římském právu* konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 53- 54.

domestici). K zapuzení manželky také došlo v souvislosti s paděláním klíčů, a jelikož v pramenech není přímo vysvětleno, o jaké klíče se jedná, je tento důvod spojován s opilstvím manželky, kdy se mohlo s velkou pravděpodobností jednat o klíče od vinného sklepa. Tento trest braly ženy jako velkou ostudu, která byla spojena s veřejným odsouzením a mnohdy i vyřazením ze společnosti. Tato norma, jež trestá ženy za cizoložství a opilství (*civiliter vel criminali tenagere*) je připisována králi Romulovi.²⁶

Jak již bylo výše předestřeno, většina ustanovení v dobách královských ve vztahu k ženám byla diskriminačního charakteru. Toto tvrzení dokládá další Romulův zákon, který upravoval původem nejstarší výsadu *pater familias* – *ius expoundendi* – tedy právo dle vlastního uvážení odložit narozené dítě. Tímto zákonem byla stanovena povinnost vychovat všechny potomky mužského pohlaví a prvorozené dcery, ihned po narození tak mohly být zabity pouze děti, které se narodily zmrzačené nebo znetvořené. Pokud by někdo porušil tento zákon, byl potrestán odnětím poloviny jeho majetku, navíc byl k odložení dítěte vyžadován souhlas pěti nejbližších sousedů. Z tohoto zákona tak vyplývá pro *pater familias* možnost zbavit se děvčátek ihned po jejich narození. Důvodem byl strach *pater familias* o rodový majetek, poněvadž s provdáním dcer byla spojována i společenská nutnost zřídít dceři věno, čímž by byl při větším počtu dcer tento majetek.²⁷ Další Romulův zákon, který je nepřímo označován, jako diskriminační stanovuje:

*leges regiae, Romulus 11 (Festus, Plorare): SI NURUS ..., NURUS SACRA DIVIS PARENTUM ESTOD.*²⁸

*leges regiae, Romulus 11 (Festus, Plorare): Jestliže snacha ..., bude zasvěcena bohům předků.*²⁹

²⁶ SKŘEJPEK, Michal. *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII. Desek. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu* konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 53-54.

²⁷ Mimo tuto možnost se zde nabízí se i jiné varianty vysvětlení, o kterých bude podrobněji pojednáno v podkapitole ... (moc otcovská), SKŘEJPEK, Michal. *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII. Desek. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu* konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 54.

²⁸ *leges regiae, Romulus 11 (Festus, Plorare).*

Toto ustanovení bylo vykládáno většinou tak, že se manželce zakazovalo udeřit rodiče jejího manžela, doslova na ně vztáhnout ruku. Pokud tak žena učinila, jednalo by se tak vzhledem k charakteru manželství, kdy se v těchto starých dobách téměř bez výjimky jednalo o manželství *cum in manu conventione*,³⁰ o urážku nikoli manželových rodičů, ale jejich rodičů, jelikož spadala pod jejich ochranu, byla by tak morálně odsouzena a navíc by propadla silám (bohům) rodiny manžela. Diskriminační charakter je pak spatřován v opačné situaci, kdy by manžel vztáhl ruku na rodiče jeho manželky, potrestán by byl pouze morálním odsouzením, nikoli však propadnutím bohům rodiny jeho ženy.³¹

Po vládě krále Romula následovala vláda krále Numa Pompilia. Za jeho vlády byly zavedeny různé kulty, vytvořeny *college* a v neposlední řadě vydáno nespočet právních norem.³²

Jak již bylo výše zmíněno, druhému králi Numovi se přičítají normy, které daly určité výhody Vestálkám a jsou tak právem označovány jako diskriminační. Jako o další diskriminační normě, byť nikoli *expressis verbis*, krále Numa Pompiliuse vůči ženám, můžeme hovořit o normě, jež stanovuje souložnicím nedotýkat se oltáře Iunony.³³ Pokud by se ho souložnice dotkla, musela se obětovat s rozpuštěnými vlasy Iunoně ovci, avšak dotknul-li se ho muž, k této očištění jako žena nucen nebyl. Takto jednostranně zaměřené normy byly též zákony císaře Augusta o cizoložství.³⁴

Na druhou stranu pak král Numa vydával i normy bez diskriminačního či zvýhodňujícího charakteru. Jedná se o dva fragmenty, které jsou si svoji problematikou velmi podobné, jelikož se obě dotýkají dědického práva, kdy dávají jistotu postavení narozených dětí. V prvním případě se jedná se o fragment, jímž král

²⁹ SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2001, 279 s. Výběrové texty. ISBN 8086199320, s. 17.

³⁰ Manželství přísné – více viz podkapitola 2.2.3.1.1. Druhy manželství.

³¹ SKŘEJPEK, Michal. *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII. Desek*. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma *Diskriminace v římském právu* konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 57.

³² SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997, xii, 116 s. Beckova skripta. ISBN 8071791237. s. 1.

³³ Festus, Paelices.

³⁴ SKŘEJPEK, Michal. *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII. Desek*. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma *Diskriminace v římském právu* konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 58.

Numo, ustanovil délku doby trvání smutku, a to podle délky života. Dle tohoto nařízení se nesmělo truchlit pro dítě mladší tří let, a pokud bylo starší, nesmělo se truchlit více měsíců, než kolik bylo dítěti let. Hranice však byla stanovena do deseti let. Delší doba truchlení než ta, která byla dána tímto ustanovením, nebyla povolena nikdy. Jestliže žena ovdověla, nesměla truchlit více jak deset měsíců a po stejnou dobu se nesměla také provdat, však učinila-li tak, byla nucena obětovat březí krávu.³⁵ Byť se tento zákon zdá být na první pohled také diskriminačním vůči ženám, není tomu tak. I když muži směli po ovdovění uzavřít nové manželství dříve, než uplynul jeden starořímský (romulský) rok, tak hlavní problém i přesto tkvěl v tom, aby po uplynutí 10 měsíců nebylo dáno příčin k pochybnostem právního postavení případného pohrobka. Dítě narozené v manželství vždy následovalo postavení svého otce, domněnka otcovství trvala od 181. dne od sňatku do 300. dne po jeho skončení, přičemž právě oněch 300 dní měl romulský rok.³⁶

Závěrem tak můžeme shrnout, že v dobách archaických se královské zákony týkaly převážně rodinných vztahů a povětšina z nich stanovila především to, co ženy nesměly činit nebo to, co jim bylo zakazováno. Královské zákony obsahují jedenáct norem, které se dotýkají právního postavení žen, jak jsme mohli z výše uvedeného zjistit, předmětné normy se připisují zejména králi Romulovi a králi Numovi, pouze jediný zákon je připsán králi Tulliovi Hostiliovi. Ustanovení, která jsou formulována negativně tak můžeme přirovnat ke struktuře nejstarších obyčejovo-náboženských norem, v nichž se prvotně objevují zákazy. Nejdříve uvádějí, co je *nefas* – co je proti vůli bohů, až poté je ze zákazů vyvozováno, co je *fas* – neboli jaké chování je dovoleno. Toto přirovnání nám tak napomáhá odpovědět na pochybnosti o tom, zda jsou normy nové, a tedy zavedené králi či decemviry, nebo naopak jsou odrazem obyčejových pravidel. Odpověď je jasná, více než většina ustanovení má svůj původ v obyčeji, za nové pak lze považovat pouze fragmenty krále Numa, které se týkají postavení

³⁵ *Leges regie*, Numa Pompilius 10. (Plut. Numa 12).

³⁶ SKŘEJPEK, Michal. *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII. Desek*. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma *Diskriminace v římském právu* konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 59.

vestálek, neboť se právě tento král zasloužil o zřízení uvedeného kolegia kněžek bohyně Vesty.³⁷

1.2 DOBA REPUBLIKY

Republika³⁸ byla nastolena podle římské tradice v roce 510 př. n. l., kdy došlo k vyhnání krále Tarquinia Superba.³⁹ Tato dějinná etapa končí v roce 27 př. n. l., kdy císař Augustus vyhlásil principát.⁴⁰ V období republiky Římané velmi silně usilovali o to, aby se už nikomu nepodařilo do římského státního zřízení dostat monarchii. Král byl tak nahrazen dvěma na jeden rok volenými konzuly, kteří měli po svém boku jednoho spolupracovníka, jemuž byla dána stejná pravomoc jako konzulovi. Tato zásada byla pro Římané jedna z nejdůležitějších, jelikož jim dávala jistotu občanských svobod proti mužům usilujícím o samovládu.⁴¹

V polovině 5. století př. n. l. byl podle tradice sepsán desetičlennou komisí decemvirů nejstarší zápis římského práva Zákon XII. desek (*Lex duodecim tabularum*). Tato desetičlenná komise byla zvolena lidovým shromážděním na dobu jednoho roku. Zákon XII. desek vznikl jako jakýsi kompromis mezi patricijí a plebeji, kdy vrstva svobodných (plebejů) byla v nevýhodě proti vládnoucí vrstvě patricijů, a tak si doslova vynutila sepsání tohoto zákona. Patricijové totiž na soudech interpretovali nepsané právo, tudíž jej vykládali ve svůj vlastní prospěch či jej jinými způsoby zneužívali.⁴²

³⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII. Desek*. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma *Diskriminace v římském právu* konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 58, 59, BOHÁČEK, Miroslav. *Nástin přednášek o soukromém právu římském. I., Úvod - práva věcná*. Praha: M. Boháček, 1945. s. 11-12.

³⁸ „Výraz *res publica* v překladu znamená „věc veřejná“, vyjadřuje nadřazenost politiky společné pro všechny občany nad soukromými záležitostmi (*res privata*)“. ROBERT, Jean-Noël. Řím: 753 př. n. l. až 476 n. l. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 270 s. ISBN 8071063983. s. 19.

³⁹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997, xii, Beckova skripta, s. 3.

⁴⁰ ROBERT, Jean-Noël. Řím: 753 př. n. l. až 476 n. l. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 270 s. ISBN 8071063983. s. 19.

⁴¹ ÜRÖGDI, György. *Tak žil starý Řím*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968, s. 14.

⁴² ÜRÖGDI, György. *Tak žil starý Řím*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968, s. 14 - 15, KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo. 2. doplněné a přepracované vydání*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 14.

Zákon XII. desek je soupisem římských právních obyčejů a tak bývá často nazýván primitivní kodifikací římského obyčejového práva. Tento zákon byl vystaven na Foru, aby měl každý občan možnost do něj nahlédnout. Za období, po které byli decemvirové zvoleni bylo zpracováno pouze deset tabulí zákonů, což se zdálo být nedostačující, a proto shromáždění lidu zvolili na další rok stejné decemviry, aby zákon dokončili. Decemvirové tak zpracovali další dvě tabule. Těsně po dokončení byli decemvirové lidem svrženi, protože jeden z nich chtěl zotročit plebejskou dívku, což vyústilo k povstání v Římě. Svržení decimvirů však na schválení již zpracovaných desek nemělo žádný vliv, lidové shromáždění zbývajících dvě desky odsouhlasilo a následně schválilo, čímž se stal zákon zcela kompletním a platil jako jediný kodex římského práva po řadu let, a to až do doby císaře Justiniana. Kdy v této době byl ještě Zákon XII. tabulí nazýván římským spisovatelem Liviusem jako pramenem všeho veřejného i soukromého. Kodifikace však nezachycovala všechny zvykové normy, decemvirové spíše kodifikovali sporné předpisy či předpisy nové, nejasné.⁴³ Zákon obsahoval téměř všechny právní oblasti, nejvíce pak bylo zastoupeno právo procesní, rodinné a trestní, naopak pouze ojediněle se objevovaly normy práva obligačního. Normy obsažené v této kodifikaci byly koncipovány obecně, nedělaly rozdíly mezi patricijí a plebeji, avšak někde ke konci kodifikace bylo zakázáno mezi nimi uzavírat sňatky.⁴⁴ V roce 445 př. n. l. byl tento zákon zrušen (*lex Canuleia de conubio patrum met plebis*). V roce 367 př. n. l., pak spory mezi plebeji a patricijí zcela vymizely.⁴⁵

Zákon XII. desek obsahuje stručně formulovaná ustanovení s kazuistickým charakterem. Přičemž ustanovení, která se byť nepřímo dotýkají právního postavení žen, čítá zákon pouhých sedm.⁴⁶ Například ustanovení obsažené na čtvrté udávalo, že dítě narozené ženě v jedenáctém měsíci po smrti manžela, prokazuje to, že žena počala dítě až po manželově smrti, jelikož se člověk rodí v deseti měsících, nikoli

⁴³SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. Vydání 2. Praha: LexisNexis cz s.r.o. 2006, s. 27, SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2001, s. 27.

⁴⁴KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo. 2. doplněné a přepracované vydání*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 15.

⁴⁵SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 5.

⁴⁶SKŘEJPEK, Michal. *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII. Desek*. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma *Diskriminace v římském právu* konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 59.

v jedenácti, tak jak psali decemvirové.⁴⁷ Ustanovení doplňuje fragment z Plútarcha,⁴⁸ který zakazoval vdovám truchlit více jak deset měsíců a rovněž jim ukládal povinnost se po tuto dobu neprovdát za jiného muže. Žena, která by se pak znovu v prvních 10 měsících po smrti manžela provdala za jiného muže, či by truchlila déle, než jí bylo uloženo daným fragmentem, musela obětovat březí krávu.⁴⁹ Tato norma týkající se žen, ženy nediskriminuje, ani je nikterak nezvýhodňuje. Jedná se spíše o normu, která zajišťuje jistotu postavení narozených dětí.⁵⁰ Dalším ustanovením dotýkající právního postavení žen můžeme zařadit i ustanovení na desce páté zákona, které nařizovalo ženám, vyjma kněžek bohyně Vesty, být pod autoritou poručníka.⁵¹

Na šesté tabuli Zákona XII. desek stojí ustanovení, které je společně s dvěma královskými zákony⁵² řazeno mezi ustanovení, jež mají vzhledem k ženám ochránářský charakter. Bylo jím stanoveno, že žena, která nechce být podřízena manželovi moci, musí být každý rok po dobu tří dnů nepřítomna.⁵³ Třídenní nepřítomností v domě u svého muže pak přetrhne užívání, čímž se vymaní z manželovy moci. Tato norma však chrání zájem někoho jiného než ženy, jak se na první pohled může zdát. Je zde chráněn zájem otce provdané dcery, a to z toho důvodu, že na základě tohoto ustanovení nepřichází otec provdané dcery zcela o moc nad svojí dcerou. Dcera tak může být kdykoliv (*min. na dobu tří dnů*) povolána otcem zpět do jeho domu.⁵⁴

Ustanovení *ius publicum*, ve kterém je vysloven zákaz ženám naříkat na pohřbu a nedrásat si tváře obsahuje desátá deska decemvirální kodifikace. Dotýká se však pouze

⁴⁷ Gell. NA III 16,12.

⁴⁸ Tento fragment byl rozebrán v předchozí podkapitole 3.1 Doba královská.

⁴⁹ *leges regie*, Numa Pompilius 10. (Plut. Numa 12).

⁵⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII. Desek. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu* konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 59.

⁵¹ Gaius I 144-145.

⁵² jedná se o zákony krále Romuluse a jeho následovníka Numa Pompiluse.

⁵³ Gaius I 111.

⁵⁴ SKŘEJPEK, Michal. *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII. Desek. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu* konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 53, 54.

žen, které vykonávají v tomto ohledu pouze určité povolání a tak ho nelze zařadit mezi speciální ustanovení o ženách jako takových.⁵⁵

Mezi normy Zákona XII. desek dotýkající se právního postavení žen v římské společnosti, lze zařadit nepochybně i ustanovení, která stanovuje pořadí zůstavitelových dědiců, týká se tedy dědické posloupnosti. Pokud by zemřel člověk nemající žádného přímého dědice a nezanechal po sobě testament na tabuli páté Zákona XII. desek, v němž by určil své dědice, stal by se dědicem jeho nejbližší rodinný příslušník. Pokud by tedy jeho nejbližším rodinným příslušníkem byla žena, dědila by na základě této normy právě ona. Toto ustanovení tedy nepřímě hovoří o ženách, jako o možných potencionálních dědičkách.⁵⁶

Jako další prameny římského práva v době republiky byly brány další dvě formy, a to pontifikální interpretace a legislativa komiciální. Po vydání Zákona XII. desek byly tyto prameny používány zhruba následujících dvě stě let. Kněží – pontifikové již po dlouhá léta chránili a střežili své právní vědomosti a speciální znalosti, díky čemuž jsou označováni jako první znalci práva, tzv. profesionální právníci. Vydání Zákona XII. desek přimělo pontifiky k intenzivní interpretační činnosti, a to především z toho důvodu, že jednotlivá ustanovení zákona byla z hlediska náboženství nepřesná. Pontifikové tak zprvu upřesňovali a mnohdy i rozšiřovali jednotlivá ustanovení, čímž se postupně dostali až k vlastní tvorbě ustanovení, která byla pro Zákon XII. desek zcela nová.⁵⁷ Druhá forma tzv. komiciální legislativa byla v období republiky jedna z nejdůležitějších právních listin římského práva. Jednalo se o zákony lidového shromáždění. Jak lze z názvu vyvodit, na zákonech se usnášela *comitia* (shromáždění), a to jak *comitia centuriata* (shromáždění kurijní), tak i *comitia tributa* (shromáždění tribunní). Zákonodárna iniciativa však náležela pouze nejvyšším

⁵⁵ SKŘEJPEK, Michal. *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII. Desek*. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma *Diskriminace v římském právu* konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 52.

⁵⁶ BOHÁČEK, Miroslav. *Nástin přednášek o soukromém právu římském. I., Úvod - práva věcná*. Praha: M. Boháček, 1945. s. 13.

⁵⁷ Mezi nejznámější případy patří např. emancipace syna z moci otcovské či instituce vydržení (*usucapio*), které byly pro Zákon XII. desek zcela neznámé. Pontifikové stanovili, že pokud otec prodá syna cizímu člověku, jeho moc nad synem třetím prodejem zanikne. Tento zákon tak chránil syny před častým zneužitím jejich osoby jako levné pracovní síly. KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo. 2. doplněné a přepracované vydání*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 16.

úředníkům, kterými byli konzulové⁵⁸, prétoři⁵⁹ a plebejští tribuni, výjimečně pak censoři^{60 61}.

V období římské republiky, která zahrnovala bezmála 5 století, byl vydán nespočet zákonů. Mezi ty, jež se dotýkaly postavení ženy, pojednávají následující odstavce.

V letech 331 – 329 př. n. l. byl zaveden trest za cizoložství, tedy trestání žen za mimomanželské vztahy. Nutno podotknout, že zákony zakazující cizoložství zaručovaly římské společnosti určitou jistotu, že děti narozené v manželství římských občanů, budou opravdu dětmi římského občana. Roku 331 př. n. l. byla rovněž zřízena komise, která vyšetřovala a následně trestala případy travičství vdaných žen v Římě. Za rozkvětu republiky v roce 257 př. n. l. bylo vydáno nezávazné usnesení, na základě něhož museli Latinky a Latinové, kteří byli svoji s Římany a Římanky opustit své manžele a manželky a navrátit se do své původní obce, s tím, že neprovdané dcery následovaly své matky a synové zase své otce. O pár let později, přesně roku 215 př. n. l. bylo zakázáno ženám nosit barevné oblečení či zlaté šperky, které by byly těžší než 327g. Rovněž nesměly jezdit ve městě vozy, jež byly tažené dvěma koni. Cílem těchto ustanovení bylo především omezení nadměrného luxusu žen (*sumptus*). Ke zrušení tohoto zákona došlo roku 197 př. n. l. Přibližně kolem roku 200 př. n. l. bylo za *iustum matrimonium* (zákonné manželství) uznáno *matrimonium sine in manu conventionione*, neboli manželství volné.⁶² Jednalo se o spojení muže a ženy, kde sice byla vůle muže vzít si ženu za manželku tzv. *affectio maritalis*, nicméně chyběla v tomto

⁵⁸Nejvyšší úřad, římský občan se o tuto funkci mohl ucházet po dosažení 40tého roku věku. Konzulové byli voleni z řad dvaceti kvestorů (finanční úředníci) a deseti tribunů lidu (výkonní úředníci z řad plebejů) na dobu jednoho roku. Za toto období mohli být zvoleni pouze dva konzulové. ÜRÖGDI, György. *Tak žil starý Řím*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968, s. 16

⁵⁹Úřad vrchního soudce, o nějž se ucházeli pouze občané starší 40 let a museli se již dříve osvědčit v nižších stupních. V 1. století př. n. l. bylo deset prétorů, postupně se pak počet zvyšoval, o sporech římských občanů rozhodoval *praetorurbanus* (městskýpreator) a o sporech cizinců pak *praetorperegrinus*. ÜRÖGDI, György. *Tak žil starý Řím*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968, s. 16

⁶⁰Byli voleni z bývalých konzulů požívající vysoké vážnosti, byli to nejvyšší správcové státní pokladny. Rozhodovali na základě odhadu majetku o zařazení římských občanů do centurií (tříd). Mezi nejoblíbenějšími cenzory dle Římanů radíme Apoia Claudia Caesa (patrijského původu) a římského statkáře Censoriuse (plebejského původu). ÜRÖGDI, György. *Tak žil starý Řím*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1968, s. 17

⁶¹KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo. 2. doplněné a přepracované vydání*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 16 – 17.

⁶²více o manželství volném pojednává kapitola 2.2.3.1.1. Druhy manželství, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 15.

manželství *manus*, tj. moc manžela nad ženou, jež byla rovna otcovské moci a které se musela žena při vstupu do manželství nutně podrobit.⁶³ Ve volném manželství manželka nepřestupovala do rodiny svého manžela, nýbrž zůstávala ve své původní rodině a podrobovala se tak stále moci otce, pokud však otce již neměla, zůstávala osobou „*sui iuris*“.⁶⁴

Nelze nepřipomenout, že za doby republiky byla žena v manželství brána pouze jako *venter*⁶⁵, šlo tedy spíše o nové potomky, které přivedla na svět, než o ní samotnou. Žena s tímto však po několik století nemohla nic udělat, z manželství neměla úniku, nemohla se rozvést, na rozdíl od muže, kterému zákon rozvod umožňoval, i když pouze za splnění některých důvodů, o kterých bylo již dříve pojednáno. Institut manželství volného byl tak více oblíbenějším, než institut manželství přísného a *manus* tak zcela vymizela do dob Justiniánových.⁶⁶ V souvislosti manželstvím je důležité zmínit také normu, která umožnila přibližně kolem roku 189 př. n. l. uzavírat řádné manželství (*ius conubii*) obyvatelům Kampánie. Do té doby měli právo uzavřít řádné manželství pouze občané Říma. Manželství *ius conubi* pak roku 171 př. n. l. získali i obyvatelé Kartaie. Právo uzavřít řádné manželství bylo tak postupem času rozšiřováno i mezi jiné obyvatele, než byli obyvatelé Říma.⁶⁷

Někdy okolo roku 190 př. n. l. byl vydán zákon – *lex Furia testamentaria*, který stanovil, že nikdo, kromě zůstavitelovy manželky, snoubenky a jeho pokrevních příbuzných do 6. stupně, nesmí přijmout odkaz větší než tisíc assů. Pokud by odkaz přijal někdo jiný, byl by povinen zaplatit pokutu do výše čtyřnásobku částky. Zákonem *lex Voconia* bylo pak v roce 169 př. n. l. stanoveno, že z testamentu nesmějí dědit ženy po občanech, jejichž majetek byl větší než sto tisíc sesterciů (jednalo se především o občany 1. majetkové třídy). Ze zákona pak mohly dědit pouze dcery a sestry zůstavitele. Ty však musely být jeho agnátkami. O něco později, ke konci roku 163 př. n. l., došlo ke zrušení domácího soudu nad ženou. Zároveň bylo zřízeno

⁶³ *Manus* je popsáno především v Gai Inst. 1, 49 a 1, 111.

⁶⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. Dějiny a systém soukromého práva římského. 6. opravené vyd. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1927, s. 464.

⁶⁵ Břicho sloužící k plození potomků.

⁶⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty Univerzity Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, s. 464.

⁶⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 17.

*iudicium de moribus*⁶⁸ a zavedla se žaloba, prostřednictvím které bylo možné vymáhat povinnost dědiců manžela vrátit vdově věno. Žaloba nazývána *actio rei uxoriae* byla zavedena zákonem - *Lex Maenia de dote*.⁶⁹

Následující zákon, který byl přijat někdy kolem roku 90 př. n. l., se týkal spíše postavení dětí, nicméně není na škodu jej uvést, neboť i žena v tomto zákoně má svou roli. Tento zákon - *lex Minicia de liberis* zrušil zvyklost, na základě které děti následovaly postavení jejich otce. Nově pak stanovil, že nemanželské děti (děti narozené ze svazku muže a ženy nemající *connubium*) budou následovat toho rodiče, který z nich má horší postavení ve společnosti, z čehož vyplývá, že dítě mohlo následovat postavení své matky.⁷⁰

Posledním zmíněným zákonem v této podkapitole je zákon dotýkající se postavení kněžek bohyně Vesty, jedná se o *Lex Papia de Vestalium lectione* vydaný nejspíše roku 65 př. n. l., na jehož základě nebyly Vestálky vybírány pouze nejvyššími pontifiky, ale jistý podíl na výběru náležel nově i lidu. Zhruba o dvacet let později bylo navíc stanoveno, že na veřejnost mohou Vestálky pouze v doprovodu jednoho liktora.⁷¹

1.3 DOBA CÍSAŘSTVÍ

Posledním obdobím římských dějin je období císařství. Republikánské zřízení bylo zrušeno následkem hospodářské a politické krize, která postihla Řím již ve druhém, nejvíce však v prvním století př. n. l. Roku 31 př. n. l. se jediným vládcem celého římského impéria stal Octavianus. V době jeho panování se začal postupně zcela měnit charakter státního zřízení. Období republiky tak roku 27 př. n. l.⁷²

⁶⁸ Úsudek o morálce.

⁶⁹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 19.

⁷⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 17.

⁷¹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 17.

⁷² Tohoto roku byl totiž Octavianus – adoptivní syn a dědic zavražděného Gaia Iulia Caesara potvrzen senátem jako první občan (*princeps*) a první senátor. Senát i úředníci sice plnili své úlohy dané těmito funkcemi, avšak pod vládou Octavianuse značně omezeně. Panovník sám zastával nejvýznamnější funkce magistrátů (konzula i prokonzula), a tak měl osobní moc nad všemi státními institucemi. Oplýval dokonce i pravomocemi preátora, sám tak vydával normy a vyhlášky. Vyjma titulu imperátor a princeps přijal od senátu titul Augustus (vznešený), který se stal jeho osobním jménem a pod kterým vládl až do roku 14 n. l. ROBERT, Jean-Noël. *Řím: 753 př. n. l. až 476 n. l.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 20-

vystřídal monarchistický režim, který přetrval až do zániku římského impéria. Císařství bylo rozděleno do dvou etap. První bylo rané císařství zvané Principát, jež v prvních dvou stoletích n. l. pojmenovává relativně liberální monarchii. Druhou je pozdní císařství zvané Dominát, jež v dalších dvou obdobích n. l., tedy 3. až 5. století, značí absolutní monarchii. Název dominát je odvozován od slova *dominus et deus*, v překladu pán a bůh.⁷³

1.3.1 Principát

V čele rozsáhlé říše, jakou byl Řím, stál *princeps* Augustus. Název raného císařství je odvozován právě od titulu *princeps*, který představoval označení pro prvního občana stojícího v čele státu, prvního mezi sobě rovnými. Dne 13. ledna roku 27 př. n. l. se Augustus pokusil, ne poprvé, složit svou moc do rukou senátu, chtěl se tak zřici svých pravomocí a stát se prostým občanem římským, tímto krokem chtěl znovu obnovit republiku. Senátoři s tímto krokem však nesouhlasili a chtěli, aby Augustus zůstal v čele Říma. Veškerá moc tak byla senátory kumulována do rukou Augusta, který sám zastával úřad konzula a vyřizoval rozhodnutí magistrátu celé říše. Republikánské instituce pomalu a jistě ztrácely po boku principa svůj význam. I když byl stále zachován senát a řádné magistratury, působily spíše jako orgány poradní, jinými slovy byly přizpůsobeny potřebám režimu zakládajícím se na osobní moci císaře. Datum 13. ledna roku 27 př. n. l. je tak považováno za počátek principátu, za počátek nového státního aparátu.⁷⁴

Reformy z roku 23 př. n. l. upevnily Augustovi jeho císařskou moc. Tohoto roku složil úřad konsula a přijal od senátu dvojí oprávnění, prvním z nich bylo *impérium*

21. BURIAN, Jan. *Římské impérium: vrchol a proměny antické civilizace*. Vyd. 2. dopl. Praha: NS Svoboda, 1997, s. 15. SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 43. REBRO, Karol a Peter BLAHO. *Římské právo*. 3. dopl. vyd. Bratislava: IuraEdition, 2003, s. 32.

⁷³ROBERT, Jean-Noël. *Řím: 753 př. n. l. až 476 n. l.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 270 s. ISBN 8071063983. s. 20-21. SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 43. REBRO, Karol. *Římské právo*. 1. vyd. Bratislava: Obzor, 1980, s. 19.

⁷⁴ROBERT, Jean-Noël. *Řím: 753 př. n. l. až 476 n. l.*, s. 21, KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. doplněné a přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 22-24, BURIAN, Jan. *Římské impérium: vrchol a proměny antické civilizace*. Vyd. 2. dopl. Praha: NS Svoboda, 1997, s. 24-26.

*proconsular*⁷⁵ (prokonzulské impérium uděleno mu celoživotně), a to druhé *tribunicia potestas*⁷⁶ (pravomoc tribunu lidu, též bez časového omezení). Úřady praetura a kvestora kdysi společně utvářely charakter republikánského zřízení, nyní tyto dva úřady byly v rukou jediného člověka, v moci *pricipa*. Působnost císaře poté byla rozšířena i o pole náboženské, když v roce 12 př. n. l. Augustus získal titul nejvyššího pontifika. Jeho moc byla nepochybně utvářena z určitých republikánských pravomocí, které mu byly v upravené formě svěřeny jako prvnímu občanovi a prvnímu senátorovi, avšak bez časového omezení. Augustus za pomoci těchto doživotních pravomocí a titulů přetvořil republiku na novou formu vlády - monarchii v podobě principátu.⁷⁷

Augustus, na základě uděleného „*cura morum*“, činil vrchní dohled nad mravy a zákony. I když oficiálně zákony Augustus sám nevydával, veškeré návrhy jím předložené ke schválení byly lidovým shromážděním, později senátem, bez námitek schváleny. Předtím, než bylo lidové shromáždění (*comitia*) vyřazeno z politického dění a Augustus se obracel pouze na senát, dával ke schválení některé zákony i shromážděním. Tímto krokem se snažil udržet při životě myšlenku obnovy republikánského Říma, nezavdával sebemenší dojem, že nastupuje monarchie. Císař působil na tvorbu práva i prostřednictvím vyhlášek, které mohl jako magistrát vydávat. Mezi nejdůležitější Augustovy zákony, které vyzdvihovaly římskou rodinu a upevňovaly římské manželství, řadíme: *Lex Iulia de maritindIs ordinibus*, *Lex Iulia de adulteriis*, *Lex Papia Poppaea nuptialis*.⁷⁸

⁷⁵Toto oprávnění bylo za republiky jedno z nejdůležitějších úřadů, za císařství byl však úřad cenzura předurčen k zániku. Do kompetencí cenzura jednoznačně patřila např. kontrola občanských seznamů, zjišťování majetkových poměrů občanů či sestavování seznamů senátorů, mezi které tak protěžovali své oblíbence. Za doby principátu tyto úkony přešly na císaře. BURIAN, Jan. *Římské impérium: vrchol a proměny antické civilizace*. Vyd. 2. dopl. Praha: NS Svoboda, 1997, s. 27-28

⁷⁶Úřad tribunát lidu byl v očích římských obyvatel symbolem nedotknutelnosti římského lidu a jejich zájmů. Císař chtěl být vnímán lidem jednak jako jejich ochránce a zároveň se chtěl vyhnout možné opozici z řad opravdových tribunů a ochránit se před jejich pravomocí. Tento úřad tak císaři zajišťoval postavení svrchovaného představitele římského lidu. Urážka císaře mohla být tak trestána, jako urážka celého římského národa. BURIAN, Jan. *Římské impérium: vrchol a proměny antické civilizace*. Vyd. 2. dopl. Praha: NS Svoboda, 1997, s. 27.

⁷⁷SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 43, ROBERT, Jean-Noël. *Řím: 753 př. n. l. až 476 n. l.* s. 21, KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo. 2. doplněné a přepracované vydání*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 22-24, BURIAN, Jan. *Římské impérium: vrchol a proměny antické civilizace*. Vyd. 2. dopl. Praha: NS Svoboda, 1997, s. 24-25.

⁷⁸SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 43 - 66, KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo. 2. doplněné a přepracované vydání*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 26-27.

Lex Iulia de adulteriis coercendis byl zákon, jímž Augustus trestal osoby porušující především pravidla morálky. Tento zákon postihoval *adulterium* (cizoložství – pohlavní styk s provdanou ženou), *stuprum* (pohlavní styk se ženo vyššího postavení), *lenocinium* (kuplířství a s ním spojená prostituce) a *incestum* (pohlavní styk mezi blízkými příbuznými) a rovněž zrušil *manus* nad nevěrnou manželkou, a to pouze v případě, že bylo manželem učiněno před sedmi svědky prohlášení o manželčině nevěře. Zákon trestal provinilce velmi přísně, například pokud by otec svoji provdanou dceru přistihl v bytě svého zetě s jiným mužem, mohl je oba na základě tohoto zákona na místě zabít. Aby se však manžel jeho dcery nestal spolupachatelem cizoložství, musel se ihned nechat s manželkou rozvést.⁷⁹ Stejněho roku, jako byl vydán výše zmíněný zákon, tedy roku 18 př. n. l., byla vydána také norma *Lex Iulia de fundotali*. Tato norma zakazovala manželovi zastavit či zcizit nemovitosti, které dostal věnem, a které se nacházely na území Itálie. Byla tak značně omezena jeho dispoziční moc nad majetkem jeho ženy. Mnohdy byla vyžadována i záruka vrácení věna, a to pro případ, že by jejich manželství bylo ukončeno vinou manžela. Čímž byla alespoň ženám dána jistota jejich hmotného zabezpečení v době po rozvodu.⁸⁰

Zákon *Lex Iulia de maritindas ordinibus* rovněž vydaný roku 18 př. n. l. a zákon *Lex Papia Poppae anuptialis*, vydaný později, roku 9 n. l., byly označovány pod společným názvem *Lex Iulia at Papia Poppaea*, a tak spojovány v jedno.⁸¹ Tyto zákony umožňovaly propuštěncům a osobám narozeným na svobodě, vyjma senátorů, právoplatně mezi sebou uzavírat manželství. Naopak zakazovaly svobodným římským mužům vstoupit do manželství s ženou nízkého původu. Tento zákaz platil i pro senátory s jejich potomky, ti se však navíc nesměli oženit i s propuštěnkami a herečkami.⁸² Dále zákony přikazovaly mužům ve věku od 25 do 60 let a ženám ve věku od 20 do 50 let být v manželském svazku a mít tři děti. Propuštěncům pak o jedno dítě více. Ženám, které ovdověly či se rozvedly, pro změnu zase zákon ukládal povinnost se znovu provdat, přičemž stanovoval i přesné lhůty, a to vdovám do 2 let a rozvedeným ženám do 18 měsíců. Neprovdaným ženám a neženatým mužům

⁷⁹ Více viz podkapitlo 2.4.2.2 Adullterium.

⁸⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 44, BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. 1. vyd. Praha: Academia, 1988, s. 167 – 169.

⁸¹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 44.

⁸² Paul. Dig. 23,2,44.

tento zákon zcela zakazoval nabývat majetek ze závěti, čímž je trestal za nedodržení tohoto zákona. Ohleduplněji pak přistupoval k těm, co byli bezdětní (*orbi*), ti mohli dědit ze závěti alespoň z poloviny. Sankce z tohoto zákona vyplývající také dopadaly i na manželství ženy nad 50 let s mužem nad 60 let, což bylo stanoveno doplňujícím zákonem *SC Calvisianum* z roku 61 n. l. V rámci *Lex Iulia at Papia Poppaea* bylo vydáno Augustem rovněž opatření, které zprostito ženy mít nad sebou poručníka-*tutora mulierum*. Musely být však starší pětadvaceti let a porodit tři děti. Jednalo se o takzvané právo tři dětí – *ius trium liberorum*, které bylo dle většiny historiků přijato za účelem zvýšení římské populace.⁸³ Vrana však ve svém článku zastává jiný názor.⁸⁴ Upozorňuje na plodnost římských žen, které uzavíraly manželství s mužem již kolem svých dvanácti let a lze tak předpokládat, vzhledem k nemožnosti potratů, že většina žen ve svých pětadvaceti letech měla již tři děti. Augustus tak chtěl nejspíše tímto opatřením, dle názoru Vransy, poskytnout ženám určité osvobození z podřízeného postavení. Nemohl tak však učinit napřímo, jelikož byl stále pod dohledem senátorů (mužů), kteří by k tomuto museli dát souhlas. Navíc i sám Augustus si zakládal na tradičních hodnotách Říma. *Iustum liberorum* přinášelo ženám i jiné výhody, než jen zrušení *tutora mulierum*, např. pokud měla Latinka tři děti, stala se Římkou, nebo mohly dědit po svých dětech ze zákona, avšak to pouze v případě, že jejich děti neměly své děti, či nežil jejich otec, nebo neměly plnorodého bratra. S účinností *ius trium liberorum*, tak došlo k výrazné změně v postavení římských žen.⁸⁵

Dalším Augustovým opatřením týkající se postavení žen je *edictum Augusti de intercessione*. Tímto opatřením zakázal manželkám převzít záruku za dluh jejich manželů. V roce 46 n. l. bylo opatření zákonem *SC Velleianum* rozšířeno i na závazky někoho cizího (*intercessio*). Ženy tak nesměly přistupovat k dluhům jako ručitelky vůbec. Pro případ, že by však žena neuposlechla zákona a přistoupila by k dluhu jako ručitelka, byla zde možnost zbavit jí této odpovědnosti žalobou zvanou *exceptio*

⁸³SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 44,47. BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. 1. vyd. Praha: Academia, 1988, s. 169,170.

⁸⁴VRANA, V. *Ženy, nežiadúca spoločnosť podľa rímskeho práva*. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma *Diskriminace v římském právu* konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 26.

⁸⁵SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 47, 56.

SC Velleiani. Touto žalobou mohlo být ručitelství ženy prohlášeno za neplatné. Na první pohled se může zdát, že opatření chrání slabšího pohlaví – tedy ženy, avšak není tomu tak. Tímto opatřením byla odstraňována nebezpečná konkurence v podobě žen, jelikož se ženy nebály vstupovat do náročných transakcí (včetně ručitelství), ze kterých většinou vystupovaly jako vítězky a mohly by tak získávat ve společnosti vyššího hospodářského vlivu než muži.⁸⁶

Za vlády císaře Claudiuse byla v roce 49 n. l. zákonem zvaným *SC Claudianum* prolomena zásada překážky manželství mezi pokrevními příbuznými v pobočné linii do třetího stupně včetně, a to až do roku 342 n. l., kdy jí císař Constantinus zrušil. Claudius tento zákon vydal hlavně ve svůj prospěch, jelikož se chtěl sám oženit se svojí neteří. Nezbyvalo mu tak jiného, než povolit sňatek mezi strýcem a neteří z bratrovy strany, jelikož dosavadní normy to neumožňovaly. V době jeho panování byl rovněž vydán zákon osvobozující dospělé ženy od poručnictví jejich agnátských příbuzných - *Lex Claudia de tutela*. Tato norma byla však v roce 319 n. l. zrušena, a to nejspíše z toho důvodu, aby poručnictví nad ženou mohl činit bratr nebo strýc ženy nepatřící do jejich agnátské rodiny. Claudius upravil poměrně přísně postavení ženy v souvislosti se soužitím s otrokem.⁸⁷ Roku 52 n. l. vydal zákon *SC Claudianum*, kterým jednoznačně vymezil trest pro svobodnou ženu, která by se stýkala s otrokem a i přes výslovný nesouhlas jeho majitele, stýkání neukončila. Žena by pak propadla spolu s jejím majetkem do moci majitele otroka, sama by se tak stala jeho otrokyní. Ženy, ať už v postavení dcery či manželky se mnohdy cítily osamoceně, jejich otcové či manželové byli často velmi pracovně vytížení, a tak veškerý čas na místo dohledu nad svými ženami soustředili spíše svému povolání. Ženy tak uspokojení hledaly mimo domov. Na tuto přísnou úpravu, která ženy zbavovala jejich svobody, lze zcela jednoznačně pohlížet jako na úpravu vůči ženám diskriminační. Svobodného muže totiž

⁸⁶ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 43, ŽIDLICKÁ, M. *Postavení ženy v antickém Římě v oblasti majetkoprávní*, IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. V Olomouci: Univerzita Palackého, 2002, s. 78 -79.

⁸⁷ Gai Inst. 1, 62, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 50,72.

za známost s otrokyní nestíhal žádný trest. Mohl být pouze obviněn majitelem otrokyně za zásah do jeho vlastnického práva, neboť neoprávněně užíval jeho věc.⁸⁸

Zákon *Lex Petronia de adulteriis dicio* zajišťoval ženám určitou právní jistotu. Dle něho totiž muž, který se zřekl jednou žaloby na nevěrnou ženu, se zřekl této žaloby již provždycky. Manželky tak do budoucna byly zproštěny strachu, že o manžela přijdou pro případ, že by se manžel dozvěděl o nějakém jejich prohřešku v podobě nevěry a rozvedl se s nimi. V souvislosti s tímto zákonem a možností rozvodu manželství, je nutné zmínit i úpravu, která se dotýká určení otcovství – *SC Plancianum de agnoscendis liberis*. Pokud má rozvedená žena dojem, že je v jiném stavu s bývalým manželem, musí tuto skutečnost nejpozději do 30 dnů od rozvodu sdělit svému bývalému manželovi. On pak musí buď tvrzené otcovství popřít, nebo k bývalé manželce vyslat opatrovníky. Jestliže tak neučiní, mlčky tím uznává otcovství, se kterým je pak nepochybně spojena povinnost platit na dítě výživné. K uznání otcovství k dosud nenarozenému dítěti slouží také žaloba- *actio de partu agnoscendo*. Mimo rozvedenou manželku mohl žalobu použít i syn narozený za trvání manželství jeho rodičů, to bylo však stanoveno později, za vlády Hadrianuse. Stejně tak Hadrianus umožnil ženám pořídit testament bez úniku moci jejich poručníka – *coemptio fiduciaria*,⁸⁹ nebo upravil status dětí, které se narodily v jiném než v římském manželství. Římským občanem se tak stane i dítě, které se narodilo v manželství cizince a Římanky, to však pouze za předpokladu, že by žila Římanka v domnění, že je její manžel také Říman. To platilo i pro případ, že by cizinec jako otec dítěte nabyt římské občanství v průběhu manželství. Okamžitě pak nabývalo římské občanství to dítě, které se narodilo z manželství mezi Římanem a Latinkou. Uzavírání manželství však nebylo povoleno mezi všemi osobami. Některé sňatky byly výslovně zakazovány a dokonce brány jako krvesmilstvo, zločin. Jednalo se o sňatek mezi příbuznými, tedy např. mezi otcem a dcerou, matkou a synem nebo mezi dědečkem a vnučkou. To se vztahovalo i na osoby, které do rodiny byly osvojeny.⁹⁰ Mírněji bude potrestán ten, kdo veřejně

⁸⁸ HARAMIA, I.: *SC Claudianum*. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 63-65, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 51.

⁸⁹ Gai. Inst. 1, 115a.

⁹⁰ SKŘEJPEK, Michal, David FALADA a Jan KUKLÍK. *Exegesis: výklad právních textů*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005. Praktikum, s. 30.

uzavřel manželství se ženou z bočního příbuzenstva nebo se svojí švagrovou, avšak pokud to učiní tajně, bude mu dát přísnějším trestem, jak píše Paulus ve Zvláštní knize k turpillianskému senátnímu usnesení.⁹¹

Během 3. století n. l. docházelo ještě k mnoha změnám, které se dotýkaly žen, např. otrokyně se stávaly ihned svobodnými v případě porušení podmínky, s níž je prodal jejich původní majitel. Podmínka pak výslovně stanovovala novému majiteli, že otrokyně nebude zneužita k prostituci. Ženám jako matkám se prvotně svěřovala výchova nedospělých dětí, také byl upraven vdovský smutek či zrušeno manželství v případě, že by jeden z manželů ztratil občanství v důsledku uloženého trestu. Vešel rovněž v platnost zákaz darování mezi manželi – *SC adkationem Antonini*, který se později v období absolutního císařství stal spíše nežádoucím, byť stále zůstal v platnosti.⁹²

1.3.2 Dominát

Dominát byla druhá státní forma římské říše v období císařství, která je datována od roku 284 – 476 n. l., a je také nazývána jako doba absolutního nebo pozdního císařství. Vlady v Římě se roku 284 n. l. ujal císař Dioklecián, jež v pozici absolutního panovníka vládl až do roku 305 n. l., poté jej vystřídal císař Constantinus, který vládl od roku 306 – 337 n. l. a stejně jako Dioklecián především posiloval svoji osobní moc a upevňoval pořádek ve všech oblastech veřejného života, především pak ve správě a armádě. Absolutní císař se zřekl titulu *princeps* a nechal se společností oslovovat *domunus* – pán, bůh. Za jeho vlády pozbyl senát veškerých pravomocí. Dioklecián se tak za svá rozhodnutí nikomu nemusel zodpovídat. Po jeho boku stál pouze jím zřízený poradní sbor zvaný *consistorium* a jím vybudovaný rozčleněný císařský dvůr. Rady, které mu *consistoria* poskytovalo, nebyly pro jeho osobu závazné,

⁹¹ BUBELOVÁ, Kamila. *Praktikum z římského práva*. Praha: Leges, 2010, 112 s. Student (Leges). ISBN 9788087212479.s. 45.

⁹² SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 52, 53, 55, BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. 1. vyd. Praha: Academia, 1988, s. 166.

mohl se tak jimi řídit, ale i nemusel. Císařský dvůr jako ústřední orgán státní správy zabezpečoval jeho osobní potřeby.⁹³

Dioklecián vytvořil tetrarchii,⁹⁴ státní moc tak byla soustředěna do rukou čtyř panovníků, dvou císařů (*augusti*) a jejich spoluvládců (*caesares*), přičemž každý z nich měl svrchovanou moc. Dále rozdělil římskou říši na nové celky, a to na 12 krajů zvaných diecéze a na 101 provincií. Vyšším počtem provincií, zajistil jejich snazší ovladatelnost. Nad provinciemi stály kraje jako vyšší správní jednotky v čele s vikaři. Cílem Diokleciánovi administrativní reformy bylo především zničit rozdíly ve způsobu řízení říše, které přežívaly z dřívější doby. Od obyvatelů římské říše požadoval božské pocty, postavil je na nejnižší společenskou úroveň poddaných bez jakýchkoliv práv. Roku 304 n. l. vydal zákon, kterým trestal každého, kdo se neobětoval státnímu božstvu trestem smrti. V zájmu státu tak pronásledoval tehdy již poměrně rozšířené křesťany, nechal zavřít kostely, zlikvidoval posvátné texty, odňal křesťanům občanství a otrokům hlásícím se ke křesťanství neumožnil stát se svobodnými.⁹⁵

Ačkoliv Constantinus ve spousty aspektech své politiky kopíroval Diokleciána, vůči křesťanství sledoval jinou politiku. V křesťanství spatřoval spíše stmelení říše, než hrozbu, jako jeho předchůdce. Roku 313 n. l. vydal edikt milánský, kterým zrovnoprávnil křesťanské náboženství s ostatními kulty. Byl tak považován za ochránce křesťanské církve. Díky ediktu milánskému křesťanská církev byla jako forma víry více tolerována. Až v druhé polovině 4. století n. l. prohlásil císař Theodos křesťanství za státní náboženství výlučné. Dalším Konstantinovým krokem k posílení říše (spíše nešťastným) bylo přeložení hlavního města z Říma na východ do Konstantinopole. Nové hlavní město na východě dostalo stejnou ústavu, jako měl Řím, také svůj senát

⁹³ REBRO, Karol a Peter BLAHO. *Římské právo*. 3. dopl. vyd. Bratislava: IuraEdition, 2003. s. 45, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 66.

⁹⁴ V roce 305 n. l. po Diokletianusovo abdikaci se ukázalo, že tento systém nemá šanci na přežití, a tak došlo k jeho zhroucení, přičemž následovala vláda jednoho panovníka. GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma*. 1. vyd. v čes. jaz. Praha: BB art, 1999. s. 339.

⁹⁵ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. 1. vyd. Praha: Academia, 1988, s. 33, REBRO, Karol a Peter BLAHO. *Římské právo*. 3. dopl. vyd. Bratislava: IuraEdition, 2003. s. 45,46, ROBERT, Jean-Noël. *Řím: 753 př. n. l. až 476 n. l.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 270 s. ISBN 8071063983. s. 44, BURIAN, Jan. *Římské impérium: vrchol a proměny antické civilizace*. Vyd. 2. dopl. Praha: NS Svoboda, 1997, s. 138 -143, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 70.

a další výhody, které vedly k rozdělení jak římské říše, tak i křesťanství na dvě části – západní ovládanou barbary a východní žijící vlastním životem.⁹⁶

Období pozdního císařství se zapsalo do dějin velkým úpadkem římského práva a rovněž i úpadkem právní literatury. Proto je toho období spojováno s vulgarizací práva. Římskou jurisprudenci měl postavit na nohy Zákon o citacích z roku 426 n. l., tzv. citační zákon, avšak spíše dokládal její úplný rozklad, a to až do druhé poloviny 5. století n. l. Tento obsáhlý zákon nařizoval soudům, aby se odvolávaly jen na spisy *Papiniana, Ulpiána, Paula, Modestina a Gaia* a je zařazen pouze do kodexu císaře Theodose. Za dominátu se tak téměř jediným pramenem práva staly císařské konstituce tzv. *leges* či *leges generales*, přičemž díky úpadku právní vědy a i legislativní techniky jejich kvalita značně klesla. I přesto však počet *leges* byl velmi vysoký, obzvláště za vlády některých císařů, kteří vydávali jeden zákon za druhým.⁹⁷

Mezi zákony, jejichž obsah alespoň okrajově upravoval, nebo se dotýkal postavení žen, můžeme zařadit například zákon z roku 407 n. l., který zrušoval slavnostní formu přijetí dědictví v případě, že by dědicové dědili majetek zanechaný jejich matkou (*bona materna*) nebo dítětem. Dalším spíše ochranným zákonem žen, byl zákon vydaný roku 428 n. l., který odsuzoval otce k nuceným pracím v dolech, pokud by své dcery nutili k prostituci. V souvislosti s prostitucí byl později někdy mezi roky 457 až 467 n. l. vydán zákon, který navíc za kuplířství přikazoval kuplířům odevzdat majetek. Zákonem z roku 468 n. l. bylo určeno a tím i trochu posíleno majetkoprávní postavení žen, že výtěžek ze zasnubního daru bude rovným dílem rozdělen mezi snoubence.⁹⁸

Vzhledem k počtu zákonů tak v pozdním císařství vznikalo mnoho právních sbírek. Mezi ty oficiální řadíme sbírku *Codex Theodosianus*, která vychází ze soukromých sbírek Gregorianova a Hermogenianova, a která byla později vytlačena modernější sbírkou *Codex Iustinianus*. *Codex Iustinianus* byla souhrnem již existujících zákonů, ale také obsahoval zákony nové. V době kdy vládl císař Justinián, tedy v roce

⁹⁶ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právní učebnice. s. 34-35, REBRO, Karol a Peter BLAHO. *Římské právo*. 3. dopl. vyd. Bratislava: IuraEdition, 2003. s. 45-48.

⁹⁷ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právní učebnice. s. 34-35.

⁹⁸ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 8.

518 – 528 n. l., vznikla vyjma justiniánského kodexu, i další významná sbírka vyhlášená roku 533 n. l. konstitucí jako *Digesta seu pandectae*. Digesta jsou členěná do 50 knih rozpadajících se na tituly a ty pak na fragmenty, z toho 48 knih je věnováno právu soukromému a zbývající dvě knihy pak právu trestnímu. Cílem sedmnáctičlenné komise, která Digesta vytvořila, bylo vybrat ze spisů klasické jurisprudence vše platné a stále užitečné a následně jej dle potřeb aktualizovat.⁹⁹

Všechny zmíněné sbírky tedy povětšinou obsahovala ustanovení, která byla římské společnosti již známá, neboť potvrzovala či modernizovala existující normy. Obsahovaly však i zcela nové normy. Těch, jež se týkaly právního postavení žen, je ve sbírkách celá řada, především pak v kontextu s úpravou rodinného práva. Avšak vzhledem k velkému množství těchto ustanovení, budou na tomto místě zmíněna pouze některá z nich. Níže uvedené ustanovení nalezneme v nejobsáhlejší sbírce této doby, tedy v Digestech, jsou to ustanovení upravující především postavení svobodných i nesvobodných římských žen, avšak některá zasahují i do života lidí z vyšších společenských vrstev. Jedná se o následující dva komentáře římského právníka Ulpiana:

Dig. 23, 2, 27 Ulpianus libro tertio ad legem Iuliam et Papiam:

*Si quis in senatorio ordine agens libertinam hauerit uxorem, quamvis interim uxor non sit, attamen in ea condicione est, ut, si amiserit dignitatem, uxor esse incipiat.*¹⁰⁰

Dig. 23, 2, 27 Ulpian ve 3. knize komentářů K zákonu Julia a Papia:

Pokud si někdo ze senátorského stavu vzal za manželku propuštěnku, třebaže zatím (ona) není jeho manželkou, přece se nachází v takovém postavení, že pokud muž ztratí senátorskou hodnost, bude manželkou.¹⁰¹

Tímto ustanovením byl posílen zákaz sňatků mezi nejváženější společenskou vrstvou (senátory) a propuštěnkami, tedy ženami, které dříve byly otrokyněmi a nabyly svobody. Pokud by však bylo manželství mezi těmito lidmi i přes výslovný zákaz

⁹⁹HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 14-17, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2.... s. 45, SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2001. Výběrové texty. s. 167.

¹⁰⁰ Ulp. Dig. 23, 2, 27.

¹⁰¹ BUBELOVÁ, Kamila. *Praktikum z římského práva*. Praha: Leges, 2010. Student (Leges), s. 43.

uzavřeno, nemělo by žádné účinky, bylo by od počátku neplatné. Ledaže by senátor pozbyl své funkce, tím by zajistil své ženě právoplatné postavení manželky. Avšak existoval i fragment, kterým bylo dáno, že se i propuštěnka může stát právoplatnou ženou senátora, aniž by se senátor musel vzdát své hodnosti. Jedná se o následující:

Dig. 23. 2. 31 Ulpianus libro sexto ad legem Iuliam et Papiam:

*Si senatoři indulgentia principis fuerit permisim libertinam iustam uxorem habere, potest iusta uxore esse.*¹⁰²

Dig. 23, 2, 31 Ulpian v 6. knize komentářů k Zákonu Julia a Papia:

Jestliže díky milostivosti císaře bylo senátorovi dovoleno, aby si vzal za manželku propuštěnku, bude ona právoplatnou manželkou.¹⁰³

V souvislosti s prostitucí, která byla v Římě velmi rozšířená pak Ulpian v 1. knize K zákonu Julia a Papia vymežil, co je veřejná prostituce. Jedná se o následující fragment:

*Dig. 23.2.43.pr.-2 Ulpianus libro primo ad legem Iuliam et Papiam: Palam quae facere dicemus non tantum eam, quae in lupanario se prostituit, verum etiam si qua (ut adsolet) in taberna cauponia vel qua alia pudori suo non parcat 1. Palam autem sic accipimus passim, hoc est sine dilectu: non si qua adulteris vel stupratoribus se committit, sed quae vicem prostitutae sustinet. 2. Item quod cum uno et altero pecunia accepta commiscuit, non videtur palam corpora quae facere.*¹⁰⁴

Ulpian v první knize K zákonu Julia a Papia: Veřejně vykonává prostituci nejen ta žena, která se jí oddává v nevěstinci ale i ta, která (jak je zvykem) v hostinci nebo jiném takovém prostoru nešetří svůj stud. 1. Avšak veřejně chápeme i to, když je žena pro každého, bez výběru, tedy ne, když se oddává cizoložníkům a svůdcům, ale když se chová jako prostitutka. 2. Stejně tak se nepokládá za veřejnou prostituci fakt, že žena spala s jedním nebo druhým mužem a přijala za to peníze.¹⁰⁵

¹⁰²Ulp. Dig. 23,2, 31.

¹⁰³ BUBELOVÁ, Kamila. *Praktikum z římského práva*. Praha: Leges, 2010, 112 s. Student (Leges). ISBN 9788087212479. s. 43.

¹⁰⁴Ulp. Dig. 23,2,43.

¹⁰⁵ BUBELOVÁ, Kamila. *Praktikum z římského práva*. Praha: Leges, 2010. Student (Leges), s. 48.

Tímto fragmentem Ulpian jasně vymezil, v jakých případech jsou ženy veřejně považovány za prostitutky. Dle Ulpiana tedy veřejně vykonávají prostituci ty ženy, které prodávají své tělo v nevěstincích, dále ty, které nemají na veřejnosti, převážně pak v hostincích před lidmi (hlavně před muži) žádný stud a také ty ženy, které jsou bez výběru pro všechny, nejen pro svůdce či cizoložníky. Pokud by se však žena oddala jednomu či druhému muži a přijala za to odměnu v podobě peněz, nelze jí dle tohoto fragmentu považovat za prostitutku.

Ulpian rovněž v šesté knize Disputací postavil na jisto nesrovnalosti týkající se postavení otrokyně v případě jejího prvního porodu. Pokud totiž otrokyně přivedla na svět jako první dítě mužského pohlaví, stála se ihned svobodnou a toto postavení získal od narození i její syn. Pokud by však otrokyně prvním porodem přivedla na svět více dětí, např. chlapce a dívku a nastaly by nejasnosti o tom, kdo přišel na svět první, dle Ulpiana se neslušelo vést spor o jejím samotném postavení a použila se pro tuto situaci domněnka, že první přišel na svět syn. Otrokyně tak nabyla postavení svobodné ženy a stejného postavení dosáhla i narozená dcera. Jedná se o následující fragment z Digest:

*Dig. 34.5.10.1. Ulpianus libro sexto disputationum: Plane si ita libertatem acceperit ancilla: „si primum marem pepererit, libera esto“ et haec uno utero marem et feminam peperisset: si quidem certum est, quid prius edidisset, non debet (decet) de ipsius statu ambigi utrum libera esset nec ne, sed nec filiae: nam si postea edita est, erit ingenua. Sin autem hoc incertum est nec potest nec per subtilita tem iudiciale manifestari, in ambiguis rebus humaniorem sententiam sequi oportet, ut tam ipsa libertatem consequatur quam filia eius ingenuitatem, quasi per praesumptionem priore masculino edito.*¹⁰⁶

Ulpian v šesté knize Disputací: Stejně tak, pokud získá otrokyně svobodu pod podmínkou „jestliže jako prvního porodí chlapce“ a ona jedním porodem přivede na svět chlapce i děvče: i když je jisté, koho porodila jako prvního, nesluší se vést spor o samotném jejím postavení, zda je svobodná ona či její dcera, nebo jestli se narodila později, bude od narození svobodnou. Ale jestliže je to nejisté nebo nelze u soudu prokázat, je v nejasných věcech třeba následovat lidštější úsudek, aby se matka stala

¹⁰⁶Ulp. Dig. 34,5,10,1.

svobodnou a její dcera byla svobodnou od narození, jakoby skrze domněnku, že první by porozen chlapec.¹⁰⁷

Římské dívky byly svým otcem provdávány i v nižším věku než ve dvanáctém roce svého žití, avšak dle Pompiniuse získávaly status manželky ze zákona, až ve chvíli, kdy dovršily třináctých narozenin, tedy po boku manžela ukončily dvanáctý rok svého věku. Tento Pomponiosův fragment nalezneme rovněž v Digestech ve třetí knize komentářů K Sabinovi, jeho znění je následující:

*Dig. 23,2,4. Pomponius libro tertio ad Sabinum: Minorem annis duodecim nuptam tunc legitimam uxorem fore, cum apud virum explesset duodecim annos.*¹⁰⁸

Pomponiuse třetí knize komentářů K Sabinovi: Vdaná dívka, které je méně než dvanáct let, se stane zákonnou manželkou poté, co u manžela ukončí dvanáctý rok věku.¹⁰⁹

Problematika svobodné ženy s otrokem byla v době dominátu rovněž upravena v duchu zákona *SC Claudianum* vydaným za vlády císaře Klaudia. Constantinus tak nepochybně vycházel z jeho úpravy, když roku 314 n. l. vydal opatření, na základě něhož se svobodné ženy stávají otrokyněmi pána, který vlastní muže, se kterým se spojily v konkubernium. Společně s nimi pak propadnou do jeho moci i jejich děti. To se však netýká žen, které žijí s císařským otrokem, těm byla dána speciální úprava konstitucí z roku 320 n. l., která omezovala účinky zákona *SC Caludiana*. Ženy si tak mohly ponechat svůj *status libertatis*, avšak jejich dětí se to netýkalo. Stejně tak se účinky tohoto zákona nevztahovaly na ženu, která neměla tušení o tom, že její muž je otrok. Tato ustanovení patřila mezi obecná, za která ukládal Konstatntinus spíše tresty veřejnoprávního charakteru. Avšak jeho nařízení z roku 326 n. l. do této skupiny již nepatřilo, neboť Constatntinus velmi přísně tímto trestal soužití svobodných žen žijící s vlastními otroky. Pokud bylo takovéto soužití odhaleno, stíhal oba provinilce trestem smrti. Žena byla usmrcena způsobem odpovídajícím jejímu postavení a otrok se trestal upálením.¹¹⁰

¹⁰⁷BUBELOVÁ, Kamila. *Praktikum z římského práva*. Praha: Leges, 2010. Student (Leges), s. 36.

¹⁰⁸Pomp. Dig. 23,2,4.

¹⁰⁹BUBELOVÁ, Kamila. *Praktikum z římského práva*. Praha: Leges, 2010. Student (Leges), s. 42.

¹¹⁰BĚLOVSKÝ, Petr. *Propuštěnci a jejich milenky podle římského práva: IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu konané*

Jistý vliv na právní úpravu v této době měl i rozmach náboženství, který započal díky ediktu milánskému, kterým Konstatntinus zrovnoprávnil v roce 313 n. l. křesťanství s ostatními náboženskými kulty. Upravovalo se tak i postavení osob věřících. Například smrtí byl potrestán ten, kdo by svedl jeptišku k sňatku, manželství mezi křesťany a židy se považovalo za cizoložství, anebo nebylo možné rozvést to manželství, které bylo uzavřeno pod přísahou na Bibli.¹¹¹

2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 48-49.

¹¹¹KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice, s. 66 -79.

2 ZPŮSOBILOST ŽENY V ŘÍMSKÉM PRÁVU

2.1 PRÁVNÍ OSOBNOST

V moderním pojetí je způsobilost mít práva a povinnosti jako subjekt práva, stejně jako v právu římském, označována jako právní osobnost. Zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník jej v Hlavě II: Osoby, Díl 1: Všeobecná ustanovení, § 15 odst. 1 definuje: „Právní osobnost je způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti“.¹¹²

U většiny dochovaných římských učebnic, např. v učebnici od Gaia, či Justinianých institucí, tvoří začátek jejich uspořádání výklady o právu vztahující se k osobám. Osobou (*persona*) v římském právu je člověk, který je způsobilý být nositelem subjektivních práv a povinností, jinými slovy je lidskou bytostí, která má práva a povinnosti, tedy má právní osobnost. Avšak v římském právu být subjektem práv a povinností nepříslušelo každému člověku od narození, tak jako tomu je tomu dnes, nýbrž právní osobnost měl pouze člověk svobodný (*liber*).¹¹³ Otroci (*servus*) jako osoby k právům nezpůsobilé žádná práva neměli, avšak pro svobodné lidi byli mnohdy předmětem práv. Právní osobnost v římském právu představuje pojem *caput*. Ten kdo měl *caput* byl svobodnou osobou způsobilou k právům a povinnostem. Zároveň tato osoba splňovala i podmínky pro trojí status, které byly rozhodujícími faktory pro získání právní osobnosti. Jednalo se o status *libertatis*, status *civitatis* a status *familiae*. První status, status *libertatis*, představoval stav svobody, avšak v římském právu postavení všech svobodných osob nebylo vždy stejné. Svobodné osoby se rozlišovaly na osoby svobodné od narození tzv. *ingenui* - *ingenuové*, a na osoby po propuštění z cizí moci, tzv. propuštěnců - *libertinů*. Avšak na rozdíl od *ingenuinů*, kterým se dostávala úplná způsobilost k právům a povinnostem, měli *libertinové* jako bývalí otroci tuto způsobilost omezenou, byli tak poznamenáni svým předešlým

¹¹²Občanský zákoník. In: 89/2012 Sb. 2015, § 15 odst. 1.

¹¹³Podle platné právní úpravy má právní osobnost každá lidská bytost, nikdo se jí nemůže vzdát ani zčásti, pokud by tak učinil, nepřihlíželo by se k tomu, právní osobnost nabývá každý bez ohledu na jeho národnost, barvu pleti či jeho náboženské přesvědčení. Občanský zákoník. In: 89/2012 Sb. 2015, § 15 a násled.

postavením. Druhý status, *status civitatis*, vyjadřoval příslušnost k římské obci. Osoby s tímto statutem se plně účastnily na veřejnoprávním dění Říma a rovněž jim příslušely instituty civilního práva, zejména instituty v právu majetkovém a manželském. Římské občanství příslušeno dětem narozeným v řádném manželství (*matrimonium iustum*) od narození. Římské občanství mohla osoba nabýt i prostřednictvím státu – tzv. udělením anebo prostřednictvím *manumise*.¹¹⁴ Poslední třetí status, *status familiae*, představoval postavení v římské rodině. Římskou rodinu tvořily osoby *sui iuris*, ty měly buďto plnou způsobilost k právům a povinnostem nebo omezenou (např. *pater familias* - otec rodiny) a dále osoby *alieni iuris*, což byly pak všechny ostatní osoby v rodině (např. *in manu* - manželka, *in potestate* - děti, či osoby v *mancipiu*).¹¹⁵ Plnohodnotné postavení v římské rodině měl tedy pouze *pater familias*.¹¹⁶

Vznik právní osobnosti byl u fyzických osob spojován s jejich narozením, tj. oddělením dítěte zcela od těla matky a muselo dítě narodit živé a mít lidskou podobu. Narozením živého dítěte tak vznikla právní osobnost¹¹⁷, na základě které člověk nabýval způsobilosti k právům a povinnostem. O právním postavení člověka bylo rozhodnuto na základě jeho narození. Pokud se dítě narodilo v řádném manželství, o jeho postavení nebylo sporu a určovalo se vždy na základě postavení jeho otce.

¹¹⁴*Manumise* byl formální způsob propuštění otroka na svobodu, se kterým bylo spojováno i nabytí římského občanství, pokud byla tedy provedena v souladu s civilním právem, tedy otrok byl na svobodu propuštěn za pomoci hůlky či testamentem, HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 32-33.

¹¹⁵Osoby v *mancipiu* byli svobodní lidé, kteří pozbyli svoji svobodu ze zákonem daných důvodů, stali se tak „dočasně“ otroky. Většinou takto pozbývaly svobodu osoby *alieni iuris*, tedy osoby podřízené moci druhého. Pokud totiž způsobily nějaký delikt, za který nechtěl jejich majitel hradit škodu, tak jej slavnostním mancipačním jednáním předal do vlastnictví osoby, které byla škoda způsobena. Osoba, která škodu způsobila se tak ocitla v cizí rodině, ve které měla stejné postavení jako otrok – „*servi loco*“. KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 67.

¹¹⁶KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 55-57, HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 31-33.

¹¹⁷Současným právním řádem je stanoveno, že právní osobnost má člověk „od narození až do smrti“, ust. § 23, zákona č. 89/2012 Sb. občanský zákoník. Právní osobnost člověk nabývá tedy momentem, kdy vyjde z těla matky na svět. V současnosti člověk automaticky svým narozením nabývá způsobilosti k právům a povinnostem. V římském právu však samotný vznik lidské osobnosti narozením sám o sobě k získání právní osobnosti nestačí. Tuto skutečnost dokazuje fakt, že pokud se narodí otrok, nenabude právní osobnosti, jelikož je ve smyslu práva věcí. Stejně tomu tak může být i u člověka svobodného, avšak narozeného do rodiny, kde je od narození v moci *pater familias*, v tomto případě nabývá právní osobnosti, ale v omezené míře – stává se osobou *alieni iuris*. Právní osobnost v plném rozsahu tak vzniká narozením pouze těm osobám, kterým již od narození svědčí trojí statut.

V opačném případě rozhodovalo o postavení narozeného dítěte postavení jeho matky v době porodu, tedy svobodná žena přivedla na svět vždy svobodné dítě a otrokyně porodila dítě, které nemělo žádná práva a stejně jako jeho matka bylo ve vlastnictví jiné osoby. Toto nebylo však vždy pravidlem, existovaly zde i výjimky, například žila-li otrokyně alespoň na krátkou dobu v těhotenství na svobodě, platilo tzv. „*favor libertatis*“, její dítě se tak narodilo svobodné.¹¹⁸

Právní ochrany požíval i plod v těle matky (*nasciturus*), doba mezi početím dítěte a porodem tak nebyla z právního hlediska bez významu. *Nasciturus* se dle pravidla „*nasciturus iam pro nato habetur*“ považoval již za narozeného, přestože se mělo teprve narodit. Největší význam tohoto pravidla byl spatřován především z hlediska dědického práva, poněvadž bylo povoleno ustanovit dítěti opatrovníka, který by mu spravoval zděděný majetek a celkově chránil zájmy nenarozeného.

Právní osobnost člověka pak zanikla jeho smrtí, přičemž některá práva zemřelého, především ta majetková, přecháela na jeho dědice. Římské právo rozlišovalo smrt fyzickou a smrt právníckou. Fyzická smrt byla spojována s přirozenou smrtí, nicméně pokud současně zemřelo několik osob, platila určitá pravidla. Podle klasického práva se mělo za to, že všichni zemřeli ve stejný čas a podle juliánského práva zprvu zemřeli ti, co byli starší nebo nemocní, zkrátka měli menší šance na přežití. Zemřela-li celá rodina, použily by se pro tento případ dvě pravidla a to, že před rodiči nejdříve zemřely jejich nedospělé děti a pokud byly děti již dospělé, umíraly až po rodičích. Objevil by se však někdo, kdo by prokázal opak, bylo mu vyhověno. Právnícká smrt pak představovala pro člověka upadnutí do otroctví, čímž pozbyl svá práva a povinnosti.¹¹⁹

Obsahem právní osobnosti byla práva soukromá a práva veřejná. Mezi soukromá subjektivní práva každého římského občana patřilo především právo obchodování – *ius*

¹¹⁸KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnícké učebnice. s. 68-69, REBRO, Karol a Peter BLAHO. *Římské právo*. 3. dopl. vyd. Bratislava: IuraEdition, 2003. s. 156-157, HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / V Bratislavě: Nákladem Právnícké fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnícké fakulty University Komenského v Bratislavě, s. 63.

¹¹⁹SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). s. 51-53, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnícké učebnice, s. 68-69.

commercii a právo vstoupit do řádného manželství – *ius conubii*. *Ius commenerci* v sobě zahrnovalo pro římského občana oprávnění uzavírat právní jednání majetkové povahy, zřizovat závěť, dědit ze závěti a činit podání na soudech. Na základě *ius conubii* pak mohla žena s mužem společně uzavřít řádný sňatek. Mezi práva veřejnoprávní povahy patřilo právo volit a být volen, hlasovat na shromážděních lidu, účastnit se náboženských obřadů či obracet se na shromáždění.¹²⁰

V případě ztráty jednoho z výše uvedených statusů docházelo nepochybně ke změně právní osobnosti, k tzv. kapitisdeminuci (*capitisdeminutio*).¹²¹ Právní osobnost tak mohla například ztrátou svobody zcela zaniknout, nebo mohla být například vstupem do nové rodiny proměněna za jinou. Kapitisdeminuce měla tři stupně, stejně jako byl *caput* podmiňován trojím stavem. Jednalo se o *capitis deminutio maxima*, *capitis deminutio media* a *capitis deminutio minima*. *Capitis deminutio maxima*, tzv. úplný zánik právní osobnosti nastával při ztrátě statusu *libertatis* (ztrátě svobody). Na římského občana, který pozbyl svobodu, se hledělo jako na mrtvého, v cizině se pak stával zajatcem – otrokem, s tím že pokud by se vrátil ze zajetí, vstupoval by do předešlých právních vztahů „*ex tunc*“, toto právo bylo označováno jako *ius postliminii*. Zánikem všech veřejných práv, či pozbytím některých soukromých, konkrétně pak *ius commercii* či *ius conubii* ztrácel římský občan status *civitatis*, čímž docházelo ke *capitis deminutio media*, tzv. střední kapitisdeminuci. Občan se v tomto případě dostal do postavení cizince. *Capitis deminutio maxima* a *capitis deminutio media* byly označovány též pod společným názvem *capitis deminutio magna* a vedly k úplnému zániku *caput* občana. Posledním omezením právní osobnosti byla *capitis deminutio minima*, tzv. kapitisdeminuce malá, která nastala v souvislosti se změnou postavení v rodině. Člověku se tak změnil status *familiae*. K této kapitisdeminuci docházelo poměrně velmi často, např. při emancipaci nebo při vstupu osoby do nové rodiny - dcery uzavřely sňatek s novým mužem, který nad nimi získal manželskou moc (*manus*) nebo při osvojení dítěte, kdy bylo dítě podřízeno moci nového otce. Tato kapitisdeminuce se nevztahovala na práva veřejná a ani na práva manželská,

¹²⁰SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*...s.52-53.

¹²¹Doslova zmenšení osobnosti, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice, s. 69.

ta zůstávala nedotčená, představovala však zrušení práv vyplývající z agnace. Všechny tři druhy kapitisdeminuce spojoval naprostý zánik všech majetkových práv spojovaných čistě s osobou a přechod ostatních majetkových práv na jinou osobu, např. na manžela, otce nebo stát.¹²² Výše uvedené skutečnosti, na základě kterých docházelo ke kapitisdeminuci, rovněž snižovaly občanskou čest a pověst každého jedince (*existimatio*).

Neposkvrněná občanská čest římského občana představovala další podmínku pro získání plné způsobilosti k právům a povinnostem. Římské právo rozlišovalo dva druhy újmy na cti občana: *infamii* a *turpitud*. Pomluvou (*infamii*) byl postižen každý občan pachající nečestné skutky, a to buďto přímo provozováním kuplířství či bigamií, anebo nepřímo odsouzením ze spáchání trestného činu či tím, že odepřel svědeckou výpověď. *Turpitud* bylo označením pro „zlou pověst“ spoluobčanů. *Turpido* římského občana bylo založeno pouze na veřejném mínění, nebylo tak právně chráněno. Kdežto právní ochrana *infamie* byla založena již právními předpisy ke konci republiky. Zlá pověst se objevovala především mezi dědici zůstavitelova majetku, kdy byl v závěti uveden pouze *persona turpis*, na základě čehož byl zůstavitelovými sourozenci pomlouván.¹²³

Vzhledem k dané problematice je nutno především zmínit určité skutky týkající se žen, které byly římskou společností považovány za nemravné a tak způsobovaly *infamii* stanovenou zákonnými předpisy,¹²⁴ tedy *infamii* bez soudního rozsudku. *Infamie* se například dopouštěla vdova, která vstoupila s jiným mužem do manželství, aniž by dodržela smuteční dobu 10 měsíců stanovenou královským zákonem. *Infames* byly postiženy i ženy vykonávající opovrhující povolání. Přičemž za nečestné povolání byla

¹²²KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice, s. 70, HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 78-79.

¹²³HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 80, REBRO, Karol a Peter BLAHO. *Římské právo*. 3. dopl. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2003. s. 157-158.

¹²⁴důvody *infamie* byly rovněž stanoveny preatorským ediktem, a rozlišovaly se na tzv. *infamii im mediata* a *infamii mediata*. V prvním případě se jednalo o nečestnost vycházející z určitého činu například u dvojího manželství nebo z nemravného povolání, ve druhém případě se jednalo o nečestnost vycházející z deliktů soukromoprávní povahy, jako je krádež, loupež, vydírání, podvod apod. SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. Praha, 1933, s. 183-184.

brána římskou společností například práce prostitutek či divadelních hereček. Právní důsledky *infamie* byly spatřovány především v právu veřejném, kdy za nečestnost byli římský občané trestáni odejmutím čestných občanských práv (např. práva hlasovacího v komitích). Právní účinky však dopadaly i na soukromá práva, kdy pro případ *infamie* bylo odepřeno občanům podávat za jiné na soudě návrhy či se nechat ve sporu před soudem zastoupit. Dále bylo odepřeno určitým stavům uzavřít manželství s osobou *infames*, což bylo nejvíce závazné hlavně pro ženy, které většinu práv postihované *infamií* neměly.¹²⁵

Právní osobnost byla tedy vždy omezována až po splnění mimořádných okolností, u žen pak byla omezována většinou na určitou dobu a omezovala se bez rozdílu původu.

2.2 SVÉPRÁVNOST

„*Svéprávnost je způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem (právně jednat)*“.¹²⁶ Takto je „nově“ způsobilost k právnímu jednání definována současným právním řádem. V předešlé právní úpravě byl používán termín právní úkon, který byl nahrazen právě pojmem právní jednání, jelikož svéprávnost je způsobilost právně jednat. Subjekty práva na základě této způsobilosti nabývají vlastním právním jednáním práva a zavazují se k právním povinnostem, jinými slovy řečeno samy si spravují své záležitosti.¹²⁷ Současná právní úprava se tak v těchto termínech navrací zpět k římskoprávní tradici *negotia*, kdy tomu bylo obdobně a způsobilostí k právnímu jednání byla osobám přiznávána schopnost projevit vlastní vůli a tím založit, změnit či zrušit právní vztahy. Tato způsobilost sebou rovněž přinášela nepochybně možnost vlastním jednáním nabývat práva a zavazovat se k povinnostem. Vůle u osoby zde hraje hlavní roli, bývá projevoována určitým činem

¹²⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě, s. 80-81.

¹²⁶ Občanský zákoník. In: 89/2012 Sb. 2015, § 15.

¹²⁷ DOUŠOVÁ, J., *Rekodifikace*, [online], 2014. [cit. 3.3.2016]. Dostupné z: <http://www.pravniprostor.cz/clanky/rekodifikace/k-komentar-noz-15-16-osoby-vseobecna-ustanoveni>.

(verbálně – slovem nebo konkludentně - kývnutím). Existence vůle byla zcela popřena u osob právnických, které byly pouze fiktivní osobou, dále u dětí a duševně chorých, jež byly sice osobami schopnými svým jednáním projevit vůli, avšak jejich vůle byla zcela bezvýznamná, vzhledem k jejich tělesné i duševní nezralosti.¹²⁸

Právní jednání se dělilo na jednostranné (napsání závěti, propuštění otroka na svobodu) a dvoustranné (uzavření smlouvy), na právní jednání pro případ smrti (*mortis causa*) a právní jednání mezi živými (*inter vivos*). Přičemž jednání *mortis causa* byla taková jednání, jejichž účinnost nastala až po smrti zůstavitele a jednání *inter vivos* byla pak všechna ostatní jednání. Římské právo rozlišovalo i právní jednání, na základě kterých dochází ke změně majetkových (kupní či nájemní smlouva) a rodinných poměrů (darovací smlouva), přičemž majetková jednání se dále rozdělovala na jednání za úplatu či jednání bezúplatná.¹²⁹

Aby byl člověk plně svéprávný, musel mít právní osobnost. Osoby bez způsobilosti k právům a povinnostem však rovněž mohly za splnění určitých okolností právně jednat, avšak svým jednáním nezavazovaly sebe, ale osobu, která nad nimi měla moc. Za právní jednání otroka tak zodpovídal jeho vlastník, za manželku její manžel a za děti jejich *pater familia*. Způsobilost k právnímu jednání v sobě zahrnovala právo uzavírat dovozené právní jednání (smluvní způsobilost), domáhat se svého práva prostřednictvím soudu (procesní způsobilost), nabývat majetek ze závěti, přímo pořizovat závět (testamentární způsobilost), ale také nést plnou odpovědnost za právem nedovolené činy (deliktní způsobilost).¹³⁰

Rozhodujícím faktorem pro přiznání této způsobilosti nebyla sociální kritéria, jak tomu bylo u právní osobnosti, ale kritéria biologická. Člověk musel být schopný si uvědomit důsledky svého jednání, s čímž byla nepochybně spjata jeho fyzická

¹²⁸KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice, s. 75, 90-91 SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). s. 53, HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. /. V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 91-93.

¹²⁹HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. /. V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 93-94.

¹³⁰SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). s. 53.

a rozumová vyspělost. Pro svéprávnost rozhodujícím kritériem byl především věk, mužské pohlaví a duševní zdraví. Jestliže osoba tyto podmínky nesplňovala, nenabyla plné svéprávnosti, avšak při splnění alespoň některých z nich byla právem přiznávána svéprávnost alespoň v omezeném rozsahu.¹³¹

K omezení svéprávnosti, či k jejímu úplnému odepření docházelo na základě třech faktorů. Prvním z nich a nepochybně tím nejdůležitějším pro omezení svéprávnosti byl věk, se kterým je spojován čas, který umožňuje člověku dospět a vytvořit si určité zkušenosti a vlastní názory. V průběhu historického vývoje s ohledem na svéprávnost byl věk člověka rozdělen na tři stupně: *infantes*, *impuberes* a *puberes*. *Infantes* byly děti, které byly nezpůsobilými k právnímu jednání a neodpovědnými za spáchané bezprávné činy. Veškeré právní jednání za děti činil jejich *pater familias* a v případě jeho absence musí být osobě nezletilé ustanoven poručník. Hranice věku dítěte byla justiniánským právem stanovena do 7 let věku dítěte (*infantes minor*), přičemž v období od 7 let do dosažení věku zletilosti patřily osoby do skupiny zvané *impuberes infamia marores*. U těchto dětí byla rozlišována schopnost právně jednat (*infantes maror*). Jako *pubert* byly označovány osoby dospělé, přičemž dívky se staly dospělými dosažením dvanácti let, chlapci pak o dva roky později, tedy čtrnáctým rokem věku.¹³² S ohledem na jejich prozatímní nezkušenost byla zavedena hranice věku, kdy v období od 14 let do 25 let bylo na *pubert* pohlíženo jako na osoby nezletilé, na základě čehož jim náležely jisté výhody zabraňující zneužití jejich nezkušenosti. Druhým faktorem pro omezení svéprávnosti bylo pohlaví. Jak je nám již z předešlého známo, ženy dle římského práva neměly rovné postavení s muži, a to ani ve veřejném životě, kde jim byla zcela zapovězena politická práva, tak ani v životě rodinném, kde byly vůči muži vždy v podřízeném postavení. Ženy v postavení *alieni iuris*¹³³ se v právních vztazích nemohly zavazovat vůbec, způsobilost k právním úkonům byla omezována u žen v postavení osoby „*sui iuris*“.¹³⁴ Žena by na základě

¹³¹REBRO, Karol a Peter BLAHO. *Římské právo*. 3. dopl. vyd. Bratislava: IuraEdition, 2003. s. 174 – 175.

¹³²Zprvu byla dospělost zjišťována tělesným ohledáním „*proper castitatem morum*“ – pro čistotu mravů, až s nástupem císařů byla zavedena pevná hranice věku dospělosti. KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice, s. 75.

¹³³doslova „osoba cizího práva“ více viz podkapitola 2.2.1. Právní postavení ženy *alieni iuris*.

¹³⁴Osobou „*sui iuris*“ se žena stala například smrtí jejího otce, či skončením manželství, z důvodu smrti manžela nebo rozvodu, ale pouze za předpokladu, že se již nevracela do své původní rodiny. KINCL,

tohoto postavení mohla sama spravovat své záležitosti, což bylo pro Římany, vzhledem k její lehkomyšlné povaze, nepředstavitelné. Pozbyla-li žena nad svojí osobou ochrany otce či manžela, byl jí ustanoven poručník (*tutor*), jehož úkolem bylo činit především kontrolu nad jejím právním jednáním, u závažnějších jednání pak bylo vyžadováno i jeho schválení. Nutno však podotknout, že ženy byt' měly omezenou způsobilost k právnímu jednání, byly plně odpovědné za jimi spáchané delikty. Institut poručnictví nad ženami tzv. „*tutela mulierum*“ byl za doby republiky velmi užívaným institutem, avšak v období císařství začal tento institut upadat a postupem času z důvodu větší samostatnosti žen úplně vymizel.¹³⁵ Třetím a posledním faktorem, který měl rovněž zásadní význam pro omezení svéprávnosti, bylo duševní zdraví. Duševně nemocná osoba byla zcela vyloučena ze způsobilosti právně jednat, nebyla tak odpovědna za své jednání. Za postiženou osobu vždy jednal její opatrovník (*curator furiosi*), o němž se zmiňoval ve svých ustanoveních již Zákon XII. desek. Mezi duševně postižené byl zařazován také marnotratník (*prodigus*), kterým byl nazýván člověk nevážící si zděděného majetku po svých předcích a nerozvážně jej rozhazoval, čímž přiváděl sebe a svoji rodinu do stavu bídy. Jeho nabytý majetek proto spravoval určený opatrovník (*curator prodigi*) v souladu s jeho zájmy a zájmy jeho rodiny. Od chvíle, kdy byl marnotratníkovi ustanoven opatrovník, vystupoval marnotratník v postavení nedospělce. Ve své způsobilosti k právnímu jednání byl omezen do takové míry, aby svým právním jednáním nezhoršil svojí životní situaci, přičemž mu byla umožněna pouze jednání, na základě kterých nabýval majetek, naopak jednání, která jej zavazovala, činit nemohl. Sepsat závěť či odmítnout dědictví *prodigus* nemohl. Postavení v rodině měl i přes omezenou způsobilost stále stejné a rovněž jako ženy byl odpovědný za své protiprávní jednání. Jestliže se marnotratník ze své „rozhazovačností“ vyléčil, získal nazpět své zdravé mravy – „*sanos mores receperit*“, vyvázal se tím z institutu opatrovnictví.¹³⁶

Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice, s. 75.

¹³⁵více pojednává podkapitola 2.2.2. Právní postavení ženy „*sui iuris*“ a „*tutela mulierum*“.

¹³⁶KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice, s. 74-79, REBRO, Karol a Peter BLAHO. *Římské právo*. 3. dopl. vyd. Bratislava: IuraEdition, 2003. s. 176 – 177.

Hlavním, ne však jediným, důvodem omezování právní osobnosti a svéprávnosti u žen byla jejich lehkovážnost – „*levitas*“.¹³⁷ Jako dalšími důvody, na základě kterých docházelo k omezení svéprávnosti, byly *infirmitas*,¹³⁸ *imbecilitas*¹³⁹ a *fragilitas*¹⁴⁰ ¹⁴¹.

2.2.1 Právní postavení ženy „*alieni iuris*“

Persona alieni iuris byla osoba, která podléhala tzv. rodinné moci, tedy buďto moci otcovské (*patria potestas*), nebo moci manželské (*manus*), nebo osoby v mancipiu (*mancipium*). Jednalo se o osoby podřízenou cizímu právu.¹⁴² Budeme-li hovořit o ženě v postavení *alieni iuris*, jednalo se v případě otcovské moci o postavení dcery (*filia familias*) a v moci manželské o postavení manželky (*uxor in manu*). *Filia familias* byla na otci plně závislá, ke svým právům nebyla plně způsobilá. Nejvíce byly ženy *alieni iuris* omezovány ve svých vlastních právech, naopak nejméně pak v právu trestním, kde plně odpovídaly za své protiprávní jednání. *Filia familias* byla pak zcela omezeny v majetkové způsobilosti, nemohla tedy nabývat majetek do svého vlastnictví a vše, co by nabyla, spadalo do výlučného vlastnictví jejich otce. Smluvně se zavazovat nesměly ženy *alieni iuris* vůbec, k těmto úkonům byly zcela nezpůsobilé. Jestliže se smluvně zavázaly, byl tento smluvní závazek neplatný. Pokud žena v postavení *filia familias* uzavřela přísné manželství (*con manu*), podrobila se tímto moci manželské., čímž žena vstupovala do manželovy rodiny a stala se *mater familias*. *Mater familias* podléhala moci svého manžela, byla na manželovi plně závislá jakožto osoba *alieni iuris*. Její postavení se natolik podobalo postavení *falia familias*, že vystupovala vůči svému manželovi v postavení jeho dcery (*filiae loco*)¹⁴³ a vůči svým dětem pak v postavení jejich sestry (*sororis loci*), což bylo samozřejmě projeveno i v právu

¹³⁷ Gai. Inst. 1, 144

¹³⁸ Paul. Dig. 22, 6,9.

¹³⁹ Ulp. Dig. 16,1,2,2.

¹⁴⁰ C 4, 29,22.

¹⁴¹ Židlická, M.: *Postavení ženy v antickém Římě v oblasti majetkoprávních*, IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 77.

¹⁴² Gai. Inst. 1, 49.

¹⁴³ Gai. Inst. 1,115b.

dědickém, kdy manželka spadala do první skupiny dědiců pozůstalosti po manželovi společně s jejími dětmi.¹⁴⁴

Postavení *persona alieni iuris* se postupem času začalo uvolňovat, především u žen, které byly v postavení manželky, dcery zůstávaly na otcí závislé ještě po dlouhou dobu. Ženy se stávaly samostatnějšími, zejména v oblasti majetkoprávního postavení, jejich právní osobnost se tak příliš nelišila od právní osobnosti ostatních *persona alieni iuris*. Avšak výkon politických práv, především výkon veřejných funkcí, ženám stejně jako moc nad jejich dětmi nikdy nepříslušela. Určitou výjimku pak tvořilo náboženství, na základě kterého se dostalo ženám kněžských hodností.¹⁴⁵

2.2.2 Právní postavení ženy „sui iuris“ a institut „tutela mulierum“

Právní postavení ženy *sui iuris* se od právního postavení žen *alieni iuris* odlišovalo především v jejich způsobilosti k právům. Jak bylo výše uvedeno, ženy *alieni iuris* podléhaly moci cizí, neměly tedy plnou způsobilost k právům, kdežto žena *sui iuris* nepodléhala žádné moci rodinné, ani otcovské, ani manželské a ani moci nad svobodným.

Gaius, Institutes I. 48: „Sequitur de iure personarum alia divisio. Nam quaedam personae sui iuris sunt, quaedam alieno iuri sunt subiectae.“¹⁴⁶

Gaiovi Instituce I. 48: „Nyní je na řadě jiné rozdělení osobního práva. Některé osoby jsou totiž svéprávné (*personae sui iuris*), některé jsou podřízeny právu cizímu (*personae alieno iuri subiectae*).“¹⁴⁷

Žena *sui iuris* byla svéprávná a tedy nikomu nepodřízená. Osobou svéprávnou se žena mohla stát pouze v případě smrti jejího otce, kterému byla přímo podřízena. Pokud

¹⁴⁴BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. 1. vyd. Praha: Academia, 1988. s.162-163, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 133, SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. Praha, 1933. s. 159.

¹⁴⁵KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 59.

¹⁴⁶Gai. Inst. 1,48

¹⁴⁷KINCL, Jaromír, Gaius: *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007. s. 41.

byla žena provdaná, tak se osobou *sui iuris* stala v případě zániku jejich manželství, k čemuž docházelo buďto rozvodem nebo smrtí manžela, nesměla se však vrátit do své původní agnátské rodiny. Nicméně i ženy svéprávné potřebovaly podle Zákona XII. desek i Gaia, vzhledem k jejich údajné lehkovážnosti a nezkušenostem ve správě svého jmění a vystupování před soudem, dozor. Pokud tedy u žen *alieni iuris* dohlížel na jejich majetkové zájmy otec či manžel rodiny, dohled nad právními úkony žen *sui iuris* vykonával poručník tzv. *tutor mulierum*. Vyjma kněžek bohyně Vesty musela mít každá dospělá žena *sui iuris* svého poručníka.¹⁴⁸

Poručenství nad dospělými ženami *sui iuris* bylo nazýváno *tutela mulierum*. Hlavním účelem tohoto institutu bylo především zachování rodového jmění ženy. Poručník byl ženám ustanovován především proto, aby chránil jejich majetkové zájmy. Avšak *tutor mulierum* nespravoval pouze majetek žen, jako poručník nedospělců (*tutor impubert*), ale činil rovněž kontrolu nad její morálkou a právním jednáním, aby si sama sobě svým jednáním nepřivodila újmu.¹⁴⁹ *Tutor mulierum* se účastnil společně s ženou závažnějších právních jednání ženy, mezi které patřilo např. sepsání závěti, zřízení *dotis*, uzavření přísného manželství, zcizování mancipačních věcí, propuštění otroka na svobodu, či při prominutí dluhu nebo naopak zavázání se k dluhu, přičemž s těmito jednáními vyslovoval svůj souhlas.¹⁵⁰

Ženě byl poručník ustanoven třemi způsoby, a to závětí, zákonem nebo byl jmenovaný magistrátem. Pokud byla žena v moci cizí, tito muži mohli ženě ve své závěti ustanovit *tutora testamentarius*. Manžel jako zůstavitel mohl v testamentu ženě sám přiznat právo volit si svého tutora (*tutorisoptio*).¹⁵¹ *Tutorisoptio* bylo ženě přiznáno buďto v omezené míře (*optio augusta*) nebo podle její libosti (*optio plena*),¹⁵² tzn., že v prvním případě si žena mohla podle závěti určit svého poručníka, v druhém případě mohla volit vícekrát. Pokud by jí tedy poručník nevyhovoval, zvolila si nového.¹⁵³

¹⁴⁸HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. s. 33-34, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 75.

¹⁴⁹Paul. Dig.26.7.12.3.

¹⁵⁰KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 151.

¹⁵¹Gai. Inst. 1,150.

¹⁵²Gai. Inst. 1,151.

¹⁵³Gai. Inst. 1,153.

Volba poručíka dle libosti ženy byla dávana následujícím způsobem: TITII, SVÉ ŽENĚ, DÁVÁM VOLBU PORUČNÍKA¹⁵⁴ a volba v omezené míře zase tímto: TITII, SVÉ ŽENĚ, DÁVÁM VOLBU PORUČNÍKA JEN JEDNOU, ANEBO JEN DVAKTRÁT.¹⁵⁵

Nebyl-li určen poručník testamentem, určoval se poručník ze zákona tzv. *legitimus tutor*¹⁵⁶ a tímto poručníkem byl pak nejbližší agnátský příbuzný.¹⁵⁷ *Legitimus tutor* ženy měl oprávnění převést svoji činnost na jiného poručníka tzv. *cessicius tutor*, avšak pokud tento poručník zemřel nebo byl omezen na své svéprávnosti, stával se poručníkem ženy původní tutor stanovený zákonem. Z uvedeného vyplývá, že u zákonného poručenství mohla *tutora mulierum* vykonávat pouze osoba *sui iuris*. Za situace, kdy žena *sui iuris* neměla ustanoveného poručníka ze závěti, tedy daného poručníka (*tutores dativi*)¹⁵⁸, ani jí ho neurčoval zákon, jmenoval jí poručníka magistrát.¹⁵⁹ Tento poručník zvaný *tutores optivi*¹⁶⁰ vykonával činnost ve veřejném zájmu (*munus publicum*), nemohl se tak činnosti vzdát a ani jí postoupit na jiného tutora. Úředník, který jej jmenoval, ho mohl pouze činnosti poručníka zprostit, avšak jen za splnění určitých podmínek.¹⁶¹

Tutela mulierum zanikla v případě smrti poručenkyně, či její jakékoliv kapitisdeminuce. Například *capitisdeminutione minima*, kdy žena v postavení

¹⁵⁴ Gai. Inst. 1, 150.

¹⁵⁵ Gai. Inst. 1, 152.

¹⁵⁶ Nutno podotknout, že se nejedná pouze o případy, kdy zůstavitel zemře bez zhotovení závěti, ale i o takové případy, kdy zůstavitel závět zřídil, avšak neuvedl v ní ženě poručníka, nebo naopak poručník, který byl ženě závětí určen, zemřel, v těchto případech rovněž nastupuje poručník ze zákona. Gai. Inst. 1, 155.

¹⁵⁷ Gai. Inst. 1, 155. Agnátské příbuzenství je tzv. uměle vytvořené příbuzenství, agnáty spojuje pokrevně mužské pohlaví, jinými slovy řečeno jedná se o příbuzné od stejného otce, naopak je tomu pak v kognatském příbuzenství, které je přirozené, osoby spojuje ženské pohlaví, jedná se o pokrevní příbuzné, Inst. 1, 15-16.

¹⁵⁸ Gai. Inst. 1, 154.

¹⁵⁹ Na základě *lex Atilia*, vydaný na počátku 2. století př. n. l. příslušelo mezi pravomoci městských prétorů i právo ustanovit poručníka, avšak vždy se souhlasem poloviny tribunů lidu. Stejně právo přiznával *lege Iulia et Titia* v provinciích i jejich správčům. SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. Praha, 1933. s. 189.

¹⁶⁰ Gai. Inst. 1, 154.

¹⁶¹ Poručenství byl zproštěn, pokud byl starší 70 let, byl chudý, měl špatný vztah k poručenci, pokud byl z venkova, byl bez vzdělání, byl tělesně či duševně postižený nebo zastával již tři poručenství. SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). s. 59. HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 502 -510.

poručenkyně uzavřela přísné manželství, čímž pozbyla postavení ženy *sui iuris* a stala se *persona alieni iuris*, tedy v moci svého manžela. *Tutela mulierum* rovněž zanikla v případě omezení právní osobnosti poručníka (*capitisdeminutione maxima nebo media*), či v případě uplatnění žaloby na sesazení poručníka, který se nepoctivě choval ke své poručenkyni. *Tutor dativi* byl zbaven poručenství ve chvíli, kdy odpadne důvod, pro který byl ustanoven prozatímní tutor (*in iure cesto*). U testamentární tutely pak nastával zánik v případě splnění rozvazovací podmínky.¹⁶²

Žena, která byla pod mocí poručníka, byla chráněná žalobou *actio tutelae*., na základě které poručník musel podrobně prokázat, prostřednictvím závěrečného účtu, co všechno pro poručenkyni vykonal i nevykonal, jinými slovy řečeno, jakým způsobem poručník zhodnotil majetek poručenkyně, který jí následně odevzdal nazpět. Mezi poručnickovy povinnosti tak nepochybně patřila povinnost vést si o správě majetku poručenkyně záznamy a zároveň o této činnosti informovat svoji poručenkyni. *Actio tutelae* mohla žena na poručníka podat až po skončení poručenství nad její osobou. Jednalo se o *actio nebonae fidei*,¹⁶³ která poručníkovi v případě jeho odsouzení přivodila *infamii* (pomluvu). Po smrti poručenkyně mohli tuto žalobu využít i její dědicové či osoby blízké. Zemřel-li s poručenkyní i její poručník, byla zde dána dědicům možnost žalovat prostřednictvím této žaloby i dědice poručníka. Na druhou stranu, se poručník mohl po ženě domáhat před soudem náhrady nákladů, které vynaložil na správu jejího majetku. K tomuto poručníkovi sloužila žaloba nazývaná *actio tutela econtraria*.¹⁶⁴

Postupem času, především pak v důsledku zvyšující se společenské nezávislosti žen a rovněž jejich majetkové samostatnosti, institut *tutela mulierum* postupně vymizel. Za vlády císaře Augusta byly ženy, které porodily tři děti (propuštěnky, které jsou v legitimním poručenství pak o jedno více), opatřeny *Ius trium liberorum*

¹⁶² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 502 -510.

¹⁶³ tzv. žaloby v dobré víře, při kterých se kladl největší důraz na slušnost a poctivost. KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 124.

¹⁶⁴ LENHRATOVÁ, Katarína. Žaloby z poručnictva nad ženami a ich využitie. In: ŽIDLICKÁ, Michaela a SALÁK, Pavel. *Actiones, condictiones, exceptiones: 13. setkání právních romanistů České a Slovenské republiky, MU Brno 13-14.5.2011*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2011. s. 40-42.

vydaným v rámci *Lex Iulia et Papia Poppaea*, od poručníka zcela osvobozeny.¹⁶⁵ *Tutor mulierum* ztrácel nad ženami kontrolu a mnohdy byl ženami obcházen, či *preatorem* donucován, aby souhlasil s právním jednáním poručenky.¹⁶⁶ Za vlády císaře Claudia došlo ke zrušení zákonného poručnictví nad ženami a za vlády císaře Justiniána se *tutela mulierum* již vůbec neobjevovala.¹⁶⁷

2.3 DELIKTNÍ ZPŮSOBILOST

Současná právní úprava definuje deliktní způsobilost neboli způsobilost k protiprávnímu jednání následovně: „Každý člověk odpovídá za své jednání, je-li s to posoudit je a ovládnout. Kdo se vlastní vinou přivede do stavu, v němž by jinak za své jednání odpovědný nebyl, odpovídá za jednání v tomto stavu učiněná.“¹⁶⁸ Obecná deliktní způsobilost je právním řádem upravována v souvislosti se schopností člověka posoudit své jednání a následně své jednání ovládnout, jinými slovy musí být člověk schopen nést následky svého protiprávního jednání.

V římském právu bylo protiprávní jednání nazýváno bezprávným činem, za který se považovala všechna právní jednání, jimiž byly porušeny právem uložené povinnosti, například porušení povinností plynoucích ze smluv, či porušení negativních povinností plynoucích z věcných práv. S protiprávním jednáním byl spojován vznik nových práv, a to především právo na pokutu, která byla jakýmsi trestem pro pachatele, jež se bezprávného činu dopustil a právo na náhradu škody, které protiprávním jednáním vzniklo poškozenému. Zásada, již bylo stanoveno, že bezprávný čin zavazuje pachatele nejprve k náhradě škody a až následně vzniká nárok na pokutu, byla ve vývoji

¹⁶⁵ Gai. Inst. 1, 194. O opatření *Ius trium liberorum* více podkapitola 2.3.1 Principát.

¹⁶⁶ Gai. Inst. 1, 190.

¹⁶⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 510-511.

¹⁶⁸ Občanský zákoník. In: 89/2012 Sb. 2015, § 24.

římského práva prosazena, až za poměrně dlouhou dobu. Do té doby měla pokuta v podobě trestu oproti náhradě škody silnou převahu.¹⁶⁹

Bezprávné činy byly rozlišovány podle toho, zda byl pachatelovým právním jedním porušen pouze zájem jednoho člověka (*delicti*), či pachatel ohrozil svým protiprávním jednáním zájem celé společnosti (*crimina*). V prvním případě je pouze na poškozeném, jaký způsob nápravy si zvolí. Pouze jemu vzniká nárok na náhradu škody a jen on sám může po pachateli požadovat pokutu. Jedná se tedy jak o soukromý protiprávní zásah, tak i o soukromou pokutu. Odtud je vyvozována terminologie „*delictum privatum*“ (soukromý bezprávný čin), „*poena privata*“ (soukromá pokuta). V druhém případě, již nešlo pouze o soukromý zájem, ale o zájem veřejný, kdy byl pachatel stíhán před veřejným soudem (*indictum publicum*)¹⁷⁰ a následně odsuzován k veřejnému trestu, buďto k trestu smrti nebo k trestu postihující jeho majetek.¹⁷¹

Za delikt nebyl v římském právu považován každý zásah do zájmů jednotlivce, či zájmu celé společnosti, římské právo totiž vyžadovalo, aby byl zásah proveden proti určitým statkům a rovněž určitým způsobem. Za bezprávný čin byly *ius civile* označovány pouze tři typy jednání, a to *furtum* (krádež, loupež), *damnum iniuria datum* (protiprávní poškození cizího majetku), a *iniuria* (urážka na cti). Pretorské právo uvedené tři delikty rozšířilo ještě o další dva typy, a to o *metus* (jednání vynucené hrozbou) a *dolus* (podvod). Poškozený se proti všem uvedeným typům deliktů mohl prostřednictvím žalob „*actiones poenales*“ domáhat proti pachateli svého práva u soudu. Každá žaloba pak nesla vlastní technické označení, podle toho deliktu, z něhož vzešla, tzn. že byla- li vůči poškozenému spáchaná pachatelem krádež, poškozenému příslušela „*actio furti*“, nebo pokud byl poškozený podveden, příslušela mu „*actio doli*“ atd. Římské právo podmiňovalo vznik deliktu a povinností z něj vyplývajících určitými základními předpoklady, a to objektivní protiprávnost jednání pachatele, způsobilost

¹⁶⁹KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ,s.109-112, HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 114- 115.

¹⁷⁰Veřejný soud, představoval soud trestní, avšak latina klasických právníků používala namísto termínu trestní, termín veřejný, proto bylo trestní právo = *ius publicum* a trestní soud = *judicium publicum*, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. , s.110.

¹⁷¹KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ,s.109-112.

pachatele spáchat bezprávný skutek a zavinění. U zavinění pak nutno přihlížet, zda pachatel protiprávní zásah chtěl učinit, jednal tak úmyslně, anebo nepostupoval se vši opatrností a spáchal protiprávní čin z vlastní nedbalosti.¹⁷² Skutková podstata odpovědnosti byla tedy naplněna ve chvíli, kdy pachatel činu jednal v rozporu s právní normou a způsobil svým jednáním škodu. Při odpovědnosti za zavinění, však k výše uvedeným skutečnostem, přibyla ještě jedna skutečnost, a sice příčinná souvislost¹⁷³ mezi vznikem škody a pachatelovým zaviněním.¹⁷⁴

V římském právu platilo, že osoba způsobilá k právnímu jednání, byla rovněž způsobilá i k protiprávním činům, měla tedy i deliktní způsobilost. Deliktní způsobilost byla přiznána i osobám, které způsobilost k právnímu jednání neměli vůbec, nebo jim byla omezena. Tyto osoby byly označovány jako osoby *dolicapax* (osoby schopné podvodu či všeobecně protiprávního jednání). Mezi tyto osoby pak řadíme *prodigus*, *pubertami proximus*, otroky nebo podřízeného syna, či ženu. Naopak děti a choromyslní nebyli ze svých činů vůbec odpovědní.¹⁷⁵ Pokud jejich protiprávním zásahem byla způsobena jinému škoda, poškozený se po těchto osobách nemohl dožadovat pokuty, ani náhrady majetkové škody.¹⁷⁶ Z názoru právníka Labeona, který nepřímocitoval Ulpianus vyplývá, že aby mohla být osoba způsobilá k protiprávním činům, musí nejdříve dosáhnout určitého věku. Věková hranice u přiznání deliktní způsobilosti tak dle jeho názoru byla stanovená od sedmého roku dítěte.¹⁷⁷

¹⁷²KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s.110-111.

¹⁷³příčinná souvislost mezi vznikem škody a pachatelovým zaviněním se převedla i do spousty moderních právních řádů, včetně toho našeho, přičemž, aby byl pachatel uznán odpovědným např. z deliktu *damnuminiuria datum*, hrála právě příčinná souvislost nejdůležitější roli, VOJÁČEK, Ladislav a Jaromír TAUCHEN (eds.). *I. česko-slovenské setkání doktorských studentů a postdoktorandů oboru právní historie a římského práva: sborník příspěvků z konference*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. s.209.

¹⁷⁴VOJÁČEK, Ladislav a Jaromír TAUCHEN (eds.). *I. česko-slovenské setkání doktorských studentů a postdoktorandů oboru právní historie a římského práva: sborník příspěvků z konference*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. s.207-209.

¹⁷⁵VOJÁČEK, Ladislav a Jaromír TAUCHEN (eds.). *I. česko-slovenské setkání doktorských studentů a postdoktorandů oboru právní historie a římského práva: sborník příspěvků z konference*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. s.210

¹⁷⁶HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 114.

¹⁷⁷ děti do sedmi let – tzv. *infantes*, pak neodpovídaly za své bezprávné činy.

*Dig. 9.2.5.2. Ulpianus: Quod si impubes id ferrit, Labeo ait, quia furti textur, tenevi et Aquiliaeum: et hoc putoverum, s fit iaminiuriaecapax.*¹⁷⁸

Překlad: „Labeo říká, že dítě starší 7mi let mohlo být podle ustanovení *lex Aquilia* zodpovědné, rovněž tak mohlo být zodpovědné za krádež, protože by už mělo umět rozpoznat, co je správné a co ne.“¹⁷⁹

Z výše uvedeného lze vyvodit, že podmínky pro přiznání způsobilosti k protiprávním činům se od podmínek pro přiznání svéprávnosti lišily právě ve věkové hranici, kdy u svéprávnosti se věková hranice určovala dosažením dospělosti, což byl u dívek 12. rok a u chlapců rok 14., kdežto delikt ní způsobilost se osobám přiznávala již dovršením sedmého roku života. Labeo zastával názor, že jsou osoby v tomto věku již natolik intelektuálně vyspělé, že jsou schopné rozpoznat, co je dobré a co naopak dobré není.¹⁸⁰ Tento názor potvrzuje i Gaius, když píše, že se nedospělec odejmutím cizí věci dopouští krádeže tehdy, pokud je velmi blízko dospělosti a chápe, že jedná protiprávně.¹⁸¹ Z toho lze vyvodit, že delikt ně odpovědný může být i nezletilec, pokud je natolik rozumově vyspělý, že je schopen si uvědomit zda je jeho jednání v rozporu s právní normou.

2.3.1 Delikt ní způsobilost osob žen „alieni iuris“ a „actio noxalis“

Z již dosud uvedených skutečností je nám známo, že právní osobnost žen a jejich svéprávnost byla v římském právu omezována. Ženám bylo určité právní jednání zcela zapovězeno, naopak u delikt ní způsobilosti žen tomu bylo jinak. Jejich způsobilost k protiprávním činům nebyla římským právem nikterak omezena, vyjma obecných omezení např. v důsledku věku, šílenství apod.

¹⁷⁸Ulp. Dig. 9,2,5,2.

¹⁷⁹ VOJÁČEK, Ladislav a Jaromír TAUCHEN (eds.). *I. česko-slovenské setkání doktorských studentů a postdoktorandů oboru právní historie a římského práva: sborník příspěvků z konference*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. s. 210.

¹⁸⁰ VOJÁČEK, Ladislav a Jaromír TAUCHEN (eds.). *I. česko-slovenské setkání doktorských studentů a postdoktorandů oboru právní historie a římského práva: sborník příspěvků z konference*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. s. 210 – 211.

¹⁸¹ Gai. Inst. 4, 208.

Deliktní způsobilost u žen *sui iuris* nebyla nikterak omezována, žena v tomto postavení byla za své spáchané bezprávné činy plně zodpovědná a tak stejně jako ostatní svéprávné osoby byla pasivně legitimována k příslušným žalobám. Ovšem deliktní způsobilost žen *alieni iuris* (*filia familias*, *uxor in manu*, svobodná *in causa mancipi* nebo otrokyně), přiznával římský právní systém osobám, které měly nad ženou moc, ať už rodinnou či panskou. Přičemž k vůli a vědomosti držitele moci nad ženou nebylo přihlíženo.¹⁸² Veškerá práva nabytá osobami *alieni iuris* příslušela *pater familias*. *Pater familias* byl považován za jedinou osobou, kterému římské právo přiznávalo plnou způsobilost k právnímu jednání, byl tedy plně svéprávný a odpovídal tedy i za právní jednání osob jeho moci podřízených. Pokud se tedy *filia familias* (dcera *pater familias*) nebo otrokyně dopustila bezprávného činu, například *furtum*, šlo o tzv. noxální odpovědnost. *Pater familias* odpovídal za protiprávní jednání (*furtum*) způsobené *filia familias* či otrokyní stejně jako by toto jednání spáchal on sám. Hlavním důvodem přiznání odpovědnosti za protiprávní jednání osob podřízených moci otcovské či panské nebylo omezení deliktní způsobilosti osobám *alieni iuris*, ale především skutečnost, že se poškozený na osobách *alieni iuris* nemohl domoci náhrady škody, která mu byla způsobená jejich protiprávním zásahem, jelikož tyto osoby neměly žádný majetek. Žaloba zvaná „*actio noxalis*“ tak směřovala vždy proti osobě, která nad nimi měla moc, tedy proti *pateru familias*. Poškozený se prostřednictvím této žaloby domáhal po majiteli moci soukromé pokuty nebo náhrady škody. Vlastník osoby v době podání noxální žaloby musel buďto zaplatit za pachatele pokutu, nebo pachatele přímo vydal poškozenému, a to prostřednictvím *noxae datio*. Pokud však vlastník osoby vydal poškozenému pachatele (osobu jeho moci podřízenou), zprostil se závazku plnění. Dokonce se za doby království objevovaly případy, kdy *pater familias* vydal pouze tělo mrtvého pachatele, čímž se zbavil své odpovědnosti. Podmínkou pro vydání těla mrtvého pachatele byl předpoklad, že v době litiskontestace měl vlastník pachatele nejen v moci právní, ale i v moci faktické.¹⁸³ Noxální žaloba sledovala pachatele, kteří

¹⁸² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 109.

¹⁸³ VOJÁČEK, Ladislav a Jaromír TAUCHEN (eds.). *I. česko-slovenské setkání doktorských studentů a postdoktorandů oboru právní historie a římského práva: sborník příspěvků z konference*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. s. 211-212, HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 448.

byli pod mocí cizího, tedy všechny osoby *alieni iuris* a především otroky. Princip „*noxa caput sequitur*“¹⁸⁴ toto dostatečně charakterizoval, jelikož v překladu tento princip znamená, že odpovědnost "sleduje hlavu otroka"¹⁸⁵. S tímto byl spojován i následný přechod práv a povinností s podřízenou osobou, kdy pokud si *pater familias* zvolí přenechání moci poškozenému, tak na poškozeného přechází rovněž delikt ní odpovědnost za tuto osobu a také *actio noxae*, která směřovala vůči předchozímu majiteli moci. Delikt ní odpovědnost za osoby *alieni iuris* zaniká jejich smrtí, nebo pokud se osoba *alieni iuris* stane osobou *sui iuris*. Stal-li pachatel svobodným ještě předtím, než by poškozený uplatnil noxální žalobu, odpovědnost *pater familias* by odpadla, pachatel za své jednání již odpovídal sám. Stejně tak tomu bylo v případě, kdy se pachatel dopustil bezprávného činu v době, kdy byl svobodným, a následně se stal osobou *alieni iuris*. Za této situace byl bezpochyby majitel nad pachatelem bezprávného činu moci pasivně legitimovaným z „*actio noxae*“.¹⁸⁶

2.4 PROCESNÍ ZPŮSOBILOST

Současným právním řádem je procesní způsobilost charakterizována jako způsobilost být účastníkem řízení a tedy před soudem samostatně vystupovat a jednat. Je přiznána každému, kdo má právní osobnost. Nutno však zdůraznit, že osoba, která má právní osobnost může před soudem samostatně jednat pouze v takovém rozsahu, v jakém je svéprávná. Plnou procesní způsobilost fyzické osoby nabývají až dosažením zletilosti. V ostatních případech je vyžadováno zastoupení.¹⁸⁷ V římském právu domáhat se práva prostřednictvím soudu, tedy samostatně procesně jednat, příslušela rovněž pouze osobám plně svéprávným. Osoby podřízené jiné moci musely být před

¹⁸⁴ Gai. Inst. 4,77.

¹⁸⁵ VOJÁČEK, Ladislav a Jaromír TAUCHEN (eds.). *I. česko-slovenské setkání doktorských studentů a postdoktorandů oboru právní historie a římského práva: sborník příspěvků z konference*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. s. 213, Zimmermann, R.: *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Clarendon Press, Oxford 1996, s. 917

¹⁸⁶ VOJÁČEK, Ladislav a Jaromír TAUCHEN (eds.). *I. česko-slovenské setkání doktorských studentů a postdoktorandů oboru právní historie a římského práva: sborník příspěvků z konference*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. s. 213-214.

¹⁸⁷ zákon č. 99/1963 Sb. občanský soudní řád, v platném znění, ust. § 19, §20.

soudem zastupovány. Procesní způsobilost žen tak byla stejně jako předešlé způsobilosti omezována.

Po celé století byla římským ženám z důvodu jejich křehkého pohlaví a lehkovážné povaze přisuzována neschopnost spravovat své vlastní záležitosti, z čehož byla následně odvozována i nezpůsobilost žen účastnit se politického dění, a tím spíše i nezpůsobilost vykonávat veřejné funkce. Většina práv, především těch veřejných, ale i rodinných a majetkových, tak byla ženám zapovězena.

Ženám, až na jisté výjimky,¹⁸⁸ nebylo umožněno podávat žaloby u soudu. Na straně žalobce – *actor*¹⁸⁹ římské ženy nemohly před soudem vystupovat vůbec, avšak na straně žalovaného – *reus*¹⁹⁰ se objevit mohly. Ženy společně s vojáky a osobami postihnutými infamií spadaly podle Jutininiánských institucí do skupiny lidí, kterým bylo zcela zapovězeno podat žalobu na soud ve prospěch nebo namísto jiného. Stejně jako Justiniánské instituce i Ulpián ve třetí knize Digest, v titulu o podávání procesních návrhů označuje ženy společně s dětmi, osobami slepými, němými, hluchými, odsouzenými za úmyslné trestné činy, gladiátory a osoby postihnutými infamií za osoby, kterým je podání žaloby zapovězeno.¹⁹¹ Ženám byl zákaz podávat žaloby ve prospěch jiného stanoven praetorským ediktem, neboť v době vydání ediktu byl magistrát otráven vytrvalostí ženy nosící jméno Carfania. Zákaz týkající se žen rovněž Ulpián mimo výše uvedené vysvětlil tak, že podávání žalob u soudu je spíše mužská práce.¹⁹²

Procesní způsobilost byla ženám *sui iuris* přiznána pouze v takovém rozsahu, v jakém se mohly samy svým právním jednáním zavazovat. Ve zbývajících případech musela být zastoupena svým poručíkem (*tutor mulierum*).¹⁹³ Ten jí měl chránit před její

¹⁸⁸ Např. *actio rei uxoria* – žaloba na vrácení věna náležela ženám v postavení manželek, a to v případě, že by došlo k rozvodu manželství či smrti manžela, byla jejich osobním nárokem. BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. 1. vyd. Praha: Academia, 1988, s. 169.

¹⁸⁹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo Systém a instituce*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, ISBN 978-80,7380334-6. s.258

¹⁹⁰ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo Systém a instituce*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, ISBN 978-80,7380334-6. s.258

¹⁹¹ VRANA, Vladimír. Ženy – nežadúca spoločnosť podľa rímskeho práva?! In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Ius Romanum, Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 21.

¹⁹² Ulp. Dig. 3,1,1,5.

¹⁹³ GROH, Vladimír, HEJZLAR, Gabriel. *Život v antickém Římě*. 2. vydání. Praha: SPN, 1972. s. 256.

nerozvážností.¹⁹⁴ Ovšem velmi často zastupoval poručník ženu pouze jen na oko a preator musel tak velmi často některé poručníky žen nutit ke schválení jednání jejich poručenek.¹⁹⁵

Soukromé římské právo ženám odpíralo nejen procesní způsobilost, ale i způsobilost k některým právním jednáním.¹⁹⁶ Římským ženám nebylo umožněno mít moc nad svými dětmi, na základě čehož nemohly mít v pravomoci ani děti adoptované.¹⁹⁷ Nemohly vykonávat poručnictví, ani slavnostně svědčit při sepisování závěti¹⁹⁸ či mancipaci, nebo zastupovat před soudem jinou osobu, či se nechat zastupovat.¹⁹⁹ Pořídít závěť *per aesei libram* mohla žena pouze se souhlasem svého poručníka, a to jen v případě, že podstoupila koempci a byla znovu mancipována, však pouze do vlády Hadriána, který tuto nutnost nechal zrušit.²⁰⁰

¹⁹⁴ Gai. Inst. 1, 143.

¹⁹⁵ Gai. Inst. 1, 190.

¹⁹⁶ Gai Inst. 1, 104.

¹⁹⁷ Gai. Inst. 1,104.

¹⁹⁸ Inst. 2,10,6.

¹⁹⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě, s. 81, REBRO, Karol a Peter BLAHO. *Římske právo*. 3. dopl. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2003. s. 157, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice, s 57.

²⁰⁰ Gai. Inst. 1, 115a.

3 PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŽENY V ŘÍMSKÉ RODINĚ

3.1 ŘÍMSKÁ RODINA

Římská rodina, zvaná v římském právu jako *familia*, nepředstavovala rodinu, jakou známe v dnešním slova smyslu, tedy rodinu, kterou spojuje pokrevní pouto mezi rodiči a dětmi. Římská *familia* byla brána spíše jako společenství všech osob žijících v jednom domě, tedy otce a matky, jejich dětí, dokonce i propuštěnců. *Familia* rovněž představovala souhrnný výraz pro veškerý rodinný majetek, včetně otroků, tvořila jednotku právní i hospodářskou. Hlavou rodiny byl otec zvaný *pater familias*, který disponoval s neomezenou mocí nad všemi ostatními členy rodiny. Pro členy rodiny byl *pater familias* silnou autoritou, pánem domu. Autoritativní moc v případě smrti *pater familias* zpravidla přebíral jeho nejstarší syn, jinak vždy bez výjimky tato moc náležela, pouze *pater familias*. Manželka *pater familias* byla v římské rodině označována jako *mater familias*. Avšak její statut se od statutu *pater familias* značně odlišoval.²⁰¹

Pro římskou společnost měl největší význam pouze muž, jelikož měl sílu obdělávat pole a bojovat za svoji vlast. Žena dle Římanů vystupovala ve stínu muže, existovala jen prostřednictvím muže, byla buďto jeho matkou, dcerou anebo manželkou. V římském právu měla být žena vždy pod vládou muže, pohlíželo se na ní jako na člověka „*levitas animi*“ („lehkovážného ducha“), na základě čehož nebyla schopna řádně spravovat své záležitosti a spravovat majetek, aniž by si přivodila újmu. Nejprve byla žena podřízena svému otci, poté uzavřela-li manželství svému manželovi. Pokud zůstala dcera neprovdanou, až do smrti svého otce, přecházela pod moc svého nejstaršího bratra, neboť právě nejstarší syn *pater familias*, získal okamžikem smrti otce moc nad ostatními členy rodiny. Neměla-li žena otce, bratra a ani manžela, stávala se *persona sui iuris* a byl jí, vzhledem k její nerozvážnosti, magistrátem ustanoven

²⁰¹ ROBERT, Jean-Noël. *Řím: 753 př. n. l. až 476 n. l.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. s. 210-211, BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje.* 1. vyd. Praha: Academia, 1988, s. 161.

poručník. Ten namísto otce, manžela či bratra nad ženiným závažnějším právním jednáním, činil dozor.²⁰²

Římská rodina byla po celá století charakterizována jako „*monokratický právní závazek mezi otcem jako hlavou rodiny a osobami podřízenými jeho moci.*“²⁰³ Rozdíl mezi postavením otce a ostatních členů rodiny, kteří byli vůči němu v podřízeném postavení, byl nejen v oblasti osobní, ale i majetkové, přičemž právě v tomto rozdílu byl spatřován právní význam pojetí římské rodiny. Právě autorita muže v domě měla zabezpečovat jednotu a trvalost rodiny.

Žena v římské rodině vystupovala v různém postavení, je tedy namíste se v následujících podkapitolách zabývat právě jednotlivými právními postaveními ženy v římské rodině. Nejprve bude pojednáno o postavení ženy jako dcery se zaměřením na otcovskou moc, dále bude podrobněji rozebráno postavení ženy jako manželky, neboť bez manželství by římská *familia* nemohla vůbec vzniknout, poněvadž se manželstvím římská rodina zakládala.²⁰⁴ Po postavení ženy jako manželky je třeba pozornost zaměřit i na postavení matky, neboť po uzavření manželství zpravidla přicházejí děti a žena se tak ocitá v roli matky. Tato podkapitola bude pojednávat spíše o postavení ženy jako matky ve vztahu k jejím dětem, protože matka v římské rodině měla stejné postavení jako dcera. Opomenuto nebude ani postavení ženy jako vdovy, neboť se i v tomto postavení může žena za svého života ocitnout. V souvislosti s tímto postavením bude pozornost upřena zejména na testamentární a intestátní posloupnosti.

²⁰² Gai. Inst.1, 144-145, více viz podkapitola 3.2.2 Právní postavení ženy sui iuris a institut tutela mulierum,

²⁰³ REBRO, Karol. *Římske právo súkromné*. vyd. Bratislava: Obzor, 1980, s. 77.

²⁰⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 452.

3.2 PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŽENY JAKO DCERY

Hlavou římské rodiny byl otec rodiny (*pater familias*) a jako jediný disponoval v rodině plnou způsobilostí k právům a povinnostem i k právnímu jednání.²⁰⁵ Otec rodiny nemusel dle Ulpiana splňovat věk, z čehož lze mimo jiné vyvozovat, že nemusel být ženatý a ani mít děti:

*Dig. 1,6,4 Ulpianus libro primo institutionum ... Patres familiarum sunt, qui sunt suae potestatis sive puberes sive impuberes...*²⁰⁶

Dig. 1,6,4 Ulpian v 1. knize Institucí...Otcové rodiny jsou ti, kdož jsou pod vlastní mocí, ať už jsou nezletilí nebo zletilí...²⁰⁷

Do vlastnictví otce rodiny náležely všechny věci v domácnosti. Měl rozsáhlou moc nad všemi členy rodiny, včetně jeho dětí. Právní moc otce rodiny nad jeho dětmi byla v římském právu nazývána jako „*patria potestas*“ (otcovská moc). Syn a dcera (*filius a filia familias*) byli podle *ius civile* svému *pater familias* zcela podřízeni. Jejich postavení po dobu života jejich otce by se dalo přirovnat k postavení otroka (*servum loco*). S postavením otroka byly děti přirovnávány pouze z hlediska práva soukromého, neboť z hlediska práv veřejných, měly děti postavení samostatné, byly svobodnými římskými občany způsobilými k právům.²⁰⁸ Gaius ve své učebnici o *patria potestas* hovoří, jako o moci svého druhu, kde zároveň charakterizuje podstatné znaky otcovské moci:

*Gai.Inst. 1, 55: „Item in potestate nostra sunt liberi nostri, quo iustis nuptiis procrea vimus. Quod ius proprium civium Romanorum est; fere enim nulli alii sunt homines, qui talem in filios suos habent potestatem, qualem nos habemus.“*²⁰⁹

²⁰⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 452- 454.

²⁰⁶ Dig. 1,6,4.

²⁰⁷ FUSTEL DE COULANGES, Numa Denis. *Antická obec: [studie o kultu, právu a institucích starého Řecka a Říma]*. 1. vyd. Praha: Sofis, 1998. s. 87.

²⁰⁸ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 452- 454.

²⁰⁹ Gai. Inst. 1, 55.

Gai.Inst. 1, 55: „V naší pravomoci jsou dále naše děti, které jsme zplodili v řádném manželství. Je to právo vlastní občanům římským; neboť sotva se najdou lidé, kteří by nad svými dětmi měli takovou pravomoc, jakou máme my.“²¹⁰

Obsahem *patria potestas* byla následující práva otce rodiny:

„*Ius vitae necisque*“, tzv. právo nad životem a smrtí, které bylo užíváno spíše ve starších patriarchálních rodinách, kde otec rodiny vykonával soudní moc nad přečiny svých dětí, rozhodoval o jejich životě. S jeho rozhodnutím museli však souhlasit i jeho nejbližší příbuzní a přátelé, kteří společně tvořili jakýsi „*judicium domesticum*.“²¹¹ Zneužitím této pravomoci se z počátku otec vystavoval pouze výtce cenzora, až v době císařské byly nastoleny za nepřiměřený postup otce vůči jeho dětem přísnější tresty, na základě kterých byla tato pravomoc otce omezena. Pro výkon přísnějšího trestu nad dítětem bylo vyžadováno schválení trestu státním úřadem. Za vlády Konstantina bylo dokonce usmrcení dítěte stíháno jako vražda příbuzného (*poena parricidii*).

Dalším právem otce bylo právo usmrtit či pohodit novorozené dítě, tzv. *ius exponendi*. *Pater familias* na základě tohoto práva mohl podle své libovůle novorozence přijmout nebo odložit. Pouze u dětí s tělesnou vadou (znetvořením) mu Zákon XII. desek nařizoval dítě odložit. Toto právo podle starobylého mravu obnášelo pro otce rodiny určitá omezení, především u narozených synů. Při narození dcer mohl oprávnění otec praktikovat bez omezení, s výjimkou dcer prvorozených, které mohly být odloženy jen v případě, že se narodily s tělesným postižením.²¹²

Dionysios 2, 15: Necessitatem imposuit Romulus civibus, omnem virilem prolem educare et filias primogenitas, necare vero nullum fetum triennio minorem, nisi natum mutilum aut monstrum statim post partum, quos a parentibus exponi non prohibuit, dummodo eos prius ostenderent quinque vicinis proximis, iique id compro bassent;

²¹⁰KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 52 – 55.

²¹¹Domácí soud, rodinná rada.

²¹²KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1 s. 143 -144.

*in eos vero, qui legibus istis non obtemperarent, poenas statuit cum alias tum etiam hanc, bona eorum pro parte dimidia publicari.*²¹³

Dionysios 2, 15: Romulus stanovil občanům povinnost vychovat všechny potomky mužského pohlaví a prvorozené dcery a naopak zakázal zabíjet děti mladší tří let. Bezprostředně po narození směly být zabity pouze ty, které se narodily zmrzačené nebo znetvořené. V tomto případě nebránil rodičům, aby je odkládali, pokud je předtím ukázali pěti nejbližším sousedům a ti tento čin schválili. Osobám, které se řídily těmito zákony, uložil tresty, mezi nimi i odnětí poloviny jejich majetku.²¹⁴

Paulus libro quarto sententiarum: *Non sunt liberi, qui contra formam humani generis converso more procreantur: veluti si mulier monstrosum aliquid aut prodigiosum enixa sit. Partus autem, qui membrorum humanorum officia ampliavit, aliquatenus videtur effectus et ideo inter liberos connumerabitur.*²¹⁵ (Nejsou dětmi ti, kteří se proti zákonu přírody narodí v rozporu s podobou lidského rodu. Například, když nějaká žena porodí cosi oblundného anebo nepřirozeného. Avšak novorozenec, který má větší počet končetin, se jeví jako více méně vyvinutý a bude patřit mezi děti.)²¹⁶

Mezi další pravomoci otce náleželo i právo „*Ius vendendi*“ (právo prodeje dětí), na základě kterého mohl *pater familias* své děti prodat. V nejstarších dobách bylo otcí hojně užíváno, přičemž hlavním důvodem prodeje byla většinou ziskuchtivost, ale mohlo se jednat i o prodej dítěte z nouze. Ustanovením Zákona XII. desek „*To pater filiumter Venumduit, filius v Patre liber esto*“ bylo právo otce prodat dítě do značné míry omezeno, neboť jím bylo stanoveno, že v případě trojího prodeje zcela zanikne *patria potestas*. Ustanovení však vykládá pouze o prodeji syna, nikoli o dcerách, právníci tak z tohoto ustanovení dovodili pravidlo, že u ostatních členů rodiny

²¹³ Dionysios 2, 15

²¹⁴ SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: Orac, 2001, Výběrové texty. s. 15

²¹⁵ Paul. Dig.1,5,14.

²¹⁶ BLAHO, Peter a Jarmila VAŇKOVÁ, *Corpus Iuris Civilis. Digesta. Tomus I*. Bratislava: Eurokódex, 2008. 528 s. ISBN 978-808-9363-070. s. 84.

k osvobození od otcovské moci postačí pouze jeden prodej. Počátkem 4. století bylo předmětné oprávnění omezeno pouze na novorozené děti.²¹⁷

Dalším právem *pater familias* bylo „*ius noxae dandi*“. Prostřednictvím tohoto práva byla otcům dána možnost vydat své dítě osobě, vůči které se dopustilo deliktu (poškozenému), jako jakousi náhradu škody, která poškozenému vznikla z titulu noxálního ručení.²¹⁸ Otcem vydaný syn nebo dcera vystupovali v rodině poškozeného v postavení osoby *in mancipio* (jakoby otroka) s tím, že v této rodině byli pouze do té doby, než odpracovali škodu, kterou poškozenému způsobili. Otcovská moc tak přecházela z *pater familias* na poškozeného, ovšem ihned po propuštění se provinilci vraceli zpět pod moc svého *pater familias*.²¹⁹

Do moci otcovské lze zařadit i právo „*Ius vindicandi*“, na základě kterého mohl otec vyžadovat navrácení svého dítěte, pokud jej daná osoba neoprávněně zadržovala a narušovala tak výkon otcovské moci. Ve stejném duchu se nesl i preatorský edikt *de liberis exhibendis*, který nařizoval osobě zadržující otcí jeho dítě, aby odevzdal dítě soudu. V souvislosti s tímto interdiktem se pojil i interdikt *de liberis ducendis*, jímž bylo zakázáno jakkoli bránit otcí při odvedení si dítěte ze soudu. *Pater familias* se prostřednictvím těchto interdiktů mohl domoci i předvedení provdané dcery. Pro tento případ byla otcova moc omezena udělením *exceptio* dceřinému manželovi.²²⁰

Vyjma výše uvedených pravomocí příslušela *pater familias* v rámci rozsahu jeho *patria potestas* ještě další práva, konkrétně právo otce rodiny ustanovit svým dětem, ale i manželce ve své poslední vůli poručníka (*tutor testamentarius*), dále právo provdat svoji dceru, tedy projevit souhlas se zasnubami a k případnému uzavření manželství. *Pateru familias* rovněž příslušela i pupilární substituce, což znamenalo, že mohl za svého života ve své poslední vůli určit svým dětem jejich dědice, ale pouze

²¹⁷KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 144, HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě, s. 454.

²¹⁸Více viz podkapitola 3.3.1 Delikt ní způsobilost osob žen *alieni iuris a actio noxae*.

²¹⁹KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s.144.

²²⁰HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 454 – 455.

pro případ, že by děti po smrti *pater familias* rovněž zemřely a byly ve věku nedospělé.²²¹

Děti podřízené moci svého otce nemohly nabývat žádný majetek, jelikož nebyly samostatnými subjekty práv. Veškerý majetek, který nabyly, náležel do vlastnictví jejich *pater familias*. Dcery se na rozdíl od svých bratrů nemohly vůbec smluvně zavazovat, a nemohly být ani z těchto závazků žalovány. Pokud se však dcera smluvně zavázala a závazek ze smlouvy splnila, jednalo se o naturální obligaci, kdy v případě plnění řádného dluhu nemohl být věřitel k vrácení přijatého plnění nucen. V opačném případě, tedy při nesplnění jejího závazku, se věřitel nemohl splnění dožadovat soudní cestou. Způsobilé z protiprávního jednání synové i dcery byli, a to zcela bez ohledu na jejich pohlaví, odpovědnost za spáchané bezprávné činy dětí, přecházela však na *pater familias*.²²²

Na stejném principu odpovědnosti otce za bezprávné činy svých dětí upravovalo pretorské právo rovněž odpovědnost majitele moci za závazky vzniklé ze smluv uzavírané dcerami či otroky s *peculium*²²³. Pretor zavedl tzv. *actiones adiecticiae qualitatis* (adjektické žaloby), na základě kterých byla *pateru familias* rozšířena odpovědnost za nedeliktní jednání jeho dětí, či otroků v jeho moci. Majitel moci nad osobami *alieni iuris* odpovídal za jejich jednání do výše jejich *pekulia*.²²⁴

V době císařské došlo v majetkové oblasti k poměru otce a k jeho dětem k výrazným změnám. Otec byl povinen za vlády Oktaviána Augusta zřídit své dceři věno. Nebyla to však jeho jediná povinnost vůči dětem. *Pater familias* byl povinen poskytovat svým dětem přiměřenou výživu. Za neplnění vyživovací povinnosti mohla být otci uložena sankce. Splnění této povinnosti mohlo být také vymáháno soudní cestou, prostřednictvím mimořádného řízení tzv. *extraordinaria cognitio*. Tyto majetkoprávní reformy nepochybně zasáhly právní postavení ženy, jelikož

²²¹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice, s.144.

²²² KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*., s.144 - 145

²²³ *peculium* – jednalo se o majetek synů a otroků, který získali od *pater familias* k tomu aby na něm hospodařili dle pokynů otce/majitele moci nebo i podle své vlastní vůle. KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice, s. 146.

²²⁴ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice, s. 145.

na základě jejího osamostatnění v majetkoprávní oblasti, došlo k postupnému odstranění poručenství nad ženami. Ženy začaly více preferovat uzavření manželství bez manželské moci, což samozřejmě postupem doby způsobilo rozklad římské patriarchální rodiny.²²⁵

3.2.1 Vznik patria potestas

Vznik otcovské moci byl spojován se zplazením dítěte v manželství podle *iure civili* (manželství řádném)²²⁶, dále s legitimací dítěte nemanželského a s osvojením dítěte.²²⁷

Jak v manželství „*cum manu*“ (manželství přísném), stejně tak i v manželství „*sine manu*“ (manželství volném), vznikala zploditeli otcovská moc okamžikem narození dítěte. *Pater potestas* mohla vzniknout i otci zploditele, a to za předpokladu, že v době početí byl zploditel stále pod mocí svého *pater familias*, nebyl tedy osobou plně svéprávnou a *pater potestas* tak nemohla vzniknout přímo jemu, nýbrž jeho otci.

Narodilo by se dítě v manželství „*iuris gentium*“ (manželství mezi cizinci), nabýval zploditel otcovskou moc teprve až získáním římského občanství. Římské občanství mohlo být cizinci uděleno císařem. Zároveň s tímto pak mohl císař udělit otci *pater potestas* nad dětmi, které byly zplazeny ještě před tímto okamžikem. *Pater potestas* vznikla i otcům, kteří zplodili své děti v „*concubinatus*“²²⁸, avšak k tomuto docházelo až ve 4. století n. l., kdy byly nemanželské děti za splnění určitých podmínek legitimovány. K jejich legitimaci docházelo trojím způsobem, a to „*legitimatio per subsequens matrimonium*“ (legitimace následným manželstvím), „*legitimatio per rescriptum principis*“ (legitimace císařským reskriptem) a „*legitimatio per testamentum*“ (legitimace ze závěti). V prvním případě (legitimací následným

²²⁵ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice, s. 145.

²²⁶ o manželství pojednává více podkapitola 3.2.3.1 Římské manželství – „*matrimonium*“.

²²⁷ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice, s. 147.

²²⁸ Pohlavní a trvalé soužití svobodného muže a svobodné ženy bez úmyslu založit rodiny (uzavřít manželství), bylo bez právních účinků. Děti narozené z tohoto soužití byly tedy nemanželské. BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. 1. vyd. Praha: Academia, 1988.

manželstvím), kdy bylo manželství uzavřeno mezi svobodným mužem a bývalou konkubínou, byl vyžadován souhlas nemanželského dítěte se vznikem *patria potestas*, bez tohoto souhlasu *pater familias* nevznikla. V druhém případě (legitimací císařským reskriptem) musel zploditel nemanželského dítěte požádat o povolení legitimace císaře, k čemuž docházelo většinou za situace, kdy nebyl sňatek s konkubínou možný (např. z důvodu její smrti). Legitimace byla císařem povolována na základě císařského reskriptu, avšak skutečně pouze za situace, kdy nemohlo být manželství uzavřeno nebo kdy měl zploditel zároveň i děti manželské. Třetí způsob legitimace (legitimace ze závěti) přicházel v úvahu tehdy, kdy otec prohlásil nemanželské děti ve své poslední vůli za dědice jako by byly zplozené v řádném manželství, i když je za svého života nenechal legitimovat. Podáním žádosti o legitimaci k rukám císaře, byla takto sepsanou závětí znovu otevřena, avšak na místo otce žádaly o legitimaci již nemanželské děti.²²⁹

Třetím a zároveň posledním způsobem považovaným za vznik *patria potestas* bylo tzv. *adoptio* - osvojení dítěte. Za *adoptio* se v širším smyslu považovalo takové právní jednání, kterým někdo přijmul cizího člověka za vlastního. Římské právo rozlišovalo dva druhy osvojení. Prvním z nich bylo *adrogatio*, tj. osvojení osob *sui iuris*, druhým pak bylo *adoptio*, tj. osvojení osob *alieni iuris*, přičemž *adoptio* bylo považováno za osvojení v užším smyslu.²³⁰ Společnou, pro oba druhy osvojení, byla zásada obsažená v Justiniánských institucích: „*Adoptione naturam iminatur*“ (osvojením se napodobuje příroda).²³¹ Na základě této zásady mohl cizího člověka za vlastního přijmout pouze muž, nikoli žena. Avšak ženám, které ztratily své vlastní děti, ať již při porodu nebo v průběhu jejich života, bylo za vlády Diokleciána osvojení cizího dítěte povolováno. Ženou osvojené dítě však nevstupovalo pod rodinnou moc, mezi ženou v postavení osvojitelky a dítětem v postavení osvojence vznikl pouze právní poměr dítěte k matce včetně dědického práva daného zákonem. Osvojitelem se mohla stát pouze osoba starší od osvojence minimálně o 18 let, tento věkový rozdíl

²²⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 455-456, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 147 -148.

²³⁰ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 456.

²³¹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice, s. 147.

byl stanoven císařem Justinianem. Římským právem byly stanoveny případy, ve kterých osvojení nepřipadalo vůbec v úvahu. Například osvojení vlastních nemanželských dětí bylo zakázáno, a to nejspíše z toho důvodu, že děti zrozené v konkubinátě měly být legitimovány, nikoli osvojovány. Taktéž osvojení dětí propuštěných z otcovské moci nebylo římským právem umožněno. Osoba splňující věkový rozdíl mohla přijmout cizí dítě buďto za vlastního syna, nebo za vnuka. V případě osvojení potomka syna *patear familias* za jeho vnuka, byl vyžadován s tímto osvojením i synův souhlas.²³² *Pater familias* však mohl osvojit vnuka i bez vtahu ke svému synovi a i v případě, kdy syna osvojitel neměl vůbec.²³³

Adrogatio bylo nejstarší formou osvojení, které se konalo zpočátku před kuriátními komiciemi, následně pak před sborem 30 liktorů a za císařství se uplatňovala forma císařského reskriptu (*adrogatio per rescriptum principis*), na základě které osvojitel přijal do své rodiny osoby *sui iuris* i s jejich dětmi.²³⁴ Tento typ osvojení před komiciemi vyžadoval po arrogovaném prohlášení, že se dobrovolně podrobuje moci arrogáta. Arrogovanou osobou mohla být, na základě komiciemi vyžadovaného prohlášení, pouze osoba *sui iuris*, neboť pouze svéprávné osoby mohly rozhodovat o svém postavení. Pro ženy a nedospělé byla tato forma osvojení zapovězena, neboť nebyli plně svéprávní a nemohli sami činit taková rozhodnutí. Toto tvrzení posiluje i samotná nemožnost působení žen v komiciích. Zákaz *adrogatio* se v tomto případě týkal i žen *sui iuris*, jejichž poručníkům totiž nepříslušelo svým prohlášením ženy *sui iuris* podrobit cizí moci. Avšak po zavedení *adrogatio per rescriptum principis*, tj. v době absolutního císařství, se tato forma vztahovala i na osvojení ženského pohlaví.²³⁵ Arrogace má ten účinek, že osvojenec vstupuje do *familie* osvojitele i s jeho dětmi, pro osvojence tak nastává kapitisdeminuce a stává se osobou *alieni iuris*. Jeho majetek přechází do vlastnictví osvojitele a veškeré

²³² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě, s. 456.

²³³ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice, s. 148.

²³⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 457.

²³⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 457.

osvojencovo dluhy zanikají. Arrogovati mohl pouze osvojitel mladší 60 let, který neměl vlastní děti. Cílem této formy adopce bylo za republiky zachování patricijského rodu, avšak v době císařství již šlo především o ochranu osvojence a jeho dědických práv.²³⁶

Adoptio byla mladší, avšak složitější forma osvojení, kdy byly osvojovány děti podřízené moci otcovské, v širším slova smyslu pak osoby *alieni iuris*. Na základě tohoto typu osvojení přecházely osoby *alieni iuris* z dosavadní rodiny do jiné a stávaly se agnáty všech osvojitelových agnátů. Osvojenec přestával být agnátem svých dosavadních agnátů, vůči svým pokrevním příbuzným, byl však stále v příbuzenství kognátském, čímž došlo k přetrhání agnátských svazků a nastala *capitis deminutio minima*.²³⁷ *Adoptio* se uskutečňovala prostřednictvím „symbolického prodeje“, kdy otec své děti mancipoval svému důvěrníkovi. Pokud důvěrník syna z *mancipa* dvakrát propustil na svobodu, vracel se syn nazpět pod moc svého *pater familias*. Ovšem pokud *pater familias* mancipaci syna učinil potřetí, mohl osvojitel za pomoci vindikační žaloby získat syna *injurecessi* do své moci. V případě mancipace dcery či vnuků vindikoval adoptivní otec tyto děti již po první mancipaci.²³⁸ Účinky *adoptio* spočívaly ve změně rodinné příslušnosti - tzv. *mutatio familiae a capitis deminutivem minimam*. Podle císaře Justiniána nastávaly pouze v případě, kdy osvojitelem dítěte byl jeho ascendent – tzv. *adoptio plena*. U ostatních případů osvojení zůstal osvojenec ve své rodině a osvojení nemělo žádných právních účinků vyjma toho, že vůči osvojiteli nabyl zákonného dědického práva – tzv. *adoptio minus plena*.²³⁹

3.2.2 Zánik „*patria potestas*“

K zániku otcovské moci docházelo několika způsoby. Prvým způsobem byla smrt, ať již samotného *pater familias* nebo podřízeného dítěte, obojí způsobilo zánik

²³⁶ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice, s. 148.

²³⁷ Viz podkapitola 3.1. Pojem právní osobnost v římském právu, s. 42.

²³⁸ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. 1. vyd. Praha: Academia, 1988. s. 163, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 148.

²³⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 458-459.

otcovské moci. Po smrti *pater familias* se osoby přímo podřízené otcovské moci staly osobami *sui iuris*,²⁴⁰ vyjma dcer, které byly v moci svého otce společně se svými manželky či měly staršího bratra. Tyto po smrti svého otce přecházely pod moc svých manželů nebo starších bratrů, čímž docházelo ke vzniku *manus* (manželské moci) nebo nové *patria potestas*. Stejně účinky nastaly i v případě kapitisdeminuce, a to ať ztrátou svobody, ztrátou římského občanství či změnou postavení v rodině. Jakákoliv kapitisdeminuce způsobovala zánik této moci. Rovněž upadnutí *pater familias* do zajetí pro něj znamenalo zánik *pater potestas* s tím, že mu náleželo *ius postliminii*, neboli právo vstoupit do předešlých právních vztahů „*ex tunc*“, čímž otcovská moc byla po navrácení otce ze zajetí znovu obnovována.²⁴¹

Zánik otcovské moci vyvolávala i situace, kdy podřízená osoba přecházela pod moc jiné osoby, k čemuž docházelo samotným právním jednáním *patera familias*. Otec prostřednictvím osvojení, mancipace nebo u žen *in manum conventione* podrobil své děti moci jiného, nebo jim umožnil se stát osobou *sui iuris* - propustil je ze své moci (*emancipatio*). K zániku otcovské moci docházelo i v opačném případě, kdy otec naopak rozhodl o změně svého právního postavení a to tak, že se nechal arrogovat, čímž pozbyl moci nad osobami jemu podřízenými.²⁴²

Otcovská moc byla rovněž zrušována v případě trojího prodeje syna, přičemž u dcer a ostatních členů postačil prodej jediný tak, jak stanovil Zákon XII. desek při adopci a rovněž i při emancipaci.²⁴³ Pro děti takto adoptované či emancipované představoval prodej vymanění z moci otce a nabytí plné svéprávnosti. Stejně jako při adopci muselo dojít u synů ke třem (u dcer k jedné mancipaci), s tím rozdílem, že po třetí (prvé) mancipaci si *pater familias* mancipoval syna (dceru) zpátky k sobě, a to právě z toho důvodu, aby jej (jí) mohl sám propustit na svobodu „*ex causa mancipi*“²⁴⁴. *Emancipatio*, na základě které nabývaly (ne zrovna lehce) děti *pater familias* svéprávnost, byla císařem *Anastasiusem* (r. 502 n. l.) nahrazena císařským reskriptem (tzv. *emancipatio Anastasiana*), který později císař *Justinián* nahradil zápisem do úředního protokolu. Zápis do soudních knih obsahoval prohlášení otce,

²⁴⁰ Gai. Inst. 1, 127.

²⁴¹ Gai. Inst. 1, 129.

²⁴² KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 148 – 149.

²⁴³ Gai. Inst. 1, 132.

²⁴⁴ Gai. Inst. 1, 134.

kterého se účastnilo i emancipované dítě o tom, že propouští dítě ze své moci (*emancipatio Iustiniana*). Právní účinek emancipace dle výše uvedeného byl stejný jako právní účinek *adoptio*. U obou jednání docházelo k zpretrhání veškerých agnátských svazků emancipovaného a zůstávaly zachovány pouze ty svazky kognátské s tím rozdílem, že při emancipaci se stávaly děti svéprávnými a pokud měly samy své děti, tak se na ně jejich emancipace nevztahovala. Děti emancipovaných dětí přecházely pod moc otce rodiny, jejich dědečka.²⁴⁵

Dalším způsobem, na základě kterého docházelo k zániku *patria potestas*, bylo získání vyšší kněžské či úřední hodnosti. Takovouto kněžskou hodností byla například hodnost *flamen Dialis* či *virgo Vestalis*.²⁴⁶ Nabytí těchto hodností nebo získání patriciátu (dle Justiniánova práva), nepochybně činilo zánik *patria potestas*.²⁴⁷ Otec mohl *patria potestas* pozbyt i formou trestu, kdy byl trestán zpravidla za nekalé jednání vůči svým dětem, mezi něž bylo řazeno například pohození dítěte, vydání dcery k prostituci či trojí prodej syna nebo druhý prodej dcery.²⁴⁸

Právní postavení dcer bylo v římské rodině dáno v zásadě na stejnou roveň jako postavení synů, avšak ve skutečnosti měla dcera oproti svým bratrům postavení podstatně horší. Synům se dosažením dospělosti dostávalo určitých výhod, které dcerám byly zcela zapovězeny. Dospělým synům byla jejich otcem obvykle vyhrazována omezená sféra volné působnosti, neboť *pater familias* přenechával dospělému synovi část rodinného majetku tzv. *peculium* a umožnil mu jeho samostatné obhospodařování. Užítky z *peculia* náležely synovi, právně ale zůstávalo *peculium* ve vlastnictví otce, stejně jako právo si *peculium* od syna kdykoli vyžádat nazpět. Otec dále synovi ponechával moc nad jeho manželkou a jeho dětmi. Velmi často tak docházelo k situacím, kdy manželka byla pod mocí dvou mužů – manžela a jeho *pater familias*.

²⁴⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 459 – 460.

²⁴⁶ Vestálky nebyly podřízeny žádné cizí moci, jednalo se tak o jediné ženy, které byly plně svéprávné a nebyly pod ochranou žádného muže, ani poručníka. Provedením rituálního sňatku s nejvyšším pontifikem se dívky stávaly osobami *sui iuris*, byly tímto okamžikem zbavovány moci svého otce. SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. 1. vyd. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. , s. 199-201. více o problematice Vestálek viz. podkapitola 3.1. Bohyně Vesta a její Vestálky.

²⁴⁷ Gai. Inst. 1,130.

²⁴⁸ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 459 .

Toto v zásadě platilo i pro jejich děti, které byly pod mocí svého otce a zároveň i dědečka. Děti pod mocí *pater familias* vstupovaly smrtí svého otce do postavení *persona sui iuris*. Za jeho života tak na ně bylo pohlíženo jako na vlastníky rodinného majetku.²⁴⁹ Aby mohl pokračovat rodinný kult a tak i rodina, záviselo pouze na synech. Dcery se uzavřením manželství vzdávaly své dosavadní rodiny a tak i rodinného kultu, současně se sňatkem vstupovaly do rodiny svého manžela, proto narození dcer nebylo pro *pater familias* velkým přínosem. Dívky, které se později provdaly, přestávaly být součástí *familia*, což utvrzovalo pravidlo, že předpokladem římské rodiny nebylo jen pokrevní příbuzenství.²⁵⁰

3.3 PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŽENY JAKO MANŽELKY

3.3.1 Římské manželství – „matrimonium“

Gaius, Institutes I, 109: „Sed in potestate quidem et masculi et feminae esse solent; in manum autem feminae tantum conveniunt.“²⁵¹

Gaiovi Instituce I, 109: „Zatímco však v pravomoci bývají jak muži, tak ženy, podřizují se moci manželské pouze ženy.“²⁵²

Manželství je považováno za institut patřící do práva soukromého, konkrétně do práva rodinného a bylo Římany chápáno jako společenská skutečnost, od které byly odvíjeny určité právní následky. V římském právu k uzavření manželství mezi svobodnými jedinci docházelo, jak v rodinách kognátských, tak i v agnátských. Uzavíráno bylo dle Římanů především v zájmu muže, neboť žena existovala pouze jeho prostřednictvím. Pro muže znamenalo manželství základ jeho rodiny a jistota v pokračování jeho rodu. Podmínkou existence manželství bylo tzv. *affectio maritalis*, neboli vůle či úmysl muže uzavřít se ženou sňatek dlouhodobého charakteru a být

²⁴⁹ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. 1. vyd. Praha: Academia, 1988. s. 162 – 163.

²⁵⁰ FUSTEL DE COULANGES, Numa Denis. *Antická obec: [studie o kultu, právu a institucích starého Řecka a Říma]*. 1. vyd. Praha: Sofis, 1998. s. 51 -52.

²⁵¹ Gai. Inst. 1,109.

²⁵² KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, 326 s. ISBN 978-807-3800-543. s. 53.

si navzájem manželem a manželkou. Ztráta *affectio maritalis* znamenala bez dalšího konec manželství. V praxi byla manželova vůle projevována uvedením manželky do jeho domu, rovněž také zachováním náklonnosti a úcty k manželce, jako k matce jeho legitimních dětí (*honor matrimonii*).²⁵³ O manželské náklonnosti se zmiňuje i právník Ulpian:

*Dig. 24,1,32,13 Ulpianus: „Non enim coitus matrimonium facit, sed maritalis affectio.“*²⁵⁴

Dig. 24,1,32,13 Ulpian: Nikoliv soulož dělá manželství, nýbrž manželská náklonnost.²⁵⁵

Právník Modestinus římské manželství vymezil jako „*nuptiae sunt coniunctio maris et femine et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio*“²⁵⁶ „spojení muže a ženy, společenství na celý život, společnou účast na božském i lidském právu“.²⁵⁷ Jedná se spíše o obecnou charakteristiku manželství než právní definici.

Hlavním účelem manželství nebyla láska, nýbrž již zmiňovaný zájem muže o založení jeho rodiny. Láska většinou mezi jedinci přicházela až v průběhu jejich manželství. Mnohdy citová vazba mezi manželi ani nevznikla, a tak bylo u římských mužů zvykem vynahrazovat si emocionální i sexuální uspokojení u jiných žen, tzv. konkubín.²⁵⁸ Naopak pro manželky bylo manželství jediným sexuálním vztahem, jelikož se vstupem do manželství měly ženy povinnost zachovávat svému manželovi sexuální věrnost. Mimomanželský vztah ženy s jiným mužem byl stíhán jako trestný čin cizoložství.²⁵⁹ Postupem času byli v zájmu církve o sexuální volnost ochuzeni i muži.²⁶⁰

²⁵³ BOHÁČEK, Miroslav. *Nástin přednášek o soukromém právu římském. III., Část všeobecná*. Praha: M. Boháček, 1947. s. 52, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 132-133.

²⁵⁴ Ulp. Dig. 24,1,32,13.

²⁵⁵ Překla: STEJSKAL, M. *Moudrost starých Římanů*. 2. vydání. Praha: Vyšehrad, 200, s. 118.

²⁵⁶ Mod. Dig. 23,2,1.

²⁵⁷ BLAHO, Peter, VAŇKOVÁ, Jarmila: *Corpus Iuris Civilis. Tomus I*. Bratislava: Eurokodex, 2008, s. 500, REBRO, Karol a Peter BLAHO. *Římské právo*. 3. dopl. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2003. s. 170.

²⁵⁸ Žena žijící v konkubinátu, přičemž konkubinát je definován jako trvalé společenství života muže s ženou nižšího postavení. Více podkapitola 2.4.3.1.7. Mimomanželské vztahy

²⁵⁹ Dig 48,5,6,1.

²⁶⁰ ANTE, Richard. *Same-Sex Marriage and the Construction of Family. An Historical Perspective*. [online]. New York: Villard Books: Boston College Third World Law Journal, 1994 [cit. 07.04.2016].

Uzavření manželství podle *iure civili* znamenalo bezpochyby založení římské rodiny. Základním předpokladem uzavření platného manželství bylo *conubium* obou osob vstupujících do manželství neboli právo uzavřít zákonný sňatek s osobou odlišného pohlaví. Manželství bylo rozlišováno na *matrimonium iustum* tj. mezi římskými občany, které se rozlišovalo na *cum manu a sine manu*, a dále na *matrimonium gentium* tj. manželství bez *conubia*. Jedině *matrimonium iustum* směřovalo k zachování rodu muže a jeho rodiny a pouze z tohoto typu manželství se narodily děti s římským občanstvím, které vstupovaly pod *patria potestas* a byly po svém *pateru familias* zákonnými dědici.²⁶¹

Obecně bylo římské manželství zakládáno neformálně. Zprvu se o uzavření manželství nepsalo žádná listina, která by prokazovala založení manželství, neboť stačila svědecká výpověď rodinných přátel apod. V pozdější době byl o založení manželství sepsán dokument zvaný „*insturmenta dotalia*“.²⁶² Jak bude dále v práci více rozebráno, k uzavření sňatku nestačila pouze vůle snoubenců pro společné soužití, byl vyžadován rovněž i souhlas obou snoubenců. Pro případ, kdy oba snoubenci byli podřízeni moci svého *pater familias*, museli rovněž oba otcové snoubenců se sňatkem souhlasit.²⁶³ Jestliže snoubenci v moci otcovské vstoupili do manželství bez jejich souhlasu, manželství bylo neplatné.²⁶⁴

3.3.1.1 Druhy manželství

Římské manželství bylo rozlišováno na dva druhy, a to na *matrimonium iustum* a *matrimonium gentium*.²⁶⁵

Dostupné z: <http://lawdigitalcommons.bc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1261&context=twlj>. SCHULZ, F. Classical Roman law. Oxford: Clarendon Press, 1951, s. 115.

²⁶¹ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. 1. vyd. Praha: Academia, 1988. s. 163 -164, HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd./ V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 452.

²⁶² REBRO, Karol a Peter BLAHO. *Římské právo*. 3. dopl. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2003. s. 171.

²⁶³ TAMM, Ditlev. *Roman law and European legal history*. 1. ed. Copenhagen: DJ·OF Publ, 1997. s. 45.

²⁶⁴ BURDICK, William L. *The principles of Roman law and their relation to modern law*. Rochester, N. Y.: The Lawyers co-operative publishing co, 1938. s. 215.

²⁶⁵ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. s. 44.

Mantrimonium iustum (legitimum) bylo manželství mezi římskými občany. Toto manželství mohlo být uzavřeno pouze mezi osobami, které měly oprávnění uzavřít legitimní sňatek, tj. *connubium*. S tímto oprávněním disponovali římstí občané bez dalšího, cizincům *connubium* dáno nebylo, avšak mohli jej obdržet jako privilegium. Pouze prostřednictvím tohoto manželství vznikala otcí nad jeho dětmi *patria potestas*, nad manželkou *patria manus* a jen toto manželství vytvářelo agnátské příbuzenství.²⁶⁶ V opačném případě, tedy v manželství, kde ani jeden z manželů neměl *ius connubium*, nebo je měl pouze jeden, otcí *patria manus* ani *patria potestas* nevznikla. Děti, které se v tomto manželství narodily, následovaly právní postavení matky.

*Ulp. Dig. 1, 5, 24 Lex naturae haec est, ut qui nascitur sine legitimo matrimonio matrem sequatur, nisi lex specialis aliud inducit.*²⁶⁷

Legitimní manželství bylo dvojího typu: manželství přísné (manželství s *manus*) a manželství volné (manželství bez *manus*).²⁶⁸

Manželství přísné (*matrimonium cum manum conventione*) bylo považováno za nejstarší typ manželství. Jeho název je odvozován od latinského termínu „*manus*“, který v překladu znamená „ruka“ a byl v římském právu spojován především s manželskou mocí muže nad ženou. Jak lze tedy již z názvu tohoto manželství dovodit, žena se vstupem do tohoto manželství byla ihned podrobena manželově moci (*in manu convenire*), což činilo zánik dosavadní otcovské moci. Důsledkem uzavření manželství byl rovněž i odchod ženy z její vlastní rodiny do rodiny manželovy. V této rodině žena vystupovala jako „*mater familias*“, ale měla „*uxor in manu*“,²⁶⁹ její postavení bylo v podstatě stejné jako postavení *filia familias* vůči *pater familias*, byla „*persona alieni iuris*“. Manželka ve vztahu k manželovi vystupovala v postavení jeho dcery a vůči

²⁶⁶ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 133-135.

²⁶⁷ Ulp. Dig. 1, 5, 24.

²⁶⁸ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. /. V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 464.

²⁶⁹ manželka v moci manželské, SKŘEJPEK, Michal, Latinsko-česky slovníček římského práva ISBN978-80-7380-387-2 s. 168

svým dětem v postavení jejich sestry (*sororis loci*).²⁷⁰ Uzavřela-ly žena sňatek s mužem, který byl podřízen moci otcovské, moc nad manželkou nepřislušela manželovi, nýbrž jeho otci. Žena byla vůči svému tchánovi v postavení „*neptis loco*“.²⁷¹ Po zohlednění všech výše uvedených důsledků, které nastaly okamžikem uzavření manželství, lze dovodit, že uzavřením tohoto sňatku nastala pro ženu *capitis deminutio minima*.²⁷²

Ač bylo na ženu pohlíženo stejně jako na děti, v právním životě se k její osobě přistupovalo s větší ohleduplností. Manželská moc byla velmi široká. Muž mohl s ženou volně nakládat, mohl jí dokonce za její prohřešky sám trestat, avšak jako její soudce měl u vážnějších případů mravem předepsanou povinnost poradit se o trestu, který má být ženě uložen, nejen s vlastními příbuznými, ale rovněž i s manželčiny pokrevními příbuznými. Za uložení přísného trestu bez souhlasu rodiny byla manželovi udělována cenzorská důtka tzv. *nota censoria*. Za závažnější provinění mohla být žena stíhána dokonce i trestem smrti, častějším trestem pro ženu byl však trest zapuzení (tedy rozvodem). Dalším způsobem, kterým manžel trestal svoji ženu, bylo zabavení jejího majetku (tedy části věna), jež přecházel uzavřením manželství do vlastnictví manžela, stejně tak jako všechen majetek, který žena za trvání manželství nabyla. Mezi další oprávnění manžela, bylo právo jmenovat manželce, prostřednictvím poslední vůle, poručníka.²⁷³ Dále také právo vindikace proti každému, kdo by manželovi jeho manželku neoprávněně zadržoval. Toto právo pak uplatňoval prostřednictvím vindikační žaloby.²⁷⁴

²⁷⁰ Toto postavení však přinášelo i zásadní výhody, a to především v oblasti dědického práva, kde byla *uxor in manu* zařazena k pozůstalosti po manželovi hned do první skupiny společně s jejich dětmi. KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 133.

²⁷¹ vnučka, SKŘEJPEK, Michal, Latinsko-česky slovníček římského práva ISNB978-80-7380-387-2 s. 168.

²⁷² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. /. V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 464, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 133.

²⁷³ Gai. Inst. 1,144 – 148.

²⁷⁴ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 134, HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. /. V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 464.

Postupem doby docházelo v důsledku rychlejšího rozvíjení se ekonomických a sociálních vztahů k různým změnám, s čímž nastávaly bezpochyby i komplikace. Vedle tzv. přísného manželství se objevila nová forma manželství tzv. *matrimonium sine in manum conventione*, která byla záhy právem uznána za *iustum matrimonium*. Předností této formy byla jeho volnost, jelikož zde nebyl kladen důraz na zásady, které by manželství ovládaly. Žena uzavřením tohoto druhu manželství nevstupovala pod moc svého manžela, manželství se tak nazývalo buďto „manželstvím volným“, nebo také „manželstvím bez *manus*“.²⁷⁵

Manželství volné stejně jako manželství přísné představovalo takové spojení muže a ženy, při kterém byla vždy nutná vůle muže a ženy žít společně jako manželé (*affectio maritalis*). Nicméně zásadní rozdíl mezi těmito dvěma typy spočíval v tom, že žena vstupem do volného manželství zůstávala ve svém dosavadním právním postavení. Pokud tedy žena uzavírala sňatek jako osoba „*sui iuris*“, byla touto osobou i za trvání manželství. Žena byla v postavení osoby „*alieni iuris*“, zůstávala v moci svého *pater familias* a manžel byl povinen otci manželky vždy ustoupit. Uzavřením tohoto typu sňatku žena nepřecházela do rodiny manžela, zůstávala ve vlastní rodině. Děti narozené v tomto manželství byly podřízeny moci otce manžela (či jejich děda) a stávaly se agnáty pouze v manželově rodině. Ženě nepřislušelo ani agnátkou vlastních dětí.²⁷⁶

Prostřednictvím vindikačních žalob či praetorských interdiktů „*de liberis exhibendis, ducendis*“ náleželo otcům manželek (pod otcovskou mocí) právo vyžádat si od manžela dceru nazpět do svého domu, neboť se účinky těchto právních prostředků vztahovaly i na dceřiného manžela. Teprve až za vlády císaře Diokleciána (284 – 305 n. l.) byl vyhlášen interdikt pro manžela „*de uxore exhibenda et ducenda*“, jehož účinky byly vztahovány i na otce jeho manželky. Tento druh manželství v sobě zahrnoval i spousty dalších důsledků, například z procesního práva zproštění svědectví mezi

²⁷⁵ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 134.

²⁷⁶ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 134.

manželi navzájem či odepření práva použít proti sobě infamující nebo poenální žalobu.²⁷⁷

V období republiky byly oba typy *matrimonium iustum* společností hojně užívány, avšak později začalo manželství přísné ztrácet na oblibě, na základě čehož se manželství volné dostalo do popředí. Nastolením principátu bylo manželství přísné, na rozdíl od volného, praktikováno již jen zcela výjimečně. Manželská moc se však vyskytovala ještě v době klasické, definitivně pak vymizela až za dob Justiniánových.²⁷⁸

Mimo legitimní manželství bylo známo i „manželství podle práva národů“ tzv. *matrimonium iuris gentium*. Tento druh manželství byl rovněž právem považován za řádné manželství, avšak bez plných právních účinků. K uzavření manželství docházelo i bez *connubia*. Muži nevznikala nad dětmi narozenými v manželství otcovská moc, jakou znalo civilní právo a tímto sňatkem nebylo zakládáno ani agnátské příbuzenství. *Matrimonium gentium* bylo považováno za manželství nižšího stupně.²⁷⁹

3.3.1.2 Předpoklady pro vznik manželství

Uzavření manželství bylo v římském právu podmíněno splněním určitých podmínek. Vyjma úmyslu muže a ženy žít spolu jako manželé a mít spolu děti (*affectia maritalis*), s čímž bylo pojeno i pravidlo uvést manželku do manželova domu, a projevu manželské náklonnosti a úcty k manželce jako k matce jeho legitimních dětí (*honor matrimonii*), bylo nutné, aby snoubenci dosáhli věku dospělosti a měli *connubium* (právo uzavřít sňatek). Snoubenci museli být rovněž duševně zdraví, neboť se vyžadoval s uzavřením manželství jejich souhlas. U osob v postavení *alieni iuris* tento souhlas projevovali jejich majitelé moci.²⁸⁰ Za zmínku stojí i stanovené principy pro uzavření manželství, kterými byl princip monogamie, tj. manželství musí být

²⁷⁷ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 134.

²⁷⁸ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 464.

²⁷⁹ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. s. 44.

²⁸⁰ REBRO, Karol a Peter BLAHO. *Římske právo*. 3. dopl. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2003. s. 170-171.

uzavřené pouze s jednou osobou opačného pohlaví a princip esogamie tj. manželé musí pocházet z odlišných rodin.²⁸¹

*Ulpianus, Regulae 5,2: Iustum matrimonium est, si inter eos, qui nuptias contrahunt, conuius sit, et tam masculus pubes quam femina potens sit, et utriusque consentiant, si sui iuris sunt, aut etiam parentel zrum si in potestate.*²⁸²

Ulpianus, Regulae 5, 2: „Za právoplatné se pokládá manželství, jestliže mezi těmi, kteří ho uzavírají, existuje *conubium* a stejně muž, jako žena jsou způsobilí a oba souhlasí, pokud jsou *sui iuris*, nebo souhlasí jejich rodiče, jestli jsou pod mocí.“²⁸³

Ulpian tímto fragmentem jasně vymezil tři předpoklady pro vznik manželství, a to existenci *conubia*, způsobilost (věk) muže a ženy a souhlas snoubenců, popřípadě jejich rodičů s uzavřením manželství.

Connubium

Connubium neboli *ius conubii* představovalo právo uzavřít řádné manželství a patřilo mezi základní předpoklady stanovené pro vznik manželství. Tímto právem disponovali pouze římscí občané. Uzavření legitimního manželství tak bylo zapovězeno otrokům a cizincům. Postupem doby bylo *ius conubi* dáno i některým cizincům, například je získávali tzv. *Latini prisci*,²⁸⁴ obyvatelé žijící v těsném sousedství Říma, kteří byli s Římany etnicky příbuzní. Roku 212 n. l. pak císař Caralla udělil římské občanství všem svobodným lidem v říši, s čímž se pojilo i *connubium*.²⁸⁵

Manželství mohlo dle římského práva vzniknout i v případě, že by *connubium* měl pouze jeden ze snoubenců, avšak bez právních účinků zákonného manželství. Na manželství bylo pak pohlíženo jako na řádné, avšak nikoli na zákonné, ale

²⁸¹ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). s. 86.

²⁸² Ulp. Regulae 5,2.

²⁸³ SKŘEJPEK, Michal, David FALADA a Jan KUKLÍK. *Exegesis: výklad právních textů*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005. Praktikum. s. 29.

²⁸⁴ *Primus* se překládá jako starý nebo dávný. KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 58.

²⁸⁵ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 58.

podle práva národů. V tomto typu manželství manžel nenabýval otcovskou moc nad svými dětmi a ani manželskou moc nad manželkou, jak by tomu bylo v případě, že by byli oba snoubenci římskými občany.²⁸⁶ Nutno zmínit, že děti narozené z tohoto manželství následovaly postavení cizince.²⁸⁷

Souhlas

Souhlas představoval v tomto případě vyjádření vůle snoubenců vzít se a žít spolu jako manželé (*affectia maritalis*) a byl dalším vyžadovaným předpokladem pro vznik manželství. Osoby vstupující do svazku manželského tak musely bez výjimky se vznikem manželství souhlasit. Snoubenci v postavení *sui iuris* vyjadřovali souhlas bez svolení dalších osob, neboť byli za své jednání plně odpovědní. Avšak u snoubenců podřízených moci *pater familias*, byl nutně vyžadován k uzavření legitimního manželství i souhlas otce.

Skutečnost, že byl souhlas s uzavřením manželství, ať už samotných osob či jejich rodičů, jedním ze základních předpokladů, aby manželství mohlo vůbec vzniknout, potvrzují následující fragmenty:

Ulpianus D. 50,17,30 „Nuptias non concubitus, sed consensus facit.“²⁸⁸

Ulpianus D. 50,17,30 Manželství nedělá soulož, ale souhlas.²⁸⁹

Paulus D. 25.2.2 Nuptiae consistere non possunt nisi consentiant omnes, id est qui coeunt quorumque in potestate sunt.²⁹⁰

Paulus D. 25.2.2 Není uzavřeno manželství, jestliže nesouhlasí všichni, tj. i ti kteří do manželství vstupují i ti, v jejichž moci se předchozí nacházejí.²⁹¹

Z výše uvedeného též vyplývá, že souhlas byl vyžadován buďto od rodičů muže a ženy, kteří hodlali spolu vstoupit do manželství a byli stále v moci svých *pater*

²⁸⁶ PLESSIS, Paul J. du. *Textbook on Roman law*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, 2010. Online resource centre. s. 123.

²⁸⁷ Gai Inst. 1,75.

²⁸⁸ Ulp. Dig. 50,17,30.

²⁸⁹ TAMM, Ditlev. *Roman law and European legal history*. 1. ed. Copenhagen: DJ·OF Publ., 1997. s. 45.

²⁹⁰ Paul. Dig. 23,2,2.

²⁹¹ DOSTALÍK, Petr. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). s. 29.

familias, anebo přímo od nich samotných, pokud byli oba plně svéprávní. Nutno však podotknout, že v případě, kdy uzavíral manželství vnuk *pater familias*, musel souhlas se sňatkem vyslovit nejen *pater familias*, ale i jeho děd. Ovšem v případě, že manželství uzavírala vnučka *pater familias*, postačil pouze souhlas děda. Souhlas *pater familias* v tomto případě byl tedy bezpředmětný.²⁹²

Jak bylo stanoveno v Digestech *pater familias* mohl být k souhlasu s uzavřením manželství jeho dětí, či ke zřízení věna pro jeho děti, donucen správcí provincií nebo prokonsuli, a to pouze za situace, kdy by bezdůvodně bránil synovi či dceři podřízených jeho moci uzavřít sňatek, a tedy se sňatkem nevyslovil vyžadovaný souhlas, anebo by jim odmítl zřídít věno.²⁹³

Manželství bylo považováno za platné i v případě, že byl souhlas se sňatkem od zúčastněné osoby dán nedobrovolně. Toto tvrzení potvrzuje následující ustanovení z Digest:

*Celsus D. 23.2.22 libro quinto decimo Digestorum: Si patre agente ducit uxorem, Guam non duceret, si sui arbitrii esset, contrahit tamen matrimonium, quo inter invitos non contrahitur: maluisse hoc videtur.*²⁹⁴

Celsus D. 23.2.22 v 15. knize Digest: „Pokud syn uzavře s někým manželství, protože ho k tomu donutil jeho otec, což by pokud by se měl sám rozhodnout, neučinil, bude manželství i přesto platné, neboť ho nelze uzavřít bez souhlasu zúčastněných stran. Má se za to, že si zvolil tento způsob“.²⁹⁵

Je však zajímavé, že v Digestech rovněž nalezneme i takové ustanovení, které je v rozporu s výše uvedeným. Jedná se o ustanovení, které říká, že souhlas k uzavření manželství by měl být dán svobodně a ne pod nátlakem.²⁹⁶ V římských rodinách nastaly i takové situace, kdy chtěl otec dceru provdat, avšak dcera s uzavřením manželství neprojevila souhlas ani nesouhlas, pouze mlčela. V takovém případě se její

²⁹² Dig. 23,3,16,1.

²⁹³ SKŘEJPEK, Michal, David FALADA a Jan KUKLÍK. *Exegésis: výklad právních textů*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005. Praktikum. s. 29-30.

²⁹⁴ Cels. Dig. 23,2,22.

²⁹⁵ SKŘEJPEK, Michal, David FALADA a Jan KUKLÍK. *Exegésis: výklad právních textů*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005. Praktikum. s. 29-30.

²⁹⁶ Dig. 23,2,21.

mlčení považovala za souhlas. Nutno však podotknout, že jinak projev osoby v pozastavení „*alieni iuris*“ nemohl být nikdy nahrazen projevem majitele moci.²⁹⁷

Souhlas *pater familias* s uzavřením manželství dětí v jeho moci nebyl vyžadován vždy. Mohla totiž nastat i situace, kdy se *pater familias* ocitl v zajetí jeho nepřátel. Za takové situace pak mohl syn, ale i dcera uzavřít manželství i bez jeho svolení, avšak až po uplynutí tříleté lhůty. Otec mohl být během této lhůty ze zajetí propuštěn a mohl se tak vrátit zpět ke své rodině a souhlas s uzavřením manželství sám vyslovit.²⁹⁸ Existovala však jedna výjimka, kdy mohly děti uzavřít manželství bez souhlasu otce i před uplynutím tříleté lhůty. Jednalo o případ, kdy by si vzali za manžela či manželku osobu, s kterou by jejich *pater familias* rozhodně souhlasil, kdy mezi nimi byl.²⁹⁹

Věk

Věk snoubenců představoval poslední podmínku pro vznik právoplatného římského manželství. U muže i ženy se vyžadovala způsobilost k právnímu jednání, kterou osoby v římském právu nabývaly dosažením zletilosti. Aby mohl být projev vůle jednoho ze snoubenců považován za opravdový projev vůle, bylo potřeba, aby člověk nejprve uzrál a byl si tak vědom možných důsledků svého jednání, k čemuž byl zapotřebí především čas.³⁰⁰

Do sedmi let byl člověk ještě dítětem a jeho vůle nebyla do tohoto věku právem uznávána. Dítě nemohlo podstoupit žádné právní ani protiprávní jednání. Bylo absolutně nezpůsobilé ke všem jednáním s právními důsledky a nemohlo tedy ani uzavírat manželství s jinou osobou. Nedospělci mezi 7. a 14. rokem věku (u chlapců) a 12. rokem věku (u dívek) měli dle římského práva způsobilost k právnímu jednání v omezené míře, neboť mohli činit pouze takové jednání, kterým pro sebe práva nabývali. Ostatní jednání např. uzavření manželství či jednání zavazovací, jim byla

²⁹⁷ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 137.

²⁹⁸ Dig. 23,2,9,1.

²⁹⁹ Dig. 23,2,11.

³⁰⁰ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 76.

zapovězena. Uzavřít manželství mohly pouze osoby dospělé. Dospělosti se dosahovalo fyzickou zralostí, která se původně zjišťovala tělesným ohledáním („*proper castitatem morum*“). Jinak platilo obecné pravidlo, že muži byli zralí ve chvíli, kdy byli schopni plodit děti a ženy naopak ve chvíli, kdy byly schopné děti porodit. V době císařské se pak zavedla pevná věková hranice, která určila chlapcům dospělost od 14tého roku a dívkám od 12tého roku jejich věku.³⁰¹

Skutečnost, že jedním ze základních předpokladů pro vznik manželství byla dospělost osob, potvrzují i Justiniánovi Instituce. V desátém titulu institucí, věnovanému manželství, nalezneme zmínku o tom, že zákonné manželství může uzavřít pouze muž, který je pohlavně zralý a žena, která je dospělá, nehledě na to, zda jsou dětmi či otci rodin.³⁰² Podmínku věku, byť nepřímo uvádí i Digesta:

*D. 23,2,4, Pomponius libro tertio ad Sabinum: Minorem annis duodecim nuptam tunc legitimam uxorem fore, cum apud virum explessset duodecim annos.*³⁰³

D. 23,2,4, Pomponius ve třetí knize komentářů K Sabinovi: Vdaná dívka, které je méně než dvanáct let, se stane zákonnou manželkou poté, co u manžela ukončí dvanáctý rok věku.³⁰⁴

Dívkám bylo na základě tohoto fragmentu umožněno vstoupit do domu manžela ještě dříve, než dosáhly své zletilosti. Avšak statut zákonné manželky jim příslušel až dovršením věku dvanácti let, do té doby byly zákonnými manželkami tzv. „na oko“. Digesta v souvislosti s tímto upravovaly i otázku cizoložství spáchané provdanou dívkou, která nebyla způsobilá manželství uzavřít. Manželům těchto dívek bylo Ulpiánem zakázáno dívky z cizoložství jak obvinít, tak i potrestat, neboť v době spáchání cizoložství nebyly zletilými, a tudíž nemohly být za tento čin ani odpovědnými.³⁰⁵

³⁰¹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 76-77.

³⁰² Inst. 1, 10.

³⁰³ Pomp. Dig. 23,2,4.

³⁰⁴ BUBELOVÁ, Kamila. *Praktikum z římského práva*. Praha: Leges, 2010, 112 s. Student (Leges). s. 42.

³⁰⁵ Dig. 48,5,14,8.

3.3.1.3 Překážky manželství

Římské právo znalo dva druhy překážek manželství, a to překážky absolutní a překážky relativní. Hlavní rozdíl mezi těmito překážkami spočíval v tom, že absolutní překážky znemožňovaly každé manželství, kdežto ty relativní pouze manželství s určitou osobou. Bylo-li i přes výše uvedené překážky manželství uzavřeno, znamenalo by to neplatnost takového manželství. Tyto překážky činily určité osoby právně zcela nezpůsobilými k uzavření manželství.³⁰⁶

Existoval pouze jediný způsob, kdy mohlo vzniknout manželství i mezi osobami nezpůsobilými k uzavření manželství a nezpůsobilost to jeho neplatnost. Jednalo se o situaci, kdy *dispens* senátu či císař, osoby chtějící uzavřít manželství, od manželských překážek osvobodili, avšak nikdy ne za situace, kdyby vznik takového manželství vyvolával veřejné pohoršení (např. sňatek mezi sourozenci).³⁰⁷

3.3.1.3.1 Absolutní překážky manželské

Absolutními manželskými překážkami se vylučovala možnost uzavřít manželství vůbec, tedy s osobou jakoukoliv.³⁰⁸

Manželství nebylo možné uzavřít s osobami nedospělými, tj. s ženami do 12 let a s muži do 14 let jejich věku, jelikož nebyli dostatečně zralí. Absolutně nezpůsobilými k manželství byli také otroci, kleštěnci, impotenti, duševně choří a všichni ti, kteří byli již v jiném manželském svazku, a toto manželství nebylo rozvedeno.³⁰⁹

³⁰⁶ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. Praha, 1933. s. 167.

³⁰⁷ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 137.

³⁰⁸ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 136.

³⁰⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 465, SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011, Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). s. 136.

U osob duševně nemocných (*furiosi*)³¹⁰ byla rozhodná především doba vzniku jejich nemoci. Projevila se duševní nemoc již před uzavřením manželství, mělo to za následek absolutní nezpůsobilost k manželství, avšak pokud k onemocnění došlo až v průběhu manželského žití, uzavřené manželství bylo dále platné a duševní nemoc nezakládala překážku.³¹¹

Za vlády císaře Augusta bylo uzavření zákonného manželství zapovězeno i mužům s římským občanstvím ve vojenské službě. Po dobu této služby nemohli vojínové uzavřít sňatek. Ta manželství, která byla uzavřena ještě před výkonem vojenské služby, pozbývala po celou dobu výkonu právní platnosti.³¹²

Mezi osoby absolutně nezpůsobilé bychom mohli rovněž zařadit vdovy, kterým Numa Pompilius císařským zákonem uložil mimo jiné i povinnost neprovdát se po dobu deseti měsíců, tzv. doby smutku od smrti jejich manžela.³¹³ Porušení této povinnosti však nezpůsobovalo neplatnost manželství, lze tedy o této „desetiměsíční lhůtě“ hovořit spíše jako o relativní překážce. Žena však nezůstala bez potrestání, byla nucena tímto nařízením obětovat březí krávu.³¹⁴

3.3.1.3.2 Relativní překážky manželské

Překážky relativní oproti těm absolutním znemožňují manželství pouze s určitými osobami. S těmi ostatními, kterým uzavření manželství nebylo znemožněno, sňatek uzavřít šel. Muži si však nemohli vzít za manželku každou ženu. Uzavření některých manželství bylo tak právem zcela vyloučeno.³¹⁵

³¹⁰ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd. (V nakl. Academia vyd. 1.). Praha: Academia, 1994, 471 s. [16] s. obr. příl. s.118.

³¹¹ Dig. 23,2,16,2.

³¹² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 465.

³¹³ *leges regiae*, Numa Pompilius 10

³¹⁴ SKŘEJPEK, Michal, David FALADA a Jan KUKLÍK. *Exegésis: výklad právních textů*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, 79 s. Praktikum. s. 26.

³¹⁵ Inst. 1,10,1. „*Ergo non tamen omnes nobis uxores ducere licet: nam a quarundam nuptiis abstinendum est.*“

Překážky relativní zakládá pokrevní příbuzenství, agnace a švagrovství, různost stavu, různost náboženského vyznání, úřad a trestný čin.³¹⁶

Pokrevní příbuzenství

Manželství mezi osobami příbuznými v přímé linii bylo v římském právu zcela vyloučeno. V Justiniánských Institucích³¹⁷ a i v Institucích Gaiových³¹⁸ je stanoveno, že nelze uzavřít manželství mezi rodiči a dětmi, a sice tedy mezi otcem a dcerou, matkou a synem, ale i mezi dědem a vnučkou a babičkou a vnukem. Pokud by i přes vyslovený zákaz osoby příbuzné v pokrevní linii manželství mezi sebou uzavřeli, jednalo by se pak o krvesmilný a zločinný sňatek.

V pobočné linii byla úprava obdobná jako u linie přímé, avšak o něco mírnější. Manželství mezi osobami příbuznými v pobočné linii bylo zakazováno jen do určitého stupně příbuzenství.³¹⁹ Manželství bylo tedy vyloučeno mezi sourozenci, kdy nezáleželo na tom, zda pocházeli oba od stejného otce i stejné matky, nebo pocházeli pouze od jednoho z nich. Tento zákaz se vztahoval na oba dva případy. Justinianovi Instituce zakázaly rovněž sňatek s dcerou bratra nebo sestry (tedy sňatek strýce s neteří či tety se synovcem), stejně jako s jejich vnučkou. Sňatek s bratrancem či sestřenicí však instituce nezakazovaly.³²⁰

Adopční příbuzenství

Mezi překážku manželskou nutno zařadit i adopční příbuzenství, a to jak v linii přímé, tak i v linii pobočné, a to ve stejném objemu jako u příbuzenství pokrevního. U linie pobočné byl zákaz uzavření manželství omezen pouze na dobu, co trval adopční poměr. Byla-li tedy žena do rodiny přijata osvojením jako dcera, nemohla se následně stát manželkou svého adoptivního otce, a pokud byl osvojen syn, nemohl se oženit

³¹⁶ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. Praha, 1933. s. 167

³¹⁷ Inst. 1,10,1.

³¹⁸ Gai Inst. 1,59.

³¹⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 466.

³²⁰ Inst. 1,10,5.

se svojí adoptivní matkou, a to ani po zániku adopce. Tento zákaz se vztahoval i na adoptivní vnučku a vnuka. Manželství nesmělo být uzavřeno ani mezi nevlastními sourozenci. Pokud *pater familias* adoptoval „dceru“, nebylo možné, aby si jeho vlastní syn tuto dívku vzal za manželku. Skončil by však adopční vztah emancipací, sňatek mezi nimi se poté povolil. Vlastní děti adoptované dcery však manželství s matčíným bratrem či sestrou, tedy s jejich strýcem či tetou, uzavřít mohly, a to z toho důvodu, že mezi sebou nebyli spojeni ani podle přirozeného, a ani podle civilního práva. Zakázaný byl dále i sňatek s adoptivní tetou ze strany otce i matky.³²¹

Toto je stanoveno v Digestech v následujícím ustanovení: *D 23.2.14 pr. – 1. Paulus libro trigesimo quinto ad edictum: Adoptivus filius si emanciperur, eam guae patris adoptivi uxor fuit ducere non potest, guia novercae locum habet. 1. Item si quis filium adoptaverit, uxorem eiusdem guae nurus loco est ne quidem post emancipationem filii ducere poterit, quoniam aliquando nurus ei fuit.*³²²

D 23.2.14 pr. – 1. Paulus ve 32. knize svých komentářů K ediktu: Pokud je adoptivní syn uvolněn z otcovské moci nemůže si vzít za ženu bývalou manželku svého adoptivního otce, protože (ona) má postavení jeho macechy. 1. Stejně tak, pokud někdo adoptoval syna, nemůže si vzít za ženu jeho manželku, která má postavení snachy, ani po synově emancipaci, protože kdysi byla jeho snachou.³²³

Švagrovství (*affinitas*)

„*Adfinitatis quoque veneratione quarundam nuptiis abstinere necesse est.*“
(Manželství s určitými ženami je třeba se vyhnout také z úcty před švagrovstvím).³²⁴

Affinitas je v doslovném překladu příbuzenstvím vzniklé uzavřením manželství. Nejedná se o vztah příbuzných obou manželů navzájem, nýbrž o vztah jednoho z manželů a blízkými pokrevními příbuznými druhého manžela. Švagrovství trvá i přesto, že manželství skončilo, avšak jako překážka uzavření manželství nového

³²¹ Inst. 1,10,7-9.

³²² Dig. 23,2,14.

³²³ BUBELOVÁ, Kamila. *Praktikum z římského práva*. Praha: Leges, 2010, 112 s. Student (Leges). s. 46

³²⁴ Ins. 1,10,6.

trvá stále.³²⁵ V přímé linii bylo u *affinitas* manželství vždy zcela vyloučeno, kdežto v linii pobočné tomu bylo až od vlády křesťanských císařů, kdy bylo zcela vyloučeno manželství s manželkou bratra nebo se sestrou manželky. Do té doby *affinitas* v linii pobočné nezpůsobovalo manželskou překážku.³²⁶

Za manželku nebylo možné si vzít nevlastní dceru nebo snachu, ale rovněž i tchýni nebo nevlastní matku. Nevlastní dcera či snacha měla postavení dcery a z pohledu švagrovství nebylo možné uzavřít sňatek. Samozřejmě se jedná o situaci, kdy nevlastní dcerou či snachou už není, pokud by totiž stále ještě v tomto postavení byla, manželství nemohlo být uzavřeno především z důvodu bigamie, nikoli švagrovství. Tatáž žena (snacha) totiž nemohla být provdána za dva muže (manžela a manželova otce) současně a tentýž muž (otec) nemohl mít dvě manželky (manželku a manželčinu dceru, tedy jeho nevlastní dceru).³²⁷ Stejně tomu bylo i u zákazu sňatku s tchýní nebo nevlastní matkou, neboť nebylo možné, aby syn uzavřel manželství se svojí současnou nevlastní matkou, když byla stále provdána za jeho otce. Nebo aby syn uzavřel manželství se svojí tchýní v době, kdy trvalo manželství s její dcerou. Důvodem byl totožný s výše uvedeným a tedy bigamie. Žena nesměla být současně provdána za dva muže a muž zase nesměl mít dvě manželky současně. Tento zákaz platil i po zániku právního důvodu, kterým bylo příbuzenství mezi osobami založeno.³²⁸

V Digestech bylo stanoveno, že ten kdo by uzavřel manželství s osobou z pobočné linie či jeho švagrovou, stihnul by jej mírnější trest, než toho, kdo by uzavřel manželství s osobou z přímé linie, tedy s jeho předky či potomky. Naopak přísnější trest stihnul toho, kdo by manželství s agnátskými příbuznými uzavřel tajně.³²⁹ Jestliže se z těchto krvesmilných manželství narodily děti, měly pak stejné postavení jako děti mimomanželské, nenáležely do pravomoci otce.³³⁰

³²⁵ BLAHO, Peter; VAŇKOVÁ, Jarmila. *Corpus Iuris Civilis. Digesta, Tomus I.* Bratislava: Eurokodex, 2008. 527 s. ISBN 9788089363070. s. 53, pozn. pod čarou.

³²⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského.* 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě, s. 466.

³²⁷ Inst. 1,10,6.

³²⁸ Inst. 1,10,7.

³²⁹ Dig. 23,2,68.

³³⁰ Inst. Gai. 1,64.

Agnace

Agnace neboli *agnatio* se řadila rovněž mezi manželské relativní překážky ve stejném rozsahu jako kognace, avšak s jedinou výjimkou, a to takovou, že v pobočné linii byla překážkou pouze po dobu, co trvala. Stejně jako agnace tak i švagrovství byly vztahy vytvořené uměle. Jednalo se tedy o vztahy právní, nikoli přirozené, tak jak tomu bylo u kognace. Manželství, která byla uzavírána i přes výše uvedené zákazy, byla stejně jako manželství uzavřená mezi pokrevními příbuznými považována za krvesmilné, a proto od samého počátku za neplatné.³³¹

Různost stavu

I rozdílnost stavu osob byla ve staré době překážkou pro uzavření manželství. Legitimní manželství nemohlo být na základě této překážky uzavřeno mezi patriciji a plebeji, tedy mezi plnoprávními římskými občany a přistěhovalci. Tento zákaz stanovený Zákonem dvanácti desek byl roku 445 př. n. l. zrušen zákonem Kanulejovým zvaným *Lex Canuleia de conubio patru met plebis*.³³² Augustus zákonem *lex Iulia* a zákonem *lex Papia Poppaea* vyslovil zákaz sňatků mezi svobodnými muži a ženami stíženými pomluvou (bezectnými ženami), také mezi senátory a propuštěnci, senátory a herci. Přičemž tento zákaz se vztahoval i na jejich děti.³³³ Digesta stanovují určité výjimky, na základě kterých může být manželství mezi senátory a propuštěnkami uznáno za platné. Jedná se o následující:

*Dig. 23, 2, 27 Ulpianus libro tertio ad legem Iuliam et Papiam: Siquis in senatorioordine agens libertinamhabuerit uxorem, quamvis interim uxor non sit, attamen in eacondicioneest, ut, si amiseritdignitatem, uxoresseincipiat.*³³⁴

Dig. 23, 2, 27 Ulpian ve 3. knize komentářů K zákonu Julia a Papia:

³³¹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 136.

³³² KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 136.

³³³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 466, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 136-137.

³³⁴ Ulp. Dig. 23, 2, 27.

Pokud si někdo ze senátorského stavu vzal za manželku propuštěnku, třebaže zatím (ona) není jeho manželkou, přece se nachází v takovém postavení, že pokud muž ztratí senátorskou hodnost, bude manželkou.³³⁵

Dig. 23. 2. 31 Ulpianus libro sexto ad legem Iuliam et Papiam:

*Sisenatori indulgenti a principis fuerit permissum libertinam iuxta uxorem habere, potest iuxta uxorem esse.*³³⁶

Dig. 23, 2, 31 Ulpian v 6. knize komentářů k Zákonu Julia a Papia:

Jestliže díky milostivosti císaře bylo senátorovi dovoleno, aby si vzal za manželku propuštěnku, bude ona právoplatnou manželkou.³³⁷

Překážka rozdílnosti v postavení osob však nezpůsobovala neplatnost manželství, ale sankcí pro ty, co o překážce věděli, byl celibát. Později neplatnost manželství pro senátory nařídil císař Marcus Aurelius. Za vlády císaře Justiniana byla tato překážka zcela odstraněna a důvodem pro odstranění těchto zákazů byl císařův sňatek s tanečnicí z cirkusu.³³⁸

Trestný čin a různost náboženského vyznání

Zákaz manželství mohl být uložen jako trest za spáchané protiprávní jednání, a to pouze trestných činů cizoložství a únosu. *Lex Iulia de adulteriis* stanovil zákaz mezi osobami, které se dopustili cizoložství, tedy mezi cizoložníkem a cizoložnicí, pod sankcí neplatnosti. Od dob Konstantinových bylo považováno za neplatné rovněž i manželství uzavřené mezi únoscem a unesenou.³³⁹

³³⁵ BUBELOVÁ, Kamila. *Praktikum z římského práva*. Praha: Leges, 2010, 112 s. Student (Leges). s. 43.

³³⁶ Ulp. Dig. 23, 2, 31.

³³⁷ BUBELOVÁ, Kamila. *Praktikum z římského práva*. Praha: Leges, 2010, 112 s. Student (Leges). s. 43

³³⁸ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. /. V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 466, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 136-137.

³³⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. /. V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 467.

Různost náboženského vyznání se stala překážkou až za pozdního císařství, tedy za vlády křesťanských císařů, kdy bylo zakázáno křesťanům uzavřít manželství s Židy.³⁴⁰

Úřad

Uzavření manželství bylo v době císařské³⁴¹ zapovězeno i osobám, které vykonávaly určitý úřad. Státním úředníkům bylo dle císařských mandátů zapovězeno manželství s ženami z té provincie, kde úředníci konali svoji službu. Poručníci se na základě senatuskonsulta za vlády císaře Marka a Kommoda nesměli oženit s poručenkou a ani jí provdat za jejich syny či vnuky.³⁴² Digesta stanovily zákaz sňatku mezi poručníkem (i opatrovníkem) a dospělou poručenkou, ledaže by otec svoji dceru s poručníkem zasnoubil, nebo jí k takovému manželství otec ustanovil testamentem.³⁴³ Paulus ustanovením v Digestech stanovil podmínku věku, poručenka musela dosáhnout 26 let.³⁴⁴ Za porušení výše uvedených zákazů byl poručník trestán vyhnanstvím.³⁴⁵

3.3.1.4 Zásnuby „sponsalia“

Manželskému svazku zpravidla předcházely tzv. zásnuby neboli „sponsalia“. Jednalo se o jakýsi slavnostní slib *pater familias* daný budoucímu manželovi jeho dcery (snoubenci), že si může vzít za svoji manželku právě jeho dceru. Rovněž to mohlo být naopak, kdy právě snoubenec, nebo jeho *pater familias*, pokud byl syn stále v jeho moci, dával slib *pater familias* jeho nastávající ženě, že s ní uzavře manželství.³⁴⁶ Jak bylo výše již uvedeno, k uzavření manželství byl vyžadován svobodný souhlas

³⁴⁰ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. Praha, 1933, s. 167.

³⁴¹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 137.

³⁴² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 466.

³⁴³ Dig. 23,2,36.

³⁴⁴ Dig. 23,2,66.

³⁴⁵ Dig. 23,2,64.

³⁴⁶ REBRO, Karol a Peter BLAHO. *Římské právo*. 3. dopl. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2003, s. 171.

zúčastněných stran a *pater familias* tedy neměl právo dceru provdat proti její vůli. U zásnub tomu však bylo jinak, *pater familias* měl právo dceru zasnoubit i přes její nesouhlas, tedy proti její vůli.³⁴⁷ Syna proti jeho vůli *pater familias* zasnoubit nesměl, a to i přesto, že byl syn stále v jeho moci.³⁴⁸

Pro zásnuby nebyla předepsána žádná forma a neměly ani žádné právní důsledky.³⁴⁹ I když původně byly zásnuby představovány dvěma vzájemnými „*sponsiones*“, od čehož se odvíjel jejich název „*sponsalia*“ a při nedodržení slavnostního slibu se mohla poškozená strana, podle práva starých Latinů, dožadovat prostřednictvím *axito ex sponsalia*, peněžité náhrady škody. V římském právu *sponsalia* byla právně bezvýznamná a závazek z nich nebyl žalovatelný, v úvahu nepřicházela ani žádná náhrada škody v podobě peněz.³⁵⁰ Byl-li zásnubní slib snoubenců podmíněn smluvní pokutou, žaloba rovněž ztratila na úspěšnosti, neboť nebylo možné splnění slibu vynucovat tímto způsobem. Toto jednání bylo považováno za jednání proti dobrým mravům (*contra bonos mores*) a bezdůvodné jednostranné zrušení zásnub bylo sankcionováno pouze „*arrha sponsalicia*“.³⁵¹ *Arrha sponsalicia*³⁵² byl zásnubní závdavek, který dal jeden ze snoubenců tomu druhému, čímž potvrdil vážnost svého zásnubního slibu a stvrdil tím zásnubní dohodu. Zrušila-li zásnuby ta strana, jež zásnubní závdavek přijala, tedy zpravidla nevěsta, byla povinna vrátit dvojnásobek, tedy „*duplum*“. Pokud byly zásnuby naopak bezdůvodně zrušeny stranou, která závdavek dala, tedy zpravidla snoubencem, ponechávala si jej nevěsta jako jakési „odškodné“.³⁵³ Ve starších dobách byly mimo *arrha sponsalicia* obvyklé rovněž jiné dary mezi snoubenci, které bylo nutno od *arrha sponsalicia* odlišovat. Jedná se o tzv. „*res simplicitier donace*“, pokud dojde k jednostrannému zrušení, tyto dary se neodvolávaly.

³⁴⁷ To však neplatilo v případě, kdy její nastávající muž vedl pohoršující či mravům odporující život, Dig. 23,1,6.

³⁴⁸ Dig. 23,1,13.

³⁴⁹ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 43.

³⁵⁰ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě, s. 467.

³⁵¹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 137.

³⁵² měla semitský původ a do římského práva byla vnesena křesťanstvím, HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 172.

³⁵³ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 43.

Strana, která vypověděla zasnuby, s výpovědí ztrácela i nárok na vrácení darů. Bylo-li však manželství zmařeno smrtí jednoho ze snoubenců, předpokládalo se vrácení darů a to tak, že v případě smrti snoubence, snoubenka vracela pouze jednu polovinu darů, avšak v případě smrti snoubenky, snoubenec vracel dary všechny.³⁵⁴

Zásnuby byly umožňovány i u osob nedospělých. Nedospělým však muselo být alespoň sedm let, aby byly schopní pochopit smysl jejich jednání, hovoříme tedy pouze o *infantia maiores*.³⁵⁵ Jestliže uzavřela dívka mladší 12 let manželství, kterému předcházelo zasnoubení, tak toto zasnoubení trvá, i když již žena začala žít v manželově domě jako jeho manželka. Avšak pokud manželství před 12 rokem dívky bylo uzavřeno bez předchozích zasnub, nepředpokládalo se, že se zasnuby uskutečnily uvedením dívky do manželova domu.³⁵⁶ Jelikož se k zasnubám nevyžadoval výslovný souhlas snoubenců, uzavíraly se běžně i bez účasti obou snoubenců.³⁵⁷ Platnosti nabývaly až tehdy, kdy se o nich snoubenci dozvěděli nebo je sami potvrdili.³⁵⁸ Zásnuby se zrušovaly jednostrannou výpovědí, kterou mohl dát za snoubence i *pater familias*, jestliže byli snoubenci stále v postavení osob *alieni iuris*.³⁵⁹ Stejně jako u manželství byla duševní choroba rovněž překážkou zasnub, avšak pouze v případě, že propukla ještě před uzavřením *sponsilia*, jestliže vypukla až v průběhu zasnoubení, neznamenaloby to důvod pro zrušení.³⁶⁰

3.3.1.5 Uzavření manželství

Uzavření manželství bylo podmíněno projevem vůle (souhlasem) obou budoucích manželů, popřípadě jiných osob, o kterých byla zmínka již v předešlých podkapitolách.³⁶¹ Chtěla-li uzavřít manželství dívka, která byla v moci svého děda, bylo

³⁵⁴ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. Praha, 1933. s. 166.

³⁵⁵ Dig. 23,1,14.

³⁵⁶ Dig. 23,1,9.

³⁵⁷ Dig. 23,1,4.

³⁵⁸ Dig. 23,1,5.

³⁵⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 467.

³⁶⁰ Dig. 23,1,8.

³⁶¹ viz podkapitola 2.4.3.1.2. Předpoklady pro vznik manželství .

nutné, aby se sňatkem projevil souhlas nejen její děd, ale i její otec.³⁶² Římské právo k uzavření manželství volného nepředepisovalo žádnou pevnou formu. Sňatek byl uzavírán zásadně neformálně, a to na základě dohody zúčastněných stran. Pro volné manželství platilo pouze pravidlo, že manželství nezakládá soulož, ale souhlas. Postačil tedy jakýkoliv projev souhlasu obou snoubenců se sňatkem a následné uvedení ženy do manželova domu, a to zpravidla za účasti sedmi svědků, kteří uzavření manželství do budoucna mohli prokazovat. Naopak pro manželství „*in manum conventio*“ (tj. podrobení se moci manželské) již římské právo pevné formy předepisovalo, a to z toho důvodu, že byla s tímto manželstvím pravidelně spojována *manus*, která povstávala trojím způsobem,³⁶³ a tak pochopitelně i *matrimonium cum in manum conventio* mělo trojí podobu, a sice *confarreatio*, *coemptio a usus*.³⁶⁴

Confarreatio

Confarreatio byla nejstarší římská forma podřízení se manželovi moci, hojně užívaná hlavně mezi patriciji. Jednalo se o náboženský úkon, během něhož snoubenci pronášeli různé formule, na základě kterých byla projevena jejich shodná vůle uzavřít manželství. Ženich a nevěsta se rovněž účastnili i ceremoniálních úkonů, mezi něž nepochybně patřilo i obětování špaldového koláče - *panis farreus* Jovovi, ze kterého pak vzešel i název pro tento obřad. Tento obřad se konal za účasti deseti svědků, *pontifex maximus* a *flamen Dialis* (kněží). Součástí tohoto obřadu bylo mimo jiné i slavnostní prohlášení nevěsty, že přijímá rodové jméno jejího budoucího manžela. Později, na sklonku republiky, se tato forma manželství užívala pouze u kněžských úřadů (*rex sacrorum a flamines maiores*), neboť byla u nich povinná a zastávali její pouze ti, co pocházeli z takto uzavřeného manželství a sami v něm následně žili.³⁶⁵

³⁶² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 467.

³⁶³ Gai. Inst. 1, 110.

³⁶⁴ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice, s. 138.

³⁶⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 468, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice, s. 138.

Coemptio

Další formou byla *coemptio*, považována za obecnou a užívána spíše plebejskými rodinami, i když byla přístupná všem občanům. Tento obřad neobsahoval žádnou náboženskou formu, jak tomu bylo u *confarreatio*. Žena byla do pravomoci manžela jednoduše převedena formou tzv. obrazného trhu. Obřad se podobal *mancipatiu* – převodu vlastnictví, kdy otec, jako vlastník dcery, přenechal dceru za symbolickou cenu ženichovi, a ten jí následně nabyl do svého vlastnictví. Je však velmi pravděpodobné, že obrazný prodej byl původně prodejem skutečným, kdy otec skutečně za dceru obdržel finanční částku, jako náhradu za ztrátu pracovní síly v rodině. Obřad se odehrával vždy za přítomnosti pěti svědků.³⁶⁶ Ke konci republiky se začala objevovat vedle této formy ještě *coemptio fiduciaria*. Tímto právním jednáním zúčastněné strany prohlašovaly, že *coemptionator* remancipuje ženu třetí osobě, aby jí mohl osvobodit - *manumissione ex mancipio*. Nevstupovali tak do manželství, nýbrž sjednávali úmluvu o následném osvobození ženy z moci jejího majitele (*pactum fiduciae*). Žena tedy nemusela toto právní jednání učinit výhradně s manželem, ale i jinou osobou. Učinila-li jej s manželem, vznikla tímto manželovi pravá *manus*, a to se všemi právními účinky a žena rovněž opouštěla svojí rodinu, avšak do rodiny *coemptionarova*, ani pod jejich rodinnou moc již nevstupovala. *Coemptionator* nabýval pouze práva k remancipaci ženy, žádné jiné moci nad ženou se mu v tomto případě nedostálo.

Usus

Jednalo se o formu „vydržení manželské moci nad ženou“. Tato forma představovala zvyk – *usus*, který zaručoval stejné podmínky a zákonné účinky, jak pro patricije, tak i pro plebeje. „*Manus*“ mužovi nad ženou vznikla, až po uplynutí jednoho roku nepřetržitého žití s jeho ženou. Zákon XII. desek však dával ženám možnost přerušit nepřetržitě roční společné žití, a tím se tak nepodřídil manželovi moci. Stačilo na tři dny a tři noci opustit manželův dům, tedy společné bydlení. Tímto

³⁶⁶ VAŇKOVÁ, Jarmila: *Římské realie pro právníkov*. Iura Edition: Bratislava 2010. s. 55, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice, s. 138,

krokem bylo přetrženo vydržení muže a ženě počala běžet nová roční lhůta. Manželství se tak stávalo právoplatným, až když nebylo po dobu jednoho roku přerušeno. Tato forma manželství již v Gaiově době užívána nebyla, neboť byla zčásti zrušena zákony a z části pozbyla na oblíbenosti, i přestože byla považována za nejjednodušší způsob uzavření manželství.³⁶⁷

Se vznikem manželství byly spojovány rovněž i určité zvyky. Nevěsta se večer před konáním svatby oblékala do zvláštní bílé řasené tuniky (*tunica recta, regilla*) stáhnuté vlněným pásem uvázaným na zvláštní uzel tzv. *nodus hirculaneus*. Poté na oltář domácích bohů obětovala své hračky z dětství (*lares*). V den svatby si nevěsta na tuniku oblékala žlutý kabátek, na nohy obouvala žluté sandálky a na krk dávala kovový řetízek. Vlasy si nevěsta zaplétala do šesti pletenců propletených stužkami. Hlava společně s obličejem jí byla zakryta závojem červenožluté barvy. Ženich si ve svatební den oblékal tógu.³⁶⁸ Dále ženich s nevěstou přistoupili k oběti beránka či prasátka jejich ochranným bohům. Poté podepsali před svědky svatební listinu, kterou předpřipravili jejich otcové. Nakonec si snoubenci spojili své pravé ruce a nevěsta do ticha před všemi zúčastněnými pronesla slavnou formuli: „*Ubi tu Gaius, ego Gaia*“.³⁶⁹ Tato symbolická formule představovala jakýsi manželský slib, že bude vždy věrně po boku svého manžela. Svatebčané po tomto slibu blaženě zvolali „*feliciter*“. Po svatebním obřadě následovala svatební hostina, po které se novomanželé, v doprovodu svatebčanů nesoucích hořící pochodně, přemístili do jejich společného bydlení, tedy do manželova domu. Manžel svoji manželku uchopil do náruče a přenesl jí přes práh svého domu, aby manželka nezakopla, což by nevěstilo pro novomanžele nic dobrého. Den po svatbě

³⁶⁷ VAŇKOVÁ, Jarmila: *Rímske reálie pre právnikov*. Iura Edition: Bratislava 2010. s. 55, HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 468, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice, s. 138.

³⁶⁸ byla nejběžnějším oděvem občanů starověkého Říma a rovněž i symbolem jeho kultury. Tógu nosili všichni svobodní muži a zpočátku i ženy, byla vytvořena z čtverce či obdélníku bílé vlněné látky olemovaná purpurovým lemem. Pro římské občany neznamenala tóga jen oblečení, ale byl to pro ně především symbol příslušnosti k římskému národu a ke stavu svobodného občana.

³⁶⁹ Tato formule z největší pravděpodobností doslovně znamenala „kde budeš ty, budu i já“. ROBERT, Jean-Noël. Řím: 753 př. n. l. až 476 n. l. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 270 s. ISBN 8071063983. s. 137.

již u novomanželů probíhal jako běžné dny, kdy se manžel věnoval své práci a žena se starala o domácnost a děti. Svatební cesty nebyly vůbec ve zvyku.³⁷⁰

3.3.1.6 Zánik manželství

Jak je všeobecně známo, ne vždy se podaří vstoupit do manželství s člověkem, který je ten pravý a se kterým zůstaneme až do naší smrti, a to i přesto, že se to tak na začátku manželského vztahu mohlo jevit. Tak jako dnes, tak i před mnoha lety byla možnost manželství, které se nevydařilo ukončit, a následně uzavřít jiné s někým jiným. Pro manželství to nepochybně znamenalo jeho zánik. To, že manželství zaniklo, neznamenovalo pro Římany žádnou hanbu. Spousta římských manželství byla uzavírána z lásky, a v těchto případech manželé vedle sebe zůstávali v lásce až do jejich smrti. Avšak našla se i taková manželství, která nepatřila mezi ty vydařené, kde by jeden pro druhého obětoval vlastní život. A tak se spousta Římanů, a to i státníků, ženilo hned několikrát. V tomto směru byla dána plná nezávislost i ženám, a tak stejně jako muži i ony měly možnost manželství z vlastní iniciativy ukončit a vstoupit do jiného.³⁷¹

Římské právo tak stejně jako současné právo znalo dva důvody způsobující zánik manželství, a to smrt jednoho z manželů a projev vůle manželů.

Paulus libro trigensimo quinto ad edicim: „Dirimitur matrimonium divortio morte captivitate vel alia contingente servitute utrius eorum.“³⁷²

Zánik manželství smrtí jednoho z manželů

Smrt jednoho z manželů byla římským právem rozlišována na smrt přirozenou a smrt právní.³⁷³ Smrt přirozená je stav našeho organismu po ukončení života, kdy člověk navždy ztratí své vědomí. U každého člověka přirozená smrt nastává

³⁷⁰ Vaňková, Jarmila: *Římské reálie pre právníkov*. Iura Edition: Bratislava 2010. s. 57.

³⁷¹ VAŇKOVÁ, Jarmila: *Římské reálie pre právníkov*. Iura Edition: Bratislava 2010. s. 57-58, Občanský zákoník. In: 89/2012 Sb. 2015, § 754 a násl.

³⁷² Paul. Dig. 24, 2, 1.

³⁷³ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 45.

v jiném věku, většinou podle určitých okolností. Pokud tedy jeden z manželů zemřel přirozenou smrtí, a to ať již vlivem nešťastné náhody, nemoci, stářím či za jiné nepředvídatelné okolnosti, pak byl nepochybně s tímto okamžikem spojován i zánik jeho manželství.

Stejně účinky, jako měla smrt přirozená, přinášela i smrt právní, způsobená ztrátou svobody (*capitisdeminutio maxima*) anebo ztrátou příslušnosti občanství (*capitisdeminutio media*) manžela či manželky.³⁷⁴ V prvním případě římský občan pozbyval své svobody v okamžiku, kdy upadl do válečného zajetí, kde byl následně zotročen. S tímto okamžikem byl zároveň spojován i zánik jeho manželství, jelikož u manželství nemělo „*ius postliminii*“ místo. Pokud byl zajatec osvobozen a vrátil se nazpět ke své ženě, jejich manželství se neobnovovalo, nýbrž muselo být znovu zřizováno (reintegrováno). Za vlády císaře Justiniána však již válečné zajetí zánik manželství nezpůsobovalo.³⁷⁵ V druhém případě ztratil-li římský občan své občanství, tedy příslušnost k obci, byl tímto okamžikem považován za cizince. Byl-li v té chvíli v právoplatném legitimním manželství, měnilo se toto manželství na manželství podle práva národů (*matrimonium iuris gentium*), čímž manželství legitimní (*matrimonium iustum*) zanikalo.³⁷⁶ Více o těchto dvou typech manželství pojednává kapitola výše zvaná Římské manželství – „*matrimonium*“.

Zánik manželství projevem vůle manželů

Zánik manželství mohl nastat rovněž i z vůle manželů, anebo alespoň jednoho z nich. Pokud došlo k zániku manželství z vůle obou manželů, jednalo se o *divortium* (tzv. rozvod dobrovolný). Pokud manželství zaniklo pouze z vůle muže, pak se jednalo o *repudium* (zapuzení).³⁷⁷ Manželství mohlo být rozvedeno nejen z vůle manželů, ale i z vůle jejich *pater familias*, pokud byli manželé stále *in patria potestate*.

³⁷⁴ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 138.

³⁷⁵ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 469.

³⁷⁶ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 138.

³⁷⁷ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 139.

Avšak císařské konstituce z 2. století n. l. stanovily, že k tomu, aby mohl *pater familias* rozvést manželství svých dětí pod jeho mocí, byl zapotřebí i jejich souhlas. Výjimkou z tohoto nařízení byl pouze vážný a spravedlivý důvod.³⁷⁸

U rozvodu manželství bylo nutno rozlišovat, zda se jednalo o manželství *cum manu* či manželství *sine manu*.³⁷⁹

Manželství přísné bylo rozvedeno podobnými způsoby, jako u uzavření tohoto sňatku, a *sice contrarius actus, diffareatione a remancipatione*. Uzavřením přísného manželství vznikala manželovi manželská moc nad manželkou, a jako nositel této moci měl pouze on možnost toto manželství rozloučit. K rozloučení manželství docházelo vždy pouze z jediného důvodu, a to pro vinu ženy, která byla uznána a následně schválena na rodinném soudě.³⁸⁰ Za pomoci tzv. opačného jednání – *sine contrarius actus* bylo formálně dosaženo rozvodu přísného manželství.³⁸¹ Manželství uzavřené *confareatione*, bylo rozvedeno za pomoci *diffareatio*, tedy sakrálním obřadem konaným za účasti pontifiků. Posledním způsobem rozvodu manželství s manželskou mocí, jak již bylo výše uvedeno, byla *remancipatione*, neboli obrazný prodej manželky jiné osobě, která jí ihned po „koupi“ propustila ze své moci. Žena tak na základě tohoto obrazného prodeje nabývala plné svéprávnosti, stávala se osobou „*sui iuris*“.³⁸²

Manželství *sine manu*, tedy manželství bez manželské moci nad ženou mohlo být rozvedeno jak z vůle manžela, tak z vůle manželky. K rozvodu tohoto manželství tak stačil pouze neformální projev vůle jednoho z manželů. Obvykle byla při rozvodu použita slova „*tuas res tibi habeto!*“ („vezmi si, co je tvé“, což pronesl manžel) nebo „*tuas res tibi agito!*“ („ponech si, co je tvé“, což pronesla manželka). Později *lex Iulia de adulteriis* stanovil určitou formu i pro rozvod volného manželství, a to formu přísnější. Manželství volné bylo rozvedeno pouze za účasti sedmi svědků,

³⁷⁸ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s 470.

³⁷⁹ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. , s. 132.

³⁸⁰ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 132.

³⁸¹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 139.

³⁸² KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 139, BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 132.

dospělých římských občanů, před kterými manželé projevili svoji vůli směřující k rozvodu manželství. Zprvu byl projev vůle pouze ústní, později se však začala o tomto zřizovat zapuzovací listina (*libellus divortii s. repudii*), která se následně předala druhé straně.³⁸³ Zavinění rozvratu manželství bylo trestáno censorskou důtkou, stejně tak jako při lehkomyšlném zapuzení manželského partnera (tedy bez vážného důvodu). Trestem mohlo být i vyloučení ze senátu či majetkové tresty ve prospěch manžela, který na rozvratu nenesl vinu.³⁸⁴

Za vlády křesťanských císařů byly povoleny pouze rozvody ze zákonem stanovených důvodů či rozvody dobrovolné, tj. na kterých se vzájemně domluvili oba manželé (*divortium communi consensu*). Aby bylo tedy manželství rozvedeno, musel k tomu být důvod, který rozvod řádně ospravedlňoval. Manželé, kteří chtěli rozvést své manželství bezdůvodně, nebo rozvod manželství zavinili, byli potrestáni „*poete divortii*“ (majetkovými tresty). S příchodem 4. století n. l. ovlivnila právní úpravu manželství křesťanská ideologie, která vykládala svazek manželský jako svátost, již nelze rozloučit. Justinian tuto ideologii víceméně podpořil, když zakázal rozloučit manželství oboustranným souhlasem manželů, tedy zakázal „*divortium communi consensu*“. Justinianské právo povolovalo pouze jednostranný rozvod ze zákonných důvodů, který druhý manžel nezavinil, o tzv. „*divortium bona gratia*“. Přičemž taxativně stanovenými zákonnými důvody byl složený slib čistoty, impotence manžela, upadnutí manžela do válečného zajetí či nevěstnost manžela po dobu pěti let.³⁸⁵

Uzavření dalšího manželství s jinou osobou po ukončení manželství dřívějšího bylo římským právem povoleno oběma rozvedeným manželům. *Lex Iulia a Papia*³⁸⁶ opětovně vejítí muže a ženy v další manželství dokonce považoval do určitého věku

³⁸³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 470.

³⁸⁴ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 139.

³⁸⁵ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 139, HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 470.

³⁸⁶ o tomto více pojednává podkapitola 1.3.1 Principát, konkrétně s. 26 této práce.

za jejich povinnost.³⁸⁷ Nutno zmínit, že vznik nového manželství byl povolen pouze v případě, že původní manželství zaniklo smrtí (přirozenou i právní) nebo rozvodem. „*Parens binubus*“, tak byl nazýván muž, který vstoupil s jinou osobou do manželství. S uzavřením nového manželství bylo spojováno i oslabení jeho majetkoprávního postavení, neboť majetek nabytý v předešlém manželství tzv. „*lucra nuptialia*“ (tedy věno, odkaz, či dar manželce na její zajištění – tzv. určitá forma protivěna – *donaha propter nuptias*) nabyly uzavřením nového manželství děti z manželství prvního. *Parens binubus* dnem uzavření druhého sňatku náleželo k výše uvedenému majetku pouze právo poživací – *usus fructus*, avšak vlastnické právo k předmětnému majetku tímto krokem okamžitě pozbyl. Dalším omezením pro *parens binubus* bylo omezení spočívající v darování ze svého majetku druhému partnerovi ve větší míře, než by daroval svým dětem. Takové jednání by bylo považováno za neplatné a týkalo se jak darování za života manžela, tak i darování pro případ jeho smrti.³⁸⁸

Preatorským ediktem bylo rovněž stanoveno, že vdovu, která uzavřela nový sňatek, než uplynul smuteční rok (tj. Romulský o 10 měsících), postihovala *infamia* (*pomluva*). Uzavírání druhého manželství bylo ztíženo i Justiniánským právem, kdy byla císařskými zákony prodloužena smuteční doba z deseti měsíců na dvanáct. Stejnou lhůtu k uzavření druhého manželství byla dána zákony i rozvedeným ženám, od rozvodu předešlého manželství se tak mohly znovu provdat až uplynutím jednoho roku. Porušením zákonem stanovených lhůt znamenalo pro ženy majetkový trest, např. obětování březí krávy.³⁸⁹

3.3.2 Mimomanželské vztahy

3.3.2.1 Konkubinát

³⁸⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 470.

³⁸⁸ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 133.

³⁸⁹ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 133.

Jedná se o trvalé pohlavní soužití svobodného muže a svobodné ženy. Z čehož vyplývá, že soužití svobodných osob se mohlo odehrávat i mimo manželství. Hlavním úmyslem konkubinátu bylo ukázat svoji smyslnost, jinými slovy mít spíše souložnici, než manželku a s ní rodinu. Konkubinát tedy postrádal absolutně *affectio maritalis* a „*honor matrimonii*“. Římané konkubinát vymezili jako spojení „*libidinis causa, non liberorum quaesundorum*“, v překladu spojení „*kvůli chuti, nikoli kvůli plození dětí*“.³⁹⁰

Takovéto pohlavní soužití muže a ženy se začalo objevovat již za dob republiky, a to především z důvodu obcházení zákonem stanovených překážek manželských. V konkubinátě tedy žili především lidé, kterým zákonné překážky neumožňovali žít v manželství řádném. Jednalo se například o muže vlivného postavení, tedy senátory, kterým nebylo umožněno, až na určité výjimky, uzavřít manželství s ženami nízkého původu, tedy prostitutkami nebo herečkami, a ani s propuštěnkami.³⁹¹ Za vlády Octaviána zákaz uzavření manželství platil zase pro vojáky ve výkonu služby.³⁹² Až Justiniánským právem byly tyto zákazy manželství ovlivňující především občany s vlivným postavením, zrušeny.³⁹³

Konkubinát byl považován za manželství nižšího druhu. Nejednalo se o právní poměr, jako tomu bylo v manželství řádném, nýbrž pouze o poměr faktický. Žena žijící s mužem v konkubinátě byla označována jako *concubina*, avšak římské právo znalo i jiná označení, jako *amica*, *hospita*, *focaria*.³⁹⁴ Jak již bylo výše řečeno, hlavním smyslem nebylo plození dětí, nicméně i z konkubinátu přicházely děti na svět, označované jako „*liberi naturales*“. Děti z něho vzešlé měly stejné postavení jako děti nemanželské. Otcí tedy nevznikala nad těmito dětmi *patria potestas*. Co se týče

³⁹⁰ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 135, HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 48.

³⁹¹ Paul. Dig. 23,2,44.

³⁹² KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 135, HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 48

³⁹³ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. Praha, 1933.

³⁹⁴ SCHULZ, F.: *Classical Roman Law*. Oxford: Clarendon Press, 1951. , s.137.

příbuzenských vztahů, počítalo se pouze příbuzenství ze strany jejich matky, nikoli otce.³⁹⁵

Z počátku žili v konkubinátě jak muži svobodní tak i ženatí, jelikož to z právního hlediska nečinilo žádné problémy.³⁹⁶ Avšak za vlády křesťanských císařů došlo ke změně. Konkubinát se stal monogamním vztahem a vylučoval řádné manželství a manželství zase naopak vylučovalo konkubinát. Jinými slovy řečeno, římské právo vylučovalo žít s jednou ženou v manželství a s druhou v konkubinátě.³⁹⁷

3.3.2.2 *Contubernium*

Contubernium byla další forma soužití muže a ženy, za kterou římské právo označovalo trvalé soužití otroka s otrokyní, nebo svobodného partnera s nesvobodným, tedy s otrokem.³⁹⁸ Římské právo tak pojmem *contubernium* označovalo otrocké manželství. Jednalo se o vztah čistě faktický, bez jakýchkoliv právních účinků, neboť to byl většinou vztah založený na vůli majitele. *Contubernium* nezakládalo ani žádné práva z kognace, pokud by však byli otrok či otrokyně propuštěni na svobodu, mohla právě kognace zakládat překážku manželství.³⁹⁹

Děti narozené z *contubernia* byly dětmi nemanželskými a následovaly stav matky. Přičemž toto pravidlo se odvíjelo od usnesení senátu, které bylo přijaté na základě podnětu císaře Hadriána, který tímto usnesením zavedl, že dítě narozené z Latina a cizinky, či z cizince a Latinky bude vždy podle práva národů následovat postavení matky.⁴⁰⁰ A tak v souladu s tímto pravidlem pak rovněž vznikla zásada,

³⁹⁵ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 135, HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 48.

³⁹⁶ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd. (V nakl. Academia vyd. 1.). Praha: Academia, 1994, s. 70.

³⁹⁷ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 48.

³⁹⁸ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 138.

³⁹⁹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 135 -136.

⁴⁰⁰ Gai. Inst. 1, 81.

že ze soužití otrokyně a svobodného muže se vždy narodí otrok a naopak ze soužití otroka se svobodnou ženou se narodí svobodné dítě.⁴⁰¹ Tato zásada byla pozměněna usnesením senátu tzv. *Senatus consultum Claudianum* vydaným r. 52 n. l., když tímto bylo stanoveno, že pán otroka, se kterým udržuje římská občanka poměr, musí dát s tímto vztahem souhlas, na základě čehož pak zůstává římská občanka svobodnou, avšak dítě, které by ze vztahu vzešlo, by bylo otrokem. Později však císař Hadrián opět obnovil pravidlo práva národů, a tak svobodná Římanka opět rodila svobodného.⁴⁰²

Stejně tak bylo obnoveno pravidlo práva národů i božským Vespasianem, který byl stejně jako císař Hadrián pohnut neobratností práva, když bylo zákonem stanoveno, že z otrokyně a svobodného se mohlo narodit dítě svobodné. A to v případě, že svobodný muž souložil s otrokyní a nevěděl o jejím postavení. Dítě vzešlé z tohoto vztahu by pak bylo svobodné. Avšak pouze za předpokladu, že by se narodil syn. Narodila-li se dívka, náležela by do vlastnictví majitele otrokyně.⁴⁰³ Část zákona však zůstala beze změny. Jednalo se o případ, kdy svobodná žena souložila s otrokem a věděla o tom. Děti pak následovaly postavení otce, staly se otroky. Toto však platilo pouze pro společnosti znající tento zákon.⁴⁰⁴

Nesrovnalosti týkající se postavení otrokyně v případě jejího prvního porodu pak najisto upravil Ulpian v šesté knize *Disputací*, když stanovil, že syn narozený jako první z otrokyně se stane společně se svojí matkou okamžikem porodu svobodným. Také pokud by na svět přivedla otrokyně prvním porodem na ráz syna a dceru a nebylo by zcela jasné, kdo přišel na svět první, platila dle Ulpiana domněnka, že první přišel na svět syn. Otrokyně tak nabyla postavení svobodné ženy a stejného postavení dosáhla i narozená dcera.⁴⁰⁵

V období *dominátu* pak byla problematika svobodné ženy s otrokem upravena v duchu zákona *SC Claudianum*. Císař Konstantin v době svého vládnutí změnil znění zákona, když opatřením vydaným roku 314 n. l. stanovil, že svobodné ženy žijící v konkubernium s otrokem, budou rovněž otrokyněmi pána jejich muže. Dítě narozené ze svazku římské občanky a otroka tak nabývalo právní status otce a náleželo

⁴⁰¹ Gai. Inst. 1, 82.

⁴⁰² Gai. Inst. 1, 84.

⁴⁰³ Gai. Inst. 1, 85.

⁴⁰⁴ Gai. Inst. 1, 86.

⁴⁰⁵ Upl. Dig. 34.5.10.1.

tak do vlastnictví pána, čímž došlo k porušení zásady práva národů. Přísné tresty Konstantin zavedl pro svobodnou ženu a jejího otroka. Pokud by bylo takovéto soužení odhaleno, stíhal císař oba provinilce trestem smrti. Žena byla usmrcena způsobem odpovídajícím jejímu postavení a otrok byl potrestán upálením.⁴⁰⁶ *Conturbernium* bylo částečně uznáno až Justinianáským právem, a to z důvodu humanitního.⁴⁰⁷

3.3.3 Majetkové právo mezi manžely

Postavení ženy v majetkových vztazích mezi manžely určoval typ manželství. Římské manželství vznikalo souhlasem.⁴⁰⁸ Majetkové postavení manželky se tedy odvíjelo především podle toho, zda bylo uzavřeno manželství *cum manu*, nebo *sine manu*. Uzavřením manželství *cum manu* manželka vstupovala pod moc svého manžela a měla postavení *persona alieni iuris*, nevlastnila tedy žádný majetek. Majetek, který manželka v přísném manželství nabyla, nabývala vždy pro svého manžela. Majetek manželky však mohl nabýt i otec manžela, a to tehdy, když měl svého syna stále ve své moci, a manžel byl tak v postavení *persona alieni iuris*.⁴⁰⁹ Manželka v přísném manželství (*uxor in manu*) měla totožné majetkové postavení jako *filia familias*, tedy jako její dcera.⁴¹⁰

Naopak tomu bylo v manželství volném (*sine in manu conventione*), které nezakládalo žádné majetkové vztahy mezi manžely. Uzavřela-li manželka tento typ manželství, její postavení se neměnilo. Manželka nepřecházela do manželovy rodiny a manželovi nevznikla nad manželkou *manus*. Manželství tedy nemělo žádný vliv

⁴⁰⁶ BĚLOVSKÝ, PETR. *Propuštěnci a jejich milenky podle římského práva*. In: *IUS ROMANUM*. Sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu. Ed. BUBELOVÁ, KAMILA. Olomouc. 2002. ISBN 80-244-0582-2 s. 104. s. 45-49. Srov. Gai. 1, 91.

⁴⁰⁷ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 138.

⁴⁰⁸ Ulp. Dig. 35,1,15.

⁴⁰⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 480, BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 133-134.

⁴¹⁰ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 480.

na její majetkoprávní postavení. Pokud vstupovala do manželství v postavení osoby *sui iuris*, měla právo nabývat majetek sama pro sebe, nikoli pro manžela a rovněž byla způsobilá vlastnit majetek. Veškerý majetek nabytý svépřípravou manželkou ve volném manželství se tedy stával výlučným vlastnictvím manželky. Pokud však vstupovala do manželství v postavení osoby *alieni iuris*, nabytý majetek v manželství připadnul jejímu *pater familias*, který jí měl ve své moci.⁴¹¹ Náklady a výlohy, které byly spojovány se založením rodiny, nesl vždy manžel, jako hlava rodiny. Výživa manželky a jeho dětí se odvíjela od stavu a majetku manžela, neboť tato povinnost byla uvalována pouze na manžela. Avšak od dávných dob a také ze slušnosti manželky bývávalo zvykem, že i manželka k ulehčení zvýšených nákladů poskytovala manželovi jistý příspěvek, tzv. *dos* – věno.⁴¹² Tento příspěvek mohla však poskytnout manželovi pro manželku i jiná osoba.⁴¹³ Manželka mohla mít kromě věna i další majetek, který byl jejím výlučným vlastnictvím a nazýval se jměním parafernálním. S tímto pak mohla žena volně disponovat.⁴¹⁴ Manžel k tomuto majetku měl pouze ta práva, která mu jeho žena dobrovolně postoupila. Obvykle však manželka správu nad tímto majetkem ponechávala na svém manželovi, který za správu odpovídal stejně jako jakýkoliv jiný správce.⁴¹⁵ Císař Justinian pro správu parafernálního jmění vydal dva předpisy, které stanovily pro manžela zachovati pouze *diligentiam quam siuis*⁴¹⁶ a pro manželku stanovily zákonné zástavní právo k celému jmění manžela.⁴¹⁷ V novějším právu si byli manželé, co se týče majetkových práv, rovni. Mohli mezi sebou uzavírat smlouvy a podávat mezi sebou *actiones*,⁴¹⁸ až na určité odchylky, jako bylo darování mezi manželi, které římské právo zakazovalo.⁴¹⁹ Manželům rovněž bylo zákonem zakázáno

⁴¹¹ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 133-134.

⁴¹² KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 140.

⁴¹³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 480.

⁴¹⁴ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 140.

⁴¹⁵ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 140.

⁴¹⁶ péče s jakou odpovědná osoba spravuje své vlastní záležitosti.

⁴¹⁷ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 481.

⁴¹⁸ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. Praha, 1933. s. 164.

⁴¹⁹ Ulp. Dig. 24, 1,1.

použití vůči sobě infamujících (*actiones famosae*) a poenálních žalob (*actiones poenales*), především pak *acti furti*⁴²⁰, přičemž náhradou za ně byla pro oprávněné kondikce „*ex iniusta causa*“ a po skončení manželství žaloba „*actio rerum amotarum*“ na náhradu škody.⁴²¹

3.3.3.1 *Dos – Věno*

Jak již bylo výše nastíněno, věno bylo jakýmsi majetkovým příspěvkem, které žena⁴²² poskytla svému manželovi k ulehčení manželských břemen (*ad sustinenda onera marimonii*), jež byla uvalena pouze na manžela. Manžel na tento příspěvek ze strany manželky neměl zákonného nároku. Věno bylo tedy zřizováno spíše ze slušnosti a zvyku a pouze pro manželství uzavřené *ius civile* (manželství uzavřené mezi římskými občany).⁴²³ Předpokladem pro zřízení věna bylo tedy uzavření manželství. Nicméně se věno poskytovalo manželovi i před uzavřením sňatku avšak s tím, že účinky nastaly až okamžikem vzniku manželství.

*Ulpianus libro sexagesimo tertio ad edictum: „Dotis appellatio non refertur ad ea matrimonia, quae consistere non possunt: neque enim dos sine matrimonio esse potest ubicumque igitur matrimonii nomen non est nec dos est.“*⁴²⁴

Ulpianus v 63. knize K ediktu: Výraz věno se nepoužívá při takových manželství, které právně neexistují. Věno totiž nemůže existovat bez manželství. Všude tam, kde nemůžeme hovořit o manželství, není ani věna.

⁴²⁰ Někteří právníci krádež mezi manžely vylučovali, avšak převládl názor, že manželka se *furta* může vůči svému manželovi dopustit, avšak nesmí být žalována *actione furti*. V praxi k *furti* ze strany ženy docházelo většinou před rozvodem jejich manželství (*divortii cosilio*). Zákon později přiznal *actione furti* i manželce vůči jejímu manželovi. SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. Praha, 1933. s. 165 – 165.

⁴²¹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 140, SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. Praha, 1933. s. 165.

⁴²² Věno poskytovala manželka v postavení osoby *sui iuris* zpravidla sama, avšak mohl jej za ní poskytnout i někdo jiný, např. její dlužník. Pokud byla žena v postavení osoby *alieni iuris*, zřizoval za ní věno její *pater familias*. BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 134.

⁴²³ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. Praha, 1933. s. 163.

⁴²⁴ Ulp. Dig. 23,3,3.

Na zřízení věna měla ze zákona nárok dcera vůči svému otci. Po své matce se mohla nevěsta dožadovat zřízení věna pouze v závažných případech či ze zákonem stanovených důvodů.⁴²⁵ Manželství mohlo být uzavřeno i bez zřízení věna, to však pouze za situace, kdy manželka nějaký majetek vlastnila. I když neměl manžel na zřízení věna ze zákona žádný nárok, právní úprava týkající se postavení manželů na vhodnost zřízení věna nepřímo poukazovala. A to především v následujících případech: manžel mohl ženě, která do manželství nepřinesla věno, odmítnout výživu a zaopatření či věno, které nevěsta poskytla manželovi v mylné domněnce, že jej poskytnout musí, nemusel manžel manželce vrátit. Dožadovala-li se jej soudně prostřednictvím žaloby, nebylo jí vyhověno, neboť „nevěstin omyl“ nebyl považován za omluvný důvod pro navrácení věna.⁴²⁶

Dos bylo rozlišováno podle toho, kdo jej zřídil. Pokud zřizoval věno pro svoji dceru její otec, tedy *pater familias*, bylo věno označováno názvem *dos profectitia*. Zřídila-li si věno sama žena, tedy nevěsta, anebo by jí bylo věno zřízeno jinou osobou, avšak odlišnou od jejího otce, bylo věno nazýváno *dos adventitia*. Bylo-li věno poskytnuto pouze za určité podmínky jako např., že bude manželství trvat, bylo následně možné při porušení stanovené podmínky požadovat stipulační závazek na navrácení poskytnutého věna.⁴²⁷ Za této situace bylo věno označováno *dos receptitia*.⁴²⁸ Předmětem věna mohlo být v podstatě vše, co navyšovalo majetek manžela. Zpravidla bylo zřizováno věno v podobě majetku jakéhokoli druhu, mohl býti dán i celý majetek, či určité pohledávky, rovněž i věcná práva k věcem cizím.⁴²⁹

Věno náleželo do majetku manžela a rovněž i výtěžky z věna, pokud bylo dáno za trvání manželství. Jestliže bylo dáno před uzavřením sňatku, náleželo do majetku manžela pouze za předpokladu, že žena výslovně stanovila, že bude věno manželovým majetkem.⁴³⁰ Pokud manžel se souhlasem své manželky zcizil např. kámen

⁴²⁵ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 135.

⁴²⁶ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 141.

⁴²⁷ Ulp. Dig. 23, 3, 7.

⁴²⁸ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 135.

⁴²⁹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 141.

⁴³⁰ Ulp. Dig. 23, 3, 7.

z kamenolomu, který se nacházel na dotálním pozemku, nebo stromy či dědičné právo stavby a nejednalo se tak o výtěžky, tak peníze, které dostal za prodej, byly připočteny k věnu.⁴³¹

Manželova dispozice s manželčíným věnem byla roku 18 př. n. l. císařem Augustusem do jisté míry omezena, neboť opatření *Lex Iulia de fundo dotali*, které Augustus toho roku vydal, zakazovalo zcizení věnných pozemků bez souhlasu manželky.

*Lex Iulia, quae de dotali praedio prospexit ne id marito liceat obligare aut alienare, plenius interpretanda est, ut etiam de sponso idem iuris sit quod de marito.*⁴³²

Tento zákaz se vztahoval pouze na případy, kdy manželce náležel po skončení jejich manželství nárok na vrácení pozemku. Manželé se však za trvání manželství mohli mezi sebou dohodnout na změně předmětu věna, tak aby předmětný pozemek nebyl dotálním, na základě čehož mohl manžel pozemek zcizit i bez souhlasu manželky, neboť výše uvedený zákon nemohl být pro tento případ uplatněn.

*Totiens autem non potest alienari fundus, quotiens mulieri actio de dote competit aut omnimodo competitura est.*⁴³³

Jestliže manželství skončilo manželčinou smrtí, *dos advencia* zůstávalo manželovi, avšak pokud šlo o *dos profectia* vracelo se otci. Činilo se tak z důvodu toho, aby otec neutrpěl současně ztrátu dcery a ještě i peněžní škodu.⁴³⁴ Jestliže ovšem došlo k rozvodu či k smrti manžela, tak věna patřila v prvním stupni manželce a v druhé řadě jejímu otci.

⁴³¹ Pom. Dig. 23,3,32.

⁴³² Gai. Dig. 23, 5, 4.

⁴³³ Paul. Dig. 23, 5, 3, 1.

⁴³⁴ Pom Dig. 23,3,6.

3.3.3.1.1 Zřízení věna

Římské právo rozlišovalo tři základní způsoby zřízení *dotis*, a to *datiōne dotis*, *dictione dotis* a *promissio dotis*. V prvním případě *datiōne dotis* bylo věno zřizováno faktickým převodem vlastnického práva na manžela, a to prostřednictvím všech forem převodu, tedy mancipace, *injurecesse* nebo tradice. V druhém a třetím případě bylo věno zřizováno dotálním slibem.⁴³⁵ V době klasické byly užívány sliby formální, a to buďto v obecné formě stipulační (*promissio dotis*), anebo zvláštní druh slibu bez předchozí manželovy otázky (*dictione dotis*).⁴³⁶ Za neformální slib věna byl považován způsob zřízení věna *pollicitatio dotis* zavedený císařem Theodosem v roce 428 n. l. Tento neformální dotální slib věna nahradil formální způsoby zřízení věna, přičemž postačil jakýkoliv neformální projev.⁴³⁷

3.3.3.1.2 *Pacta dotalis*

Manželům byla ponechána možnost si právní režim věna upravit prostřednictvím dotálních úmluv zvaných *pacta dotalis*. Dotální úmluvy mohly být učiněny zcela neformálně jako *pacta adiecta*⁴³⁸ nebo formálním kontraktem stipulací. *Pacta dotalis* nesměly pod sankcí neplatnosti odporovat podstatě věna a dobrým mravům, jinak mohlo být sjednáno v podstatě cokoliv. Neplatná byla taková ujednání, která stanovila, že manžel má vrátit vše, co z věna vytěžil, nebo že nemá nárok na srážky z věna. V úmluvě naopak mohlo být ujednáno, že bude věno vráceno osobě, která

⁴³⁵ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 135.

⁴³⁶ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 484-485.

⁴³⁷ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 135.

⁴³⁸ tzv. vedlejší dohody. Jedná se o dohody učiněné současně s uzavřením právního jednání *bonae fidei*, byly součástí hlavního právního jednání. REBRO, Karol a Peter BLAHO. *Římské právo*. 3. dopl. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2003, ISBN 808904753x, s. 387.

jej poskytla.⁴³⁹ Žena se úmluvou nemohla vzdát práva pro případ rozvodu na vrácení věna a rovněž ani nemohla jakýmkoliv jiným způsobem zhoršit své postavení.⁴⁴⁰

3.3.3.2 Darování mezi manžely

Darování mezi manžely tzv. „*donatio inter virum et uxorem*“, které bylo uskutečněno za jejich života – *inter vivos*, bylo podle práva obyčejového považováno za neplatné.⁴⁴¹ Zákon však nevylučoval darování, které bylo realizováno mezi manželi pro případ smrti jednoho z manželů – *mortis causa*.⁴⁴² Důvodem pro tuto výjimku byla skutečnost, že darování může být uskutečněno až okamžikem smrti jednoho z manželů. Smrtí docházelo k zániku manželství. Účinky daru nastávali až ve chvíli, kdy manželé již nebyli manžely.⁴⁴³ Rovněž darování učiněné před manželstvím, tedy pokud nebyl účinek darování odložen až do manželství, nebylo manželům zapovězeno, stejně tak jako darování provedené po skončení manželství.⁴⁴⁴ Pouze darování s účinkem pro dobu trvání manželství jest pro manžele zcela zákonem vyloučeno.⁴⁴⁵

Důvodem zákazu darování mezi manžely pro dobu trvání manželství byla zřejmě obava z neodůvodněných majetkových přesunů, které manželé mezi sebou realizovali zaslepeni láskou a nákloností.⁴⁴⁶ Pouze výjimečně byl dovolen dar ze strany manželky pro jejího manžela k dosažení jeho hodností, nebo mohl manžel dát své ženě peníze, aby nechala opravit jejich dům, který byl zničen požárem.⁴⁴⁷

⁴³⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 494.

⁴⁴⁰ Proc. Dig. 23, 4, 17.

⁴⁴¹ Ulp. Dig. 24, 1, 1.

⁴⁴² Ulp. Dig. 21, 1, 9, 2.

⁴⁴³ Gai Dig. 24, 1, 10.

⁴⁴⁴ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 481, BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 134.

⁴⁴⁵ Gai. Dig. 24, 1, 10.

⁴⁴⁶ Ulp. Dig. 24, 1, 1 – 3 pr.

⁴⁴⁷ Paul. Dig. 24, 1, 14.

Darování mezi manžely za jejich života, vyjma shora uvedených případů, bylo považováno za neplatné *ipso iure*.⁴⁴⁸ Existovala zde ještě jedna výjimka, kdy bylo dle *senatuskonsulta* z roku 206 n. l. takové právní jednání nutno považovat za platné. Jednalo se o případ, kdy manžel zemřel za trvání manželství a darování neodvolal. Novelou 162., vydanou Justiniánem bylo rozhodnuto, že i pouhý darovací slib, který nebyl do smrti dárce splněn, nabýval dárčovou smrtí (tedy zemřelého manžela) platnosti a bylo nutno jej vykonat. Nastala-li by situace, kdy žena musela prokázat, odkud nabyla majetek, který má ve svém vlastnictví, jelikož o tom bylo sporu, platila pro tento případ domněnka, že jej obdržela darem od svého manžela. Tato domněnka byla označována jako „*praesumptio Muciana*“ a byla zavedena zřejmě v zájmu manžellových věřitelů.⁴⁴⁹

3.3.3.2.1 *Donatio ante nuptias*

Mimo výše uvedený institut darování římské právo znalo i tzv. „*donatio ante nuptias*“. Jednalo se o darování učiněné před uzavřením manželství, z čehož vzešel i název tohoto institutu vytvořeného v době absolutního císařství. Na základě tohoto institutu ženich své nevěstě poskytl cenný dar, který měl do budoucna manželku zajistit pro případ ovdovění, či měl být pro ženu jakousi satisfakcí za rozvod z viny manžela. *Donatio ante nuptias* bylo nutné učinit snoubenci před uzavřením manželství, jelikož darování učiněná po uzavření sňatku, byla již neplatná. Avšak darování učiněná před manželstvím bylo možné následně v průběhu manželství dále rozmnožovat. Za vlády císaře Justiniána mohlo být takové darování učiněno i za trvání manželství, na základě čehož došlo ke změně názvu této instituce na „*donatio propter nuptias*“ (darování vzhledem k uzavření manželství).⁴⁵⁰

⁴⁴⁸ Ulp. Dig. 24,1,1.

⁴⁴⁹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, 656 s. Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 482.

⁴⁵⁰ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 142-143.

3.3.3.2.2 *Donatio propter nuptias*

Tento institut vznikl z vůle císaře Justiniána, který tímto manželům umožnil darování i po sňatku, na základě čehož odpadla i omezení platná pro *donatio inter virum et uxorem*.⁴⁵¹ Manžel prostřednictvím tohoto institutu poskytl své manželce dar, který měl sloužit především k jejímu vlastnímu zabezpečení a k zabezpečení jejich dětí pro případ, že by je opustil. *Donatio propter nuptias* bylo bráno za jakési „protivěno“ tzv. *antipherna*, takže i celá úprava darování byla přizpůsobena právnímu režimu věna – „*dos*“.⁴⁵² Majetek, který manžel daroval své manželce po sňatku, nadále zůstával po celou dobu trvání manželství v jeho vlastnictví. Do rukou manželky se darovaný majetek dostal až v případě manželovi smrti, či po skončení manželství, jehož konec zapříčinil manžel. Pokud by manželka zemřela dříve než její manžel, či by rozvod zavinila ona, darování by tímto odpadlo a majetek by zůstal nadále v držení manžela.⁴⁵³

3.4 PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŽENY JAKO MATKY

Předcházející podkapitoly této práce, konkrétně pak ty, které se zabývaly právním postavením ženy jako dcery a právním postavením ženy jako manželky, nám rovněž predestřely i právní postavení ženy jako matky, neboť matka v římské rodině požívala stejných práv jako „*filiae loco*“, tedy dcera. Následující odstavce tak budou pojednávat především o právním postavení ženy jako matky ve vztahu k jejím dětem.

Žena se „*mater familias*“ (matkou) stala okamžikem vstupu do manželovy rodiny. Tento termín označení matky byl však pouze jejím čestným označením. Vyjadřoval její váženost ve společnosti a rovněž i přiznané společenské funkce (ochránkyně rodinného krbu).⁴⁵⁴ Jakožto osoba *alieni iuris* byla na manželovi plně

⁴⁵¹ Ins. 2, 7, 3.

⁴⁵² BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd. (V nakl. Academia vyd. 1.). Praha: Academia, 1994, s. 127.

⁴⁵³ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 143.

⁴⁵⁴ STARÁ, Ivana. *Žena v římském právu*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého Olomouc, 2010. s. 375-376.

závislá. Její závislé postavení podobající se zcela postavení *falia familias*, mělo za následek to, že i ona vystupovala vůči svému manželovi v tomto postavení, tedy v postavení jeho dcery (*filiae loco*). Vůči svým dětem pak *mater familias* vystupovala v postavení jejich sestry (*sororis loci*), což se projevilo i v právu dědickém (viz dále).⁴⁵⁵

Právní postavení matky v římském právu bylo nejvíce významné pro její děti, a to především z toho důvodu, že právě její postavení rozhodovalo i o postavení jejich dětí. Nutno však rozlišovat dvě situace, dle kterých bylo právní postavení dětí určováno. První ze dvou situací byla ta, že děti narozené z řádného římského manželství, následovaly vždy postavení jejich otce. Kdežto dětem, které přišly na svět ze svazku muže a ženy, kteří nemají *connubium*, příslušeno postavení toho rodiče, který z nich má horší postavení ve společnosti, tedy postavení jejich matky. Toto pravidlo stanovil až zákon *lex Minicia de liberis*. Do té doby všechny děti, tedy i ty nemanželské, následovaly postavení jejich otce.⁴⁵⁶ O tomto pojednávají i následující fragmenty:

Dig. 1,5,19 Celsus libro vicensimo nono diestorum

*Cum legitimize nuptiae factae sint, patrem liberi sequuntur: volgo quaesitus matrem sequitur.*⁴⁵⁷

Dig. 1,5,19 Celsus v 29. knize svých Digest

Jestliže bylo uzavřené plnoprávné manželství, tak děti sledují otce, nemanželské dítě sleduje matku.⁴⁵⁸

Dále Gaius ve své Učebnici zcela jasně vymezil, že ze vztahu svobodné ženy jako matky a otroka jako otce, se narodí dítě v postavení jeho matky, tedy dítě svobodné. Avšak v opačném případě, tedy ze vztahu otrokyně jako matky a svobodného člověka jako otce bude dítě v postavení otroka a stejně jako jeho matka bude náležet do vlastnictví majitele otrokyně:

⁴⁵⁵ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. 1. vyd. Praha: Academia, 1988. s. 162-163, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 133.

⁴⁵⁶ SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1997. Beckova skripta. s. 17.

⁴⁵⁷ Dig. 1, 5, 19.

⁴⁵⁸ BLAHO, Peter, VAŇKOVÁ, Jarmila: *Corpus Iuris Civilis, Digesta, Tomus I*. Bratislava: Eurokodex, 2008, s. 84.

Gai Inst. 1,82

*Illud quoque his consequens est, quo ex ancilla et libero iure gentium servus nascitur, et contra ex libera et servo liber nascitur.*⁴⁵⁹

Gai Inst. 1,82

V souladu s touto zásadou je rovněž (pravidlo), že z otrokyně a svobodného se podle „práva národů“ rodí otrok a naopak ze svobodné a otroka se rodí svobodný.⁴⁶⁰

Pravidlo „práva národů“ však mohlo být změněno v některých případech buďto zákonem nebo předpisem rovnajícím se zákonu.⁴⁶¹ Například dle klaudiánského usnesení senátu tzv. *Senatus consultum Claudianum*, zůstala svobodná žena, která měla poměr s otrokem, se souhlasem pána otroka, římskou občankou. Avšak dítě, které se z tohoto vztahu narodilo, bylo v postavení otroka po jeho otci. Později, z důvodu neobratnosti práva, však bylo obnoveno opět pravidlo „práva národů“, že svobodná žena rodí svobodné dítě.⁴⁶² Další zákon rovněž stanovil, že z otrokyně a svobodného se rodí svobodné děti, avšak pouze za předpokladu, že by někdo měl poměr s otrokyní a byl v domnění, že je svobodná. V tomto případě se pak dále rozlišovalo, zda se narodil syn nebo dcera. Pokud by se narodilo dítě mužského pohlaví, následovalo postavení otce, pokud ženského pohlaví, připadlo by majiteli otrokyně – sledovalo postavení matky. Avšak i v tomto případě došlo k obnovení „práva národů“, kdy se z části zákon zrušil, a obnovilo se pravidlo, že za všech okolností děti následují postavení matky, a jsou tedy otroky toho, kdo vlastní jejich matku.⁴⁶³ Druhá část zákona, která stanovila, že ze svobodné ženy a cizího otroka, o jehož postavení žena neměla tušení, se narodí svobodné dítě, v opačném případě otrok.⁴⁶⁴

Závěrem této podkapitoly nelze nezmínit institut „*bona materna*“, který je charakteristickým pro vztah matky a dítěte. Jedná se o majetek dítěte zanechaný jejich matkou. Zákonné právo poživací k tomuto majetku bylo Justiniánem vyhrazeno sice *pater familias*, avšak samotná podstata majetku, společně s dalšími funkcemi

⁴⁵⁹ Gai Inst. 1,82.

⁴⁶⁰ *GAIUS: učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2007, s. 63.

⁴⁶¹ Gai Inst. 1,83.

⁴⁶² Gai Inst. 1,84.

⁴⁶³ Gai Inst. 1,85.

⁴⁶⁴ Gai Inst. 1,86.

vlastnictví, náležela dítěti. Po smrti *pater familias* náležela *bona materna* zcela do vlastnictví dítěte, do pozůstalosti otce se tak nezapočítávala. Po smrti dítěte nastupovala zvláštní intestátní posloupnost. Jednalo se tedy o jakési vytvoření „děleného vlastnictví“ mezi otcem a dítětem. Kdy otci dítěte náležela správa majetku a s tím i užitky z tohoto majetku a dítěti pak zůstávalo samotné vlastnictví bez nároku na užitky. Později do tohoto majetku bylo započítáváno vše, co dítě bezplatně nabylo od své matky nebo jejích ascendentů, jednala se o tzv. *bona materni genesis*.⁴⁶⁵

3.5 PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŽENY JAKO VDOVY

Právní postavení ženy se odvíjelo mimo jiné i od uzavřeného typu manželství. Stejně tak tomu bylo i v dědickém právu, kdy bylo postavení ženy závislé především na tom, zda se žena nacházela v manželství přísném (*matrimonium cum in manum conventione*) či manželství volném (*sine in manum conventione*). Manželka, která uzavřela s mužem manželství přísné, byla osobou *alieni iuris* a nebyla tak způsobilá mít vlastní majetek. Veškerý majetek, který pak v průběhu manželství nabyla, nabývala do vlastnictví jejího manžela.⁴⁶⁶ V tomto manželství vystupovala manželka vůči svému manželovi v postavení dcery (*sororis loco*), což bylo samozřejmě projeveno i v právu dědickém, kdy manželka spadala do první skupiny dědiců pozůstalosti po manželovi společně s jejími dětmi.⁴⁶⁷ Naopak v druhém typu manželství, v manželství volném, manželka nepřecházela do rodiny svého manžela, nýbrž zůstávala ve své rodině. Postavení manželky rovněž zůstávalo nepozměněné. Pokud tedy manželka již neměla *pater familias*, byla osobou *suis iuris*. Manželovi v tomto typu manželství tak nevznikala *manus* a veškerý majetek, který manželka nabyla, náležel

⁴⁶⁵ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. Praha: Academia, 1988, s. 173.

⁴⁶⁶ To však pouze za předpokladu, že byl manžel osobou *sui iuris*. Pokud byl však ve stejném postavení jako jeho manželka, tak vše co žena nabyla, náleželo jeho otci. BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 130.

⁴⁶⁷ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Vyd. 2. dopl. a přeprac. v nakl. C. H. Beck vyd. 1. Praha: C. H. Beck, 1995. Beckovy právnické učebnice. s. 133.

do vlastnictví jejího otce anebo jí samotné, pokud byla osobou *sui iuris*.⁴⁶⁸ Postavení *suis iuris* příslušelo ženě i v případě emancipace.⁴⁶⁹

Římské právo civilní znalo dva druhy dědických posloupností.⁴⁷⁰ První z nich je posloupnost zákonná, nebo také intestátní, kdy je delačním důvodem⁴⁷¹ zákon. V druhém případě se jedná o posloupnost testamentární, kdy byla osoba dědice určena poslední vůlí zůstavitele, kterou vyjádřil zůstavitel v jeho závěti – testamentu. Delačním důvodem pro tento typ dědické posloupnosti byl tak právě testament. K civilní posloupnosti přibyla později ještě dědická posloupnost preatorská, která byla výsledkem preatorské činnosti a která se stejně jako dědická posloupnost civilní dělila na testamentární a intestátní.⁴⁷²

Důležitým rysem, který je nutno zmínit je rovněž i povaha dědické posloupnosti, kterou vyjadřuje pojem „univerzální sukcese“. Univerzální sukcesí se rozumí vstoupení dědice do všech zděditelných zůstavitelových majetkoprávních poměrů. Jinak řečeno dědic po zůstaviteli dědil nejen jeho aktiva, ale i jeho pasiva, tedy závazky, za které neodpovídal pouze do výše zděděných aktiv, nýbrž v plném rozsahu.⁴⁷³ Tato skutečnost rovněž vyplývá z následujícího fragmentu:

*Gai. Dig. 50,16,24: Successio in universumius quod defunctus habuit.*⁴⁷⁴

Gai. Dig. 50,16,24: Dědic nastupuje do všech práv, která měl zemřelý.⁴⁷⁵

⁴⁶⁸ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii., Beckovy právnické učebnice. s. 134.

⁴⁶⁹ Propuštění dítěte z moci otcovské, BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd. (V nakl. Academia vyd. 1.). Praha: Academia, 1994, s. 142-143.

⁴⁷⁰ Jedná se o přechod práv, zejména majetkových, a to ze zůstavitele na dědice. Aby dědická posloupnost mohla nastat, je zapotřebí fyzický zánik zůstavitele, tedy jeho smrt. Tento předpoklad je rozhodujícím pro dědickou posloupnost, ne však jediným. KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii., Beckovy právnické učebnice. s. 266.

⁴⁷¹ Rozhodujícím předpokladem pro posloupnost, jak je výše uvedeno, je zůstavitelova smrt. Nicméně zde nastávají ještě další skutečnosti, které jsou rovněž pro dědickou posloupnost důležité, jedná se o tzv. *delační důvody*, které blíže vymezují a z nichž rovněž vyplývá, kdo je dědicem. Tyto skutečnosti nám odůvodňují, proč přechází zůstavitelův majetek na dědice. KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii., Beckovy právnické učebnice. s. 266.

⁴⁷² KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, Beckovy právnické učebnice. s. 267.

⁴⁷³ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, Beckovy právnické učebnice. s. 267, DOSTALÍK, Petr. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). s. 99.

⁴⁷⁴ Gai. Dig. 50,16,24.

Pokud tedy dědic nastoupil do všech zůstavitelových práv, nebylo později možné dědictví odmítnout. („*Kdo je jednou dědicem, je navždy dědicem*“ – *Semel heres semper heres*)⁴⁷⁶ Stejně tak tomu bylo i u nabytí pouze části dědictví:

Gai. Dig. 2,53,1 libro quarto decimo ad legem Iuliam et Papiam:

*Qui semel aliqua ex parte heres exstitit, deficientium partes etiam invitus excipit, id est tacite ei deficientium partes etiam invito adcrescunt.*⁴⁷⁷

Gai. Dig. 2,53,1 ve 14. knize K Iuliovu a Papirovu zákonu:

Kdo jednou nabyl dědictví k části, nabývá také části těch, kteří odpadnou, a to i kdyby nechtěl, tedy mlčky, a proti jeho vůli také přirůstají části těch, kteří odpadli.⁴⁷⁸

Závazky, které na dědice přecházely spolu s aktivy dědictví, bylo nutno splnit, jako by byly dědicovo vlastními. Jedinou výjimkou z všeobecného rázu římské univerzální sukcese byly závazky ryze osobní povahy, které na dědice nepřecházely. Například syn po svém otci nedědil *manus*, tedy moc nad manželkou otce, tedy nad jeho matkou.⁴⁷⁹

Na všechna práva a závazky zemřelé osoby, které přecházely smrtí zůstavitele na dědice, bylo nahlíženo jako na určitý celek, jakousi jednotu. Touto jednotou byla pozůstalost – *hereditas*. Předmětem pozůstalosti však nebyly práva a povinnosti osobní povahy, tedy ty, které se vázaly pouze k zůstaviteli. Pozůstalost mohla samostatně existovat nezávisle na osobě dědice jako tzv. ležící pozůstalost, která může být zvětšována i zmenšována do doby než jí dědic nabyde.⁴⁸⁰

Jednou ze základních skutečností, ze které je třeba pro tuto podkapitolu vycházet je skutečnost, že zůstavitelem, po kterém nastává dědická posloupnost, mohla být pouze osoba *sui iuris*, tedy osoba svéprávná a způsobilá mít svůj vlastní majetek

⁴⁷⁵ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 139.

⁴⁷⁶ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, Beckovy právnické učebnice. s. 267.

⁴⁷⁷ Gai. Dig. 2,53,1.

⁴⁷⁸ SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: Orac, 2001, Výběrové texty. s. 209.

⁴⁷⁹ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, Beckovy právnické učebnice. s. 267.

⁴⁸⁰ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, Beckovy právnické učebnice. s. 267.

(*civis Romanus*). Po otrocích, cizincích a osobách *alieni iuris* nepřipadala dědická posloupnost v úvahu. Až v později bylo umožněno dědit i *fili familias*, kteří měli ve svém vlastnictví majetek. I dědic samotný musel splňovat určité náležitosti, a to především v době smrti zůstavitele musel být naživu, alespoň jako *nasciturus* a dále musel být římským občanem. Ze skupiny dědiců tak byli například vyloučeni otroci, peregrini, odpadlíci od víry, kacíři, děti velezrádců, nebo i vdova, která nedodržela smuteční rok.⁴⁸¹

3.5.1 Testamentární posloupnost

Testamentární posloupnost má vždy přednost před posloupností intestátní. Po smrti zůstavitele je tedy rozhodující skutečnost, zda byla zůstavitelem před jeho smrtí sepsána závěť neboli testament.⁴⁸² Dědic je tak nejprve stanoven vůlí zůstavitele vyjádřenou testamentem, která určuje, kdo bude zůstavitelovým dědicem. Až v případě, že by poslední vůle zůstavitele nebyla vyjádřena, tedy nebyla by sepsána zůstavitelem závěť, nastupuje intestátní posloupnost, kdy osobu dědice stanovuje objektivní právní norma.⁴⁸³

Jak již bylo výše zmíněno, delacním důvodem pro posloupnost testamentární byl projev vůle zůstavitele, který byl vyjádřen formou testamentu. Římské právo rozlišovalo dvě způsobilosti, a to aktivní dědickou způsobilost (*testamenti factio activa*) a pasivní dědickou způsobilost (*testamenti factio pasiva*). Přičemž aktivní způsobilost se vztahovala na osobu zůstavitele, který musel být způsobilý pořídit testament, a pasivní byla naopak vztahována na osobu dědice, který musel být způsobilý dědit. Aktivní dědická způsobilost byla vyžadována u zůstavitele v období od zřízení

⁴⁸¹ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 139.

⁴⁸² Testament je jednostranné formální civilněprávní jednání pro případ smrti - *mortis causa*, které musí nezbytně obsahovat ustanovení dědice - *heredis institutio* a zpravidla i jiná nařízení např. o odkazech, propuštění na svobodu, poručenství, pohřbu apod. BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 2. přeprac. vyd. (V nakl. Academia vyd. 1.). Praha: Academia, 1994, s. 266.

⁴⁸³ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii., Beckovy právnické učebnice. s. 267.

testamentu bez přerušení až do jeho smrti.⁴⁸⁴ Pokud by zůstavitel pozbyl v tomto období dědické způsobilosti, závěť by se stala neplatnou.⁴⁸⁵ Tuto způsobilost neměli např. *impuberes, filii familias* a ve staré době ani ženy, i kdyby byly *sui iuris*.⁴⁸⁶

Ženám bylo umožněno poslední pořízení činit až testamentem mancipačním.⁴⁸⁷ Samozřejmě, že žena musela být svéprávná a způsobilá vlastnit majetek, jinak by pořízení závěti postrádalo smysl, neboť majetek, který byl předmětem pozůstalosti, by nebyl v jejím vlastnictví, nýbrž ve vlastnictví osoby, které žena *alieni iuris* patřila. Stejně tomu tak bylo i u žen v případě nabývání pozůstalosti z testamentu. Žena v postavení *alieni iuris* mohla být sice ustanovena jako dědic a byla tedy způsobilá dědit, avšak pozůstalost nenabyla přímo ona, nýbrž její majitel moci. Pasivně způsobilý stejně jako žena, byl i otrok. Osoby, které se pokusily zůstavitele zabít, nebo jej nevykoupily z otroctví, a tedy jednaly zavrženíhodným způsobem, nebo se pokusily zničit či padělat jeho závěť, tedy jednaly proti jeho projevu vůle, byly nezpůsobilými dědit, a neměly tak pasivní testamentární způsobilost.⁴⁸⁸

Jedinou výjimku z pasivní dědické způsobilosti ženy přinesl zákon *Lex Vocania*.⁴⁸⁹ Tímto zákonem bylo v roce 169 př. n. l. stanoveno, že z testamentu nesmějí dědit ženy po občanech, jejichž majetek byl větší než sto tisíc sesterciů (jednalo se především o občany 1. majetkové třídy). Ustanovení tohoto zákona bylo však možné alespoň z částí obejít, a to za pomoci odkazu. Dědění pouze do výše poloviny dědictví se však týkalo pouze dcer a sester zůstavitele. Tento zákon se přestal užívat v 1. století n. l., omezení žen v této oblasti tak rovněž s tímto zákonem zaniklo.⁴⁹⁰ Pasivní dědická způsobilost byla v pozdním právu rovněž odepřena i vdovám, které porušily smuteční rok,⁴⁹¹ a stejně tak matkám, které byly poručnicemi svým vlastních dětí a uzavřely

⁴⁸⁴ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii., Beckovy právnické učebnice. s. 286.

⁴⁸⁵ BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva: ve třech fázích jeho vývoje*. 1. vyd. Praha: Academia, 1988, s. 180.

⁴⁸⁶ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 101.

⁴⁸⁷ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii., Beckovy právnické učebnice. s. 286.

⁴⁸⁸ HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, s. 102.

⁴⁸⁹ Viz podkapitola 1.2. Doba republiky.

⁴⁹⁰ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 144.

⁴⁹¹ viz také podkapitola 2.4.3.1.6.2 Zánik manželství projevem vůle manželů

sňatek dříve, než byl dětem ustanoven nový poručník a dříve než předaly novému poručníkovi jejich jmění.⁴⁹² Před vymizením institutu *tutely mulierum* mohla žena, která byla způsobilá pořídit závět, platně učinit závět pouze *tutore autore*, vyjma kněžek bohyně Vesty.⁴⁹³ Žena, která podstoupila *coemptio* mohla pořídit se souhlasem tutora závět *per aes et libram*.⁴⁹⁴ Za vlády Hadrianuse pak mohla žena pořizovat závět i bez toho, aby podstoupila *coemptio*, neboť tato povinnost byla senátem na návrh císaře zrušena.⁴⁹⁵

Příslušníci zůstavitelovi rodiny, tedy především jeho manželka a jeho děti byli římským právem civilním bráni za tzv. zůstavitelovi *heredes sui necessarii* (dědicové nutní). Nutní dědicové se stávali dědici za každé situace, tedy chtě nechtě či s testamentem i bez něj.⁴⁹⁶ Tyto dědicové byli nepominutelnými dědici a bylo nutností je při pořízení závěti uvést. Nebylo možné, aby manžel ve své závěti uvedl pouze svoji manželku, měl-li děti, či naopak pouze své děti, měl-li naživu svoji manželku. Zůstavitel tak nesměl nepominutelné dědice v testamentu přejít mlčky, musel je vždy výslovně zmínit, a to buďto vyděděním bez jakéhokoliv odůvodnění⁴⁹⁷ či ustanovením za dědice, byť nepatrné části jeho majetku.⁴⁹⁸ Zvláště významné při vydědění bylo postavení *filius familias* (synovo), který musel být vyděděn pod neplatností celého testamentu jmenovitě (*nominatim*), a to z důvodu nespravedlnosti (*testamentum iniustum*). Synové byli vydědění tedy následujícím způsobem: „*Titius, můj syn, budiž vyděděn.*“ nebo rovněž i bez uvedení vlastního jména, tedy takto: „*Můj syn, budiž vyděděn.*“⁴⁹⁹ Zatímco u ostatních dětí, ať ženského

⁴⁹² HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 522.

⁴⁹³ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 6. vyd. / . V Bratislavě: Nákladem Právnické fakulty University Komenského, 1927, xiv, Knihovna Právnické fakulty University Komenského v Bratislavě. s. 517.

⁴⁹⁴ zůstavitelka převedla své jmění na konkrétní osobu, přičemž v závěti určila, komu má osoba jmění po její smrti předat. Dixon, S.: *Infirmity sexus: womanly weakness in Roman law*, TR 52, 1984, s. 346.

⁴⁹⁵ Gai. Inst. 1, 115a.

⁴⁹⁶ Gai. Inst. 1,157.

⁴⁹⁷ Až na základě Justiniánských reforem bylo povinností zůstavitele důvody vydědění uvést. Sloužil k tomu taxativní výčet, např. nemravný život dědice, urážlivé chování k zůstaviteli ohrožení zůstavitelova života apod. Neopominutelného dědice tak nešlo od této doby vydědit z jiných důvodů. BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 147.

⁴⁹⁸ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997, s. 141,147.

⁴⁹⁹ Gai. Inst. 1, 127.

či mužského pohlaví, postačovalo vydědění všeobecným prohlášením: „*Všichni ostatní buďtež vydědění*“.⁵⁰⁰ Nutní dědicové měli možnost pozůstalost nepřijmout, pokud tak učinili, došlo k rozprodání otcova majetku.⁵⁰¹

Kdyby nastala situace, že by podmínky pro vydědění nebyly zůstavitelem splněny, mělo civilní právo řešení v podobě posloupnosti proti testamentu. Na základě čehož nepominutelní dědicové dědili spolu s dědici testamentárními. Pokud byl testamentární dědic ve stejném postavení jako dědic nepominutelný, dědili všichni rovným dílem. Jednalo se však o odlišnou osobu vůči vlastním a nutným dědicům, náležela opominutým dědicům celkem polovina dědictví.⁵⁰² Dědicové nutní a vlastní se mohli zrušení závěti domáhat prostřednictvím soudu, a to na základě zvláštní stížnosti zvané *Querella inofficiosi testamenti*.⁵⁰³

V úvodu této podkapitoly byla zmínka mimo jiné i o preatorské dědické posloupnosti. Je tedy nutno uvést, že v okruhu preatorského práva platila o posloupnosti proti testamentu jiná pravidla. Tato pravidla pak rozšířila okruh nepominutelných dědiců, a to tak že se okruh nepominutelných dědiců překrýval s osobami, které preator povolával do první skupiny dědiců intestátních. V případě, že zůstavitel neopominutelné dědice v testamentu neuvedl, přicházela na řadu tzv. *bonorum possessio contra tabulas* (držba pozůstalosti proti testamentu), která byla udělena přímo preatorem. Neopominutelní dědicové tak dědili dle svých intestátních podílů. *Bonorum possessio contra tabulas* se však týkala pouze neopominutelných dědiců, vydědění dědicové toto zvrátit nemohli, žádost u preatora o udělení držby jim byla zapovězena.⁵⁰⁴

Na testamentární dědickou posloupnost měl mimo jiné dopad i zákon *Lex Iulia et Papia Poppaea*,⁵⁰⁵ na základě kterého bylo neprovdaným ženám a neženatým mužům (*caelibes*) pro případ nedodržení tohoto zákona zakázáno nabývat majetek ze závěti. Způsobilost nabýt dědictví byla tímto zákonem omezena i manželům, kteří byli bezdětní

⁵⁰⁰ Gai. Inst. 1, 128.

⁵⁰¹ Gai. Inst. 1, 158.

⁵⁰² KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii., Beckovy právnické učebnice. s. 289.

⁵⁰³ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997. s. 147.

⁵⁰⁴ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii., Beckovy právnické učebnice. s. 290.

⁵⁰⁵ Viz také podkapitola 1.3.1 Principát.

(*orbi*), těm bylo tímto zákonem umožněno dědit ze závěti alespoň z poloviny.⁵⁰⁶ Nutno, však od nezpůsobilosti dědice určeného v závěti pozůstalost nabýt, odlišovat nezpůsobilost být jako dědic v závěti ustanoven, o které bylo pojednáno výše.

3.5.2 Intestátní posloupnost

Podle intestátní posloupnosti nabývají dědici *hereditas* pouze v případě, že se neuskuteční z jakéhokoliv důvodu posloupnost testamentární. U intestátní posloupnosti se vyžadovala smrt zůstavitele, který zemřel *intestatus*, tedy bez zanechání závěti. Mohla však nastat i taková situace, kdy byla závět zůstavitelem zanechána, avšak byla neplatná či platnost a účinnost po smrti zůstavitele dodatečně pozbyla. Nastala by tedy jedna z výše uvedených situací, povolávali se podle Zákona XII. desek *heres legitimi*, kterým náležel z pozůstalosti díl ze zákona. *Heres legitimi* se povolávali postupně (*successive*) tzn., že další třída zákonných dědiců se povolávala až tehdy, kdy nebylo dědictví nabyto předchozí třídou.⁵⁰⁷

Stejně jak tomu bylo u dědění ze závěti, tak i v případě dědění ze zákona byla v Římě úprava dualistická, kdy se výrazně lišilo, a to v kategoriích osob povolávaných k dědění, právo civilní - *ius civile* od práva pretorského - *ius honorarium*. Rozlišovala se tedy posloupnost podle práva civilního, která byla označována jako *Heriditas legitima*, a posloupnost podle práva úřednického, která nesla název *bonorum possessio intestati*. Pro obě práva bylo shodné povolávání dědiců na základě jejich příbuzenského vztahu k zůstaviteli. Rozhodujícím příbuzenstvím však pro *ius civile* bylo příbuzenství agnátské, kdežto *ius honorarium* preferovalo příbuzenství kognátské.⁵⁰⁸

⁵⁰⁶ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997, s. 145.

⁵⁰⁷ DOSTALÍK, Petr. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 104, KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, Beckovy právnické učebnice, s. 269-270.

⁵⁰⁸ BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997, s. 149-150.

V intestátní posloupnosti podle civilního práva byla manželka podřízená moci svého manžela z hlediska dědického práva ve výhodném postavení, jelikož dědila společně s dětmi zůstavitele rovným dílem, neboli podle hlav – *in capita*. Musela být však manželkou *in manu*, neboť manželka, která žila s manželem ve volném manželství, dědit nemohla. Tato manželka totiž uzavřením manželství volného nepřecházela do manželovy agnátské rodiny, zůstávala ve své rodině. Nerozhodovalo zde tak ani její postavení. Manželka podřízená moci manžela (*uxor in manu*) společně s dalšími osobami, které byly přímo podřízené zůstaviteli moci, tedy jeho děti (přirozené nebo adoptivní), vnuci nebo dokonce i manželky dříve zemřelých synů, tvořily skupinu dědiců vlastních (*heredes sui*) a zároveň dědiců nutných (*heredes necesarii*). Přičemž vzdálenější zůstavitelovo potomstvo, např. vnuci, nedělili rovným dílem, jako tomu bylo u zůstavitelovy manželky a jeho dětí, avšak dědili podle kmenů – *in stirpes*. Vlastní dědicové, kteří byli zároveň i dědici nutnými se dědici stávali okamžikem smrti zůstavitele a nemohli *hereditas* po zůstaviteli odmítnout, rovněž se z nich staly osoby svého práva. Manželka, která se tedy okamžikem smrti manžela stala osobou *sui iuris*, již nepotřebovala k přijetí pozůstalosti souhlas od svého tutora, neboť se pozůstalosti nemusela fakticky ujmout.⁵⁰⁹

V římské společnosti se však objevovaly i případy, kdy neměl zůstavitel vlastní a nutné dědice a nebyla jím zanechána ani závěť. V tomto případě se povolávali dle Zákona XII. desek nejbližší agnátové – *agnatus proximus*, což bylo pro římskou intestátní posloupnost novinkou.⁵¹⁰ Do té doby, než vešel v platnost Zákon XII. desek, byl majetek zůstavitele *intestatus* nemajícího vlastní a nutné dědice, považován za věc ničí a stával se tak předmětem okupace. Nejbližším agnátem byl pro zůstavitele pouze ten, který byl ze zůstavitelových agnátských příbuzných a zároveň ten, který mu před jeho smrtí byl nejbližší. Nejčastěji touto osobou byli agnátské sourozenci nebo i jeho matka, avšak pouze za předpokladu, že byla jeho agnátkou a měla vůči jeho osobě podobné postavení jako jeho sestra (*sororis loco*). Pokud se však nestal nejbližší ze zůstavitelových agnátských příbuzných dědicem, nebyl nikdo další ze vzdálenějších agnátských příbuzných již povoláván, rovnou přicházelo na řadu dědické právo gentilů. Pozůstalost se v tomto případě stávala věcí ničí, která se podle

⁵⁰⁹ Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, Beckovy právnické učebnice, s. 269-271.

⁵¹⁰ Lex duodecim tabularum, V. 4,5.

Zákona XII. desek mohla stát i předmětem dědického vydržení (*usucapio pro herede*). Nutno v rámci intestátní dědické posloupnosti dle civilního práva rovněž zmínit, že se dědické právo nejbližšího agnáta uplatňovalo v případě zůstavitele ženského pohlaví vždy. Důvod pro tento postup byl jednoznačný. Žena se nikdy nemohla stát nositelkou otcovské moci a tak nemohla mít ani vlastní dědice.⁵¹¹ Civilní právo tak povolávalo dědice v následujícím pořadí: a) *sui heredes*, b) *agnati*, c) *gentiles*.⁵¹²

Intestátní posloupnost dle preatorského práva dávala přednost namísto agnátských příbuzných, příbuzenství kognátskému. Kognátští příbuzní pak byli postupně povolávání do dědických tříd. Žena, jako manželka i v těchto třídách měla podle preatorského práva výhodné postavení, neboť byla povolána ve třech dědických třídách. Do první dědické skupiny byly dle tohoto práva povolány všechny děti zůstavitele, včetně těch emancipovaných a i těch, které již po jeho smrti nebyly jeho agnáty. Výraz děti však nelze brát zcela doslova, neboť se jednalo o dědice, kteří byli dle civilního práva jeho vlastními, tedy *sui heredes*. Do této skupiny byla společně s dětmi zůstavitele povolávána i *uxor in manu*. Manželka se objevovala i ve druhé dědické skupině, kdy byla *uxor in manu* povolána společně se všemi dědici dle *ius civile*. Ve třetí dědické skupině pak manželku preator vynechal a dal prostor všem pokrevním příbuzným do 6. stupně. Výjimku tvořili i dědicové ze 7. stupně, jejichž vztah byl podobný vztahu bratrance a sestřence. Tímto se v této skupině mohly poprvé objevit i nemanželské děti po matce, která nebyla jejich agnátkou a rovněž i příbuzní zůstavitele v pobočné linii ze strany manželky. Čtvrtá skupina náležela pozůstalému manželovi či pozůstalé manželce, přičemž podmínkou bylo, aby manželé žili v řádném manželství až do jejich smrti. Poprvé pro dědění pozůstalosti po svém manželovi byl dán prostor i pro manželku, která nebyla v manželské moci.⁵¹³ Oproti *uxor in manu* byla daleko v nevýhodnějším postavení, avšak na druhou stranu jí bylo alespoň preatorským právem umožněno po svém manželovi dědit, což *ius civile* vylučoval.

Nutno zopakovat, že preator dědice povolával postupně, na základě čehož se přicházející mohli v určité době přihlašovat o udělení držby pozůstalosti. Dědic byl

⁵¹¹ Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, Beckovy právnické učebnice, s. 271-272.

⁵¹² BLAHO, Peter, Ivan HARAMIA a Michaela ŽIDLICKÁ. *Základy římského práva*. Bratislava: MANZ, 1997, s. 150.

⁵¹³ KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo. 2. doplněné a přepracované vydání*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 272-275.

povolán pouze jednou, nikoli vícekrát. O udělení držby (pokud tak neučinil dědic z předchozí třídy) tak rovnou mohli žádat dědicové, které spadali do následující třídy.

Dosud vylíčená právní úprava, která zavedla preatorské intestátní dědické právo však nebyla ve vývoji římského práva platná napořád. Za dob císařství dostala civilní intestátní posloupnost nemalých změn, jejichž základem se staly zákonné předpisy. Avšak nová doplnění, která nastala díky těmto předpisům, nebyla brána za změnu preatorské posloupnosti. Změny se do preatorského práva promítly především v rámci třídy legitimních dědiců, kdy nově povolání dědicové dle civilního práva dědili namísto třetí třídy podle práva preatorského, již v druhé. Císařské zákonodárství dostalo dalších změn, např. prostřednictvím *SC Tertullianum* byla zavedena posloupnost matky po manželském a nemanželském dítěti nebo *SC Orfitianum* umožnil dědění po matce ve prospěch jejich vlastních dětí. Mimo uvedené změny samozřejmě došlo ještě k mnoha dalším úpravám dědického práva, tu konečnou však provedl Justinián novelou č. 118 z roku 543 n. l., která byla pak následně pozměněna novelou č. 127. Tyto novely odstranily zcela agnátskou posloupnost, zákonnými dědici byli tedy pouze dědicové kognátští bez ohledu na pohlaví a na to, kdo příbuzenský vztah zprostředkoval. Nově se dědicové rozdělovali do čtyř dědických tříd. Přičemž zůstavitelovým potomkům (*tzv. descendanti*) příslušela první dědická třída, kde se pozůstalost mezi dětmi dělila podle hlav, jinak podle kmenů. Ve druhé dědické třídě byla pozůstalost rozdělována mezi dědice podle linií, a za tyto dědice byli povoláváni ascendenti zůstavitelovi a jeho plnorodí sourozenci včetně jejich dětí. Třetí skupina pak příslušela naopak sourozencům polorodým a jejich dětem a poslední třída čtvrtá patřila všem ostatním kognátům bez jakéhokoli rozdílu stupně s tím, že vždy byli povoláváni současně příbuzní z téhož stupně. V této skupině se pozůstalost dělila stejně jako v první, tedy podle hlav.⁵¹⁴

Prosazením zásady pokrevního příbuzenství došlo k ohrožení hmotného zabezpečení vdovy, neboť preatorská posloupnost byla stále v platnosti a na základě té byl pozůstalý manžel až ve čtvrté skupině, tedy na posledním místě. Ke zlepšení postavení vdovy tak přispěla další zvláštní justiniánská úprava, která zajistila

⁵¹⁴KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo. 2. doplněné a přepracované vydání*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 274 -275.

nezabezpečeným vdovám nárok na určitou část (třeba jednu čtvrtinu) pozůstalosti, a to bez ohledu na ostatní dědice.⁵¹⁵

3.6 PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŽENY V NÁBOŽENSTVÍ

3.6.1 Bohyně Vesta a její Vestálky

Vesta byla symbolem posvátnosti a věčnosti rodinných vztahů, byla bohyní domácího krbu. Každá římská rodina bohyni Vestu uctívala, oltářem bohyně byl rodinný krb. Dokud oheň uvnitř rodinného krbu plápolal, byla rodina i dům pod její ochranou. Avšak oheň plápolající v příbytku krále nechránil pouze královu rodinu, nýbrž celý římský lid. Význam byl tedy poněkud hlubší, bohyně Vesta byla ochránkyní pro celý římský stát.⁵¹⁶

Vestálky byly zvláštní kněžky, které vykonávaly službu bohyni Vesty, sloužily jejímu kultu. Vestálek bylo celkem šest, tento počet se ustálil až koncem království, do té doby byly patrně pouze čtyři, možná pět. Nejstarší z Vestálek byla představenou jejich kolegia.⁵¹⁷ Dle legendy o založení Říma byla kněžkou bohyně Vesty už i matka Romula a Rema⁵¹⁸, což svědčí o tom, že tato funkce byla, co se týče kněžských funkcí, jednou z nejstarších. Kult bohyně Vesty podle Liviových tvrzení byl přejat do Říma z města Alby Longy, odkud pravděpodobně pocházel a první Vestálky se v Římě objevily za krále Numa Pompiliuse, tedy někdy v období od 715-673 př. n. l., kdy Numa vládl.⁵¹⁹

Výběr Vestálek náležel *Pontifex Maximus*, který Vestálky po dlouhou dobu vybíral sice za určitých pravidel, ale zcela svobodně. Jeho pravomoc byla omezena až *lex Papia de vestalium lectione*, na základě něhož se na výběru podílel i lid.

⁵¹⁵ KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo. 2. doplněné a přepracované vydání*. Praha: C. H. Beck, 1995, 274-275.

⁵¹⁶ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 199.

⁵¹⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 202.

⁵¹⁸ zakladatelé Říma.

⁵¹⁹ Liv. 1, 20.

Pontifex Maximus tak vybral vhodných 20 kandidátek pro tuto funkci, ze kterých byly vždy za přítomnosti shromáždění lidu (*in contione*) vylosovány⁵²⁰ nové kněžky.⁵²¹

Vestálkami se mohly stát pouze dívky ve věku od 6 do 10 let pocházející z patricijských rodin. Nízký věk tak zaručoval neposkvrněnost těchto dívek a to nejen po stránce tělesné, ale i po stránce psychické. Dívky ucházející se o funkci Vestálek rovněž nesměly být emancipovány a jejich rodiče museli být stále mezi živými, nesměli být otroky a museli vykonávat pouze čestné povolání. Dívka dále musela být bez jakýchkoliv tělesných či duševních vad. Pravidla stanovená pro výběr tedy nebyla vůbec jednoduchá. Vestálky se bohyni Vestě zavazovaly ke službě a zachování panenství na dobu 30 let. Tato kněžská služba jako jediná nebyla doživotní, ale pouze do věku max 40 let. Hlavní povinností (úkolem) Vestálky mimo jiné⁵²² bylo udržování posvátného ohně planoucího v chrámu bohyně Vesty (*atrium Vestae*⁵²³). Vyhasnutí ohně znamenalo neblahé znamení pro celý Řím a rovněž i potrestání Vestálky v podobě zbičování. Mohlo však dojít i na trest nejpřísnější, trest smrti.⁵²⁴

Ohned po vybrání nových Vestálek, byla dívka zasvěcena, prostřednictvím rituálního sňatku,⁵²⁵ do její funkce. Rituální sňatek vedl nejvyšší pontifik tak, že budoucí kněžku za ruku odvedl z domu jejich rodičů, čímž jí zcela vymanil z moci jejího otce. Dívka nadále již nepodléhala moci *pater familias* a tímto okamžikem se stávala plně svéprávnou. Jako svéprávná nemusela mít na rozdíl od ostatních žen ani svého *turora*:

⁵²⁰ Konkrétní výběr nových Vestálek se tedy ponechával na náhodě a mělo se tak za to, že nové kněžky byly vybrány přímo bohyní Vestou.

⁵²¹ Gell. 1.12.

⁵²² Vestálky rovněž prováděly rituální očistu soli a jednoručně uklízely Vestin chrám, také ze zrna nové úrody připravovaly Vestiny panny slané koláče tzv. *mola salsa*. SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 200.

⁵²³ Obydlí Vestálek bylo nedotknutelné a tak velmi často sloužilo pro ukládání politických dokumentů a posledních vůlí významných osob (např. Augustus), v sousedství tohoto chrámu sídlil „chrám“ bohyně Vesty, zvaný *Aedes Vestae*, v němž plápolil věčný oheň a uprostřed něhož se nacházela svatyně. Své obydlí kulatého půdorysu Vesta obývala s Penatesem a Laresem římského státu, ostatním byl „chrám“ nepřístupný. Pouze jednou v roce, a to před svátkem Vestalie, byly jeho dveře ženám z důvodu obřadního čištění, otevřeny. Mužům byl však navždy přístup odepřen. SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 201.

⁵²⁴ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 202.

⁵²⁵ Jednalo se o rituál zvaný *captio*, který měl společné znaky/prvky s římskou svatbou, proto označení rituální sňatek.

*V 1, Gaius I, 144-145: Veteres...enim voluerunt feminas, etimasi perfectae aetatis sint, in tutela esse, ...exceptis virginibus Vestalibus, quas etiam veteres in honorem, sacerdotii liberas esse vouerunt, Itale etiam lege XII. tabularum cautum est.*⁵²⁶

Gaius I, 144-145: Předkové...totiž chtěli, aby ženy pro lehkovážnost ducha žily v poručenství, byť i byly dospělé, ...vyjma Vestiny panny, které i předkové pro vážnost kněžského úřadu chtěli mít svobodné. Tak je také stanoveno Zákonem XII. desek.⁵²⁷

Kontrolovány byly pouze ze strany nejvyššího římského kněze,⁵²⁸ který svým způsobem nahrazoval otcovskou moc. Po celou dobu jejich služby Vestálky nosily vlasy spletené do šesti copů převázaných bílou stuhou a každý den si oblékaly starobylé bílé roucho zvané *stola* – oděv římských matron. Jejich vzhled byl odznakem pro jejich speciální postavení v římské společnosti, který v sobě spojoval jak znaky neposkvrněných dívek, tak i vdaných žen.⁵²⁹

Vestálky byly velmi vážené a těšily se mnoha privilegii, a to jak společenských tak i právních. Směly využívat služeb liktora, ve městě používaly vůz, při hrách či v divadle jim byla vždy vyhrazená sedadla a při slavnostech byly vždy v popředí. Díky svému plnoprávnímu postavení mohly dědit ze závěti a to i po občanech první majetkové třídy, neboť omezení zavedená *lege Vocania*⁵³⁰ se na kněžky bohyně Vesty nevztahovala.

*Plut. Numa 10: Magnos (Vestalibus) dedi honores, inter quo testandi vivo patre ius, et reliqua sine tutore agendi, ut viverent ad exemplum matrum trium liberorum.*⁵³¹

⁵²⁶ Gaius I 144-145.

⁵²⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Vyd. 1. Praha: Orac, 2001. Výběrové texty. s. 35.

⁵²⁸ V nejstarších dobách tuto funkci zastával král, avšak po pádu monarchie jej nahradil *Pontifex maximus*, který činil dohled nad jejich chováním, rovněž je trestal za mírné kázeňské prohřešky, avšak do jejich osobních či majetkových záležitostí vůbec nezasahoval. Plutarchos, *Numa* 9, SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 203.

⁵²⁹ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 200-202.

⁵³⁰ Zákon *lex Voconia* z roku 169 př. n. l. stanovil, že z testamentu nesmějí dědit ženy po občanech, jejichž majetek byl větší než sto tisíc sesterciů (jednalo se především o občany 1. majetkové třídy). SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Praha: C. H. Beck, 1997, xii, Beckova skripta. s. 19.

⁵³¹ Plut. Numa 10.

Plut. Numa 10: (Vestálkám) přikl velké pocty, mezi nimi právo pořádit závěť za života otce a ostatní záležitosti spravovat bez souhlasu poručníka stejně jako matky tří dětí.⁵³²

I v soudní sféře měly Vestálky výsadní postavení, neboť se mohly soudního sporu účastnit v pozici svědka.⁵³³ Plútarchos uvedl, že Vestálky byly jediné ženy, jejichž svědectví u soudu mohlo být přijato.⁵³⁴ Podle Auluse Gelliuse nesla toto privilegium jako první Taracia.⁵³⁵ Pokud by Vestálka z jakéhokoliv důvodu odmítla před soudem svědčit, bylo jí umožněno svoji výpověď učinit ve svém obydlí s tím, že její výpověď bude následně použita před soudem. Což potvrzuje Tacius, který zachytil případ kněžky Urgulanie.⁵³⁶ Další výsadou, kterou Vestálky oplývaly, stejně jako plebejští tribunové lidu, byla jejich nedotknutelnost, kněžky měly *sacrosanctae*. Trestem smrti byl tak potrestán ten, kdo by na ně vztáhl ruku, či je jakkoliv urazil. Tato výsada rovněž náležela i osobám, které Vestálky doprovázely, a proto i tyto osoby nesměly být nikým obtěžovány. Nedotknutelné bylo i jejich obydlí. Jestliže kterákoliv z Vestálek čirou náhodou potkala zločince, kterého vedli na popravu, znamenalo to pro něj okamžité osvobození, neboť náhoda byla brána jako božský zásah.⁵³⁷

Vestálky hrály jednu z nejdůležitějších rolí v římském kultu, byly srdcem římského náboženství, a proto musely především dodržovat jedno základní rituální tabu. Vestálky po celou dobu služby bohyni Vesty musely zůstat neposkvrněnými, nesměly tedy ztratit své panenství. Sňatek mohly uzavřít až po výkonu své služby, tedy po třiceti letech. Pokud by se Vestálka provinila tím, že měla s mužem milostný vztah, hrozil jí trest smrti. Na provinění Vestálek bylo očima starých Římanů nahlíženo jako

⁵³² SKŘEJPEK, Michal. *Postavení žen v legesregiae a zákoníku XII. Desek*. IUS Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma *Diskriminace v římském právu* konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci. 1. vyd. Sestavila Bubelová Kamila, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 52.

⁵³³ Dle římského práva musel svědek splňovat následující podmínky: *dignitas* – důstojnost, *fides* – důvěryhodnost, *mores* – dobré mravy a *gravitas* - vážnost. ⁵³³ SKŘEJPEK, Michal. *Prostituce v antickém Římě*. Právní rozhledy, č. 9/2003, s. 459.

⁵³⁴ Plútarchos, 2010, Publius, 8.4.

⁵³⁵ Gell. 7.7.

⁵³⁶ Tacitus, Annales, 2.34.

⁵³⁷ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 200-201.

na nejvýznamnější náboženská provinění, neboť ohrožovala soužití s bohy – *pax decorum*.⁵³⁸

3.6.2 Crimen incestum a jeho trestání

Počátek *crimen incestum* můžeme spatřovat již v potrestání ženy jménem Rhea Silvia. Tato žena byla matkou Romula a Rema a zastávala úřad Vestálky. Dle legendy bůh války Mars tuto ženu znásilnil, na základě čehož byla Silvia odsouzena k trestu smrti. Ztráta panenství Vestálky byla považována za nejzávažnější možný zločin, kterého se Vestálka mohla dopustit, neboť právě slib čistoty – panenství byl neoddělitelně spjat s její funkcí, na základě které pak mohla Vestálka řádně vykonávat své povinnosti a přičinit se tak na prosperování celé říše a zachování *Pax Deorum*. Panenství muselo být se strany Vestálky zachováno po celou dobu její služby, tedy celých třicet let. Sama bohyně Vesta byla panenskou bohyní, proto byl i po jejich kněžkách vyžadován panenský statut. Ten pak jejich zasvěcením náležel zcela samotné bohyni.⁵³⁹ Dozor nad ním však vykonával, „jakoby“ namísto otce, *Pontifex Maximus*. Neposkvrněné tělo kněžek bohyně Vesty nepochybně znamenalo čistotu pro celý Řím.⁵⁴⁰

Dopustila-li se některá z vestiných panen tohoto trestu, byla ihned potrestána trestem smrti. Za tento zločin byly kněžky bohyně Vesty pohřbívány zaživa.⁵⁴¹

Provinilá vestina panna byla ihned po odhalení odvolána z funkce Vestálky. Úřad se proviněným Vestálkám v případě jejich nevinu vracel nazpět. Proviněním se rovněž Vestálkám odepírala možnost jakkoli manipulovat s jejich majetkem.⁵⁴²

⁵³⁸ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 201.

⁵³⁹ Nutno zde podotknouti, že do té doby než se dívka zasvětila kultu bohyně Vesty, náležela jí z jejího panenství alespoň jedna třetina, neboť jak pravil básník Catullus: „*Panenství není jen tvoje, z části je tvých rodičů, Třetina tvého otce, třetina matky, pouze třetina ti náleží.*“ Catull. LXII 62-64, SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 202.

⁵⁴⁰ PARKER, H.-N. *Why Were the Vestals Virgins? Or the Chastity of Women and the Safety of the Roman State*, *The American Journal of Philology*, 2004 (125/4), s.565 .

⁵⁴¹ „*nullaque dicitur vittas temerasse sacerdos hoc duce nec viva, defodietur humo. Sic incesta perit, qui Guam violavit, in illam conditur, et Tellus Vestague numen idem est.*“ Ovid. *Fasti* VI 457-460

⁵⁴² Livius 8.15, Plútarchos, 2010, Numa, 10.

Vinu provinilé Vestálky posuzovalo zprvu uzavřené kolegium pontifiků. V pozdější době se uzavřený soud proměnil ve veřejný. Provinění se probíhalo na Foru. Kněžce byla dána možnost k vlastní obhajobě.⁵⁴³ Předtím, než byla Vestálka postavena před kolegium, probíhaly výslechy samotné kněžky a také mučení jejich otroků a mnohdy i „údajných“ milenců. Cílem těchto výslechů bylo především získat přiznání, že skutečně došlo ke ztrátě panenství. Nepodařilo-li se Vestálce před kolegiem prokázat svoji nevinu, přistoupilo se k výkonu tresti smrti, tedy v případě Vestálky, k pohřební zaživa na Campu Sceleratu poblíž Collinské brány. Za pomoci speciálních uzavřených nosítek byla odsouzená a svázaná Vestálka odnesena ve smutečním průvodu na místo její popravy.⁵⁴⁴ Po modlitbě pronesené *Pontifex maximem*, byla Vestálka rozvázána a přímo nejvyšším pontifikem dovedena před vchod komory. Do této komory již vstupovala Vestálka bez pomoci ostatních, tedy zcela samostatně. Vchod byl po vstupu Vestálky dovnitř ihned zazděn a Vestálka tak v podzemí pomalu umírala hladu.⁵⁴⁵

Římané pohřbívali Vestálky zaživa, neboť vzhledem k jejich nedotknutelnosti nesměla být prolita jejich krev. Za její smrt provedenou výše uvedeným způsobem nemohl být nikdo odpovědný. Vestálkám byly v podzemí pro tyto účely vybudované komory, které byly vybaveny postelí, lampou, olejem, mlékem, vodou a chlebem.⁵⁴⁶ Poskytnuté vybavení společně s faktem, že Vestálky do těchto komor vstupovaly bez pomoci ostatních, tedy dobrovolně samy, působilo tak, že Vestálka nezemřela ničím rukou. Vestálčina smrt nebyla vykonána za pomoci násilí a Římanům nebyla přisuzována žádná odpovědnost za výkon tohoto trestu.⁵⁴⁷

Způsob potrestání Vestálek za jejich prohřešek, který nemusel být mnohdy ani skutečným, zavedl král Tarquinius Priscus. Do té doby se Vestálky za ztrátu panenství trestaly umrskáním k smrti.⁵⁴⁸ Stejný trest, jakým byly v nejstarších dobách trestány Vestálky, pak stíhal na příkaz *pontifex maximus* i jejich svůdníky. A to zejména

⁵⁴³ Tacitus, *Annales*, 2.34 .

⁵⁴⁴ Dionýsios z Halikarnássu, 2.67.

⁵⁴⁵ Plutarchos, *Numa Pompilius* 10.

⁵⁴⁶ Wildfang R.-L. *Rome's Vestal Virgins*, New York, Routledge, 2006, s. 58-60.

⁵⁴⁷ Parker, H.-N. *Why Were the Vestals Virgins? Or the Chastity of Women and the Safety of the Roman State*, *The American Journal of Philology*, 2004 (125/4), s.575 -578 .

⁵⁴⁸ SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999, s. 205

ze dvou důvodů. V první řadě musel být potrestán, neboť porušení panenské čistoty Vestálky bylo neblahým znamením pro celý Řím (*prodigium*) a on se na tomto podílel podstatnou měrou. V druhém případě měl být tento otrocký trest, kdy byl nahý muž s cejchem na krku veřejně ubičován na komitiu, odstrašujícím pro ostatní, kteří by měli záslusk na vestinu pannu. Římané se tímto trestem rovněž snažili předcházet opakování takového jednání.

Ve způsobu trestání Vestálek, můžeme vzhledem k tomu, že bohyně Vesta byla rovněž bohyní země, spatřovat i určitou symboliku. Římané v naději, že si bohyni Vestu usmíří, vykonáním tohoto trestu, provinilou Vestálku odevzdávali do země jako oběť. Smrtí Vestálky pak docházelo k znovuoobnovení *pax decorum* a tím i navrácení harmonie mezi lidmi a bohy.⁵⁴⁹

3.7 PRÁVNÍ POSTAVENÍ ŽENY V TRESTNÍM PRÁVU

3.7.1 Římské trestní právo - pojem

Římské trestní právo je pojem podstatně rozsáhlejší než trestní právo současné společnosti. Abychom římskému trestnímu právu snadněji porozuměli, je nutno nejdříve pochopit jeho dualismus, který je stejně tak zřejmý ve všech jeho částech. Rozdíl však tentokrát nebude mezi právem obyčejovým a právem národů, či právem civilním a právem preatorským, avšak mezi právem veřejným a právem soukromým. Hlavní rozdíl mezi právem soukromým a veřejným pak tkví v tom, či zájmy jsou protiprávními jednáním porušeny. Přičemž v soukromém právu je protiprávní jednání označováno jako *delictum*, tedy jednání, které narušuje majetkovou a osobnostní sféru jedince. Porušovány jsou tímto jednáním především právní normy soukromého práva. Jako *crimen* je pak označováno protiprávní jednání, které porušuje právní normy a ustanovení práva veřejného. Na tomto místě je pak nutností uvést fragment z Digest, kterým římský právník Ulpián definuje právo soukromé - *ius privatum* a veřejné - *ius publicum*:

⁵⁴⁹ WILDFANG, R.-L. *Rome's Vestal Virgins*, New York, Routledge, 2006, s. 60.

*Dig. 1.1.2. Ulpianus 1 inst. Huius studii duae sunt positiones, publicum et privatum. Publicum ius est quo ad statum rei romanae spectat, privatum quo ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice, utilia, quaedam privatim. Publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus constitit. Privatum ius tripartitum est: collectum denim est ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus.*⁵⁵⁰

Dig. 1,1,2 Ulpianus 1 inst. Toto studium má dvě základní části, veřejnou a soukromou. Veřejné právo se vztahuje na užitek římského státu, právo soukromé na zájem jednotlivce: neboť něco se týká veřejného užitku něco soukromého. Veřejné právo se vztahuje na posvátnost kněžích a státních úředníků. Soukromé právo se dělí na tři části, neboť se skládá z předpisů práva soukromého, práva mezi národy a práva občanského.⁵⁵¹

Veřejné trestní právo lze zjednodušeně charakterizovat jako normy upravující činnost státních orgánů, které jsou pověřeni ke stíhání a trestání zločinů, je zde porušována sféra společnosti. U soukromé trestního práva je porušen především zájem jednotlivce, nutno však ještě podotknouti, že římské trestní právo je nad očekávání spjato s právem soukromým, kdy mnohdy dochází k prolínání těchto oblastí, neboť trestní právo soukromé nezahrnuje pouze *delictum*, ale rovněž také „domácí“ trestní právo, kdy je trestní pravomoc namísto státní moci v rukách jednoho jedince, a to *pater familias*.⁵⁵²

3.7.2 Vybrané trestné činy, jejichž subjektem jsou převážně ženy

3.7.2.1 *Lex Iulia de adulteris*

Císař Augustus koncem 1. století př. n. l. v rámci svých právních reforem postupně přijal sérii zákonů, které měly upevnit římskou rodinu. Zákony bylo především upraveno manželství, bezdětnost a nevěra. Důvodů vedoucích Augustuse

⁵⁵⁰ Dig. 1,1,2 Ulp.

⁵⁵¹ BLAHO, Peter; VAŇKOVÁ, Jarmila. *Corpus Iuris Civilis. Digesta, Tomus I.* Bratislava: Eurokodex, 2008, ISBN 9788089363070. s. 53-54.

⁵⁵² KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo.* Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 317.

k reformě rodinného práva bylo hned několik. Především pak rozvrat římské rodiny, vysoký počet rozvodů či nízká porodnost. Vydáním níže uvedených zákonů Augustus spatřoval východisko z morální krize Říma.⁵⁵³ Jednalo se o následující normy: *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* vydaný roku 18 př. n. l., *Lex Iulia de Adulteriis Coercendis* vydaný o rok později a *Lex Papia Poppaea* vydaný roku 9 n. l. Pozornost však bude na tomto místě věnována pouze zákonu *Lex Iulia de adulteriis*, neboť právě tento zákon zásadně zasáhl především oblast manželského a trestního práva.

Císař Augustus zákonem *Lex Iulia de adulteriis* zavedl tresty za *adulterium*, *stuprum* a *lenocinium*, dosáhl tím tak potrestání všech osob porušujících morální pravidla. Zároveň s vydáním toho zákona ustanovil nový stálý soudní tribunál, *Quaestio Perpetua de Adulteriis*. Tento tribunál pak soudil všechny trestné činy stanovené tímto zákonem. Z čehož vyplývá, že došlo k zásahu do pravomoci *pater familias*, neboť do této doby trestal za morální činy provinilé členy své rodiny sám. Osoby, které se dopustily vyjmenovaných trestných činů, byly soudním tribunálem odsuzovány k přísným trestům. Řízení před soudním tribunálem bylo řízením veřejným. Tresty byly udělovány na základě společenského postavení pachatele. Osoby vyššího postavení stíhal trest v podobě zabavení poloviny jejich majetku, kdežto osoby s nižším postavením pak byly trestány tělesnými tresty nebo vyhnanstvím po dobu soudem stanovenou.⁵⁵⁴

3.7.2.1.1 *Adulterium*

Cizoložství neboli *adulterium* se dle Iulia zákona mohla dopustit pouze římská vdaná žena, a to tím, že měla sexuální poměr s jiným mužem, než byl její manžel.⁵⁵⁵ Jednalo se o mimomanželský styk provdané ženy. Muž se cizoložství dle tohoto zákona dopustit nemohl. Z uvedeného vyplývá, že věrností v manželství byla podmíněna pouze žena. Dopustila-li provdaná žena *adulterium*, poškozovala tím nejen svoji pověst, nýbrž i pověst svého manžela, potomků a dokonce i předků. Nevěrná žena cizoložstvím

⁵⁵³ KINCL, Jaromír, Michal SKŘEJPEK a Valentin URFUS. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. s. 337.

⁵⁵⁴ Inst. 4,18,4.

⁵⁵⁵ Dig 48,5,6,1.

zneuct'ovala (pošpinila) svoji krev a proto nemohla nadále ani plodit děti, jelikož by její pošpiněná krev byla rovněž přenesena i na její děti.⁵⁵⁶

Trestány tímto zákonem však nebyly pouze nevěrné manželky, ale i nevěrné dcery. Jak rodičům nevěrné dcery, tak i manželovi nevěrné manželky, a dokonce i ostatním obyvatelům (sousedům) byla dána ze zákona povinnost provinilé ženy prostřednictvím žaloby udat. K podání žaloby byla zákonem stanovena lhůta, která počínala běžet od rozvodu manželství, neboť po odhalení nevěry se musel manžel nechat s nevěrníci ihned rozvést. K podání *accusatio adulterii* stejně jako otcí, běžela manželovi šedesátidenní lhůta.⁵⁵⁷ Nebyla-li žaloba v této lhůtě manželem ani otcem u soudu podána, počala koncem jejich lhůty běžet pro podání žaloby čtyřměsíční lhůta pro ostatní občany,⁵⁵⁸ neboť na stíhání cizoložství měla zájem mimo zúčastněných osob rovněž i celá společnost. Za nepodáním žaloby, stejně i za nezapuzení provinilé ženy, se stal manžel spoluviníkem a hrozil mu trest za kuplířství tzv. *lenocinium*.⁵⁵⁹ Žaloba však mohla směřovat i proti muži, kterého manžel přistihl s jeho manželkou. Zažalovat jej tak mohl ve lhůtě pěti let od spáchání činu, a to i v případě smrti manželky.⁵⁶⁰ Trest za spáchání cizoložství nemusel být nutně uložen jen nevěrné manželce, nýbrž i milencovi. Žena však nikdy nesměla stíhat pro cizoložství muže. Což nevyklučovalo možnost stíhání podvedeného muže za *adulterium*. Docházelo totiž i k takovým situacím, kdy manžel vědomě nastrčil své manželce milence, a následně jí při nevěře přistihl. Přičemž cílem této náhražky byl manželův zájem na manželčině špatné pověsti ve společnosti.⁵⁶¹

Vydáním předmětného zákona došlo k zásahu do pravomoci otce a manžela v oblasti dohledu nad ženami. Na místo jejich osoby byly nevěrné ženy trestány soudním tribunálem, neboť se cizoložství stalo trestným činem a jeho stíhání přešlo do veřejné sféry. I přes tuto skutečnost však bylo rodině dáno ze zákona právo nevěrníci společně s jejím milencem zabít. Právo však doprovázela řada podmínek. Otec

⁵⁵⁶ FRÝDEK, Miroslav. *Právní, náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny*. Ostrava: Key Publishing, 2012. Právo (Key Publishing). s. 101.

⁵⁵⁷ Dig. 48.5.15.2 .

⁵⁵⁸ Žaloba z *adulterii* se tak stávala *actio popularis*. Dig. 48.5.4.1.

⁵⁵⁹ Kuplířství je v *Lex Iulia* upraveno společně s *adulterium*, pojednáno o něm bude níže. KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo. 2. doplněné a přepracované vydání*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 337.

⁵⁶⁰ Dig. 48.5.12.4 .

⁵⁶¹ Dig. 48.5.15.1 .

nevěrnou dceru musel s milencem při pohlavním styku přistihnout ve svém domě, nebo v domě jejího manžela.⁵⁶² Jeho rukou musela zemřít jak nevěrná dcera, tak její milenec, neboť zabití pouze jednoho z nich, mu nezaručovalo beztrestnost.⁵⁶³ Manželovo právo na zabití milenců bylo oproti právu *pater familias* o něco omezenější. Stejně jako otec musel manžel svoji manželku přistihnout s jiným mužem při styku ve svém domě, avšak pod záchvatem vzteku a emocí, mohl beztrestně usmrtit pouze jednoho z nich, a to milence. Milenec však musel být osobou nízkého postavení např. kuplíř, herec, tanečník či otrok.⁵⁶⁴ Přistihl-li manžel svoji manželku s osobou vyššího postavení, toto právo neměl, neboť msta proti muži ctihodného původu nebyla zákonem dovolována. V případě zabití této osoby byl manžel stíhán pro vraždu podle Corneliova zákona.⁵⁶⁵ Muže vyššího postavení mohl manžel pouze uvěznit, nikoli však zabít.⁵⁶⁶

Zákon stanovil pro nevěrnou ženu za spáchání cizoložství trest v podobě ztráty poloviny věna a třetiny veškerého jejího majetku. Odsouzenému muži, který byl společně s nevěrnou manželkou odsouzen z *adulteria* byla zabavena půlka jeho majetku. Oba pak byli vyhnáni na ostrov, avšak každý na jiný. Čímž bylo zaručeno, že jejich milenecký poměr nebude nadále pokračovat. Ženám bylo na ostrově zakázáno nosit *stolu* římské matrony, namísto toho nosily *tógu* prostitutek.⁵⁶⁷

Za cizoložství mohlo být podle Marciana považováno rovněž i manželství poručníka se svojí poručenkou, neboť bylo v rozporu s unesením senátu. Poručík byl odsouzen za cizoložství i v případě, kdy uzavřel manželství s poručenkou mladší 26 let bez předchozího zasnoubení či, aniž by mu byl v závěti *pater familias* udělen souhlas.⁵⁶⁸

Cizoložství muselo být spácháno vědomě, bylo tedy možné, že k odsouzení pro trestný čin cizoložství mnohdy vůbec nedošlo, neboť se jednalo o *error in persona*

⁵⁶² Dig. 48.5.23.2; 48.5.24.2 .

⁵⁶³ Pokud by totiž jednoho z milenců ušetřil smrtí, čekalo jej stíhání za vraždu druhého milence, neboť zabití neprovedl v záchvatu vzteku, ale s určitou vypočítavostí.

⁵⁶⁴ Dig. 48.5.25, Paul. 2.26, 1-7 .

⁵⁶⁵ Dig. 48.8.1.5

⁵⁶⁶ KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo. 2. doplněné a přepracované vydání*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 337.

⁵⁶⁷ FRÝDEK, Miroslav. *Právní, náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny*. Ostrava: Key Publishing, 2012. Právo (Key Publishing). s. 102.

⁵⁶⁸ Dig. 48.5.7. Marcianus libro decimo institutionum: Qui pupillam suam duxit uxorem contra senatus consultum, nec matrimonium est hoc et potest adulterii accusari, qui tutor vel curator fuit et intra vicensimum sextum annum duxit uxorem non a patre desponsam vel destinatam vel testamento denominatam.

či při spáchání chyběl úmysl.⁵⁶⁹ Zákon neopomenul ani případy, kdy nemohly být ženy za spáchané cizoložství trestány vůbec. Jednalo se o případy, kdy například cizoložství spáchala dívka, která se provdala ještě před dosažením 12 věku, a tak nemohla být oficiálně považována za vdanou ženu a tedy ani stíhána.⁵⁷⁰ Zákon rovněž netrestal konkubíny, neboť neměly stejné postavení jako manželky⁵⁷¹ a rovněž ani ženy, jejichž milenec byl zproštěn viny.⁵⁷²

3.7.2.1.2 Stuprum

Za *stuprum* byl dle Iuliova zákona považován každý milenecký vztah, který odporoval dobrým mravům.⁵⁷³ Zejména pak pohlavní styk s pannou, vdovou, rozvedenou ženou vyššího postavení či chlapcem.⁵⁷⁴ O *stuprum* se jednalo i tehdy, pokud muž udržoval pohlavní styk se svobodnou ženou bez úmyslu s ní uzavřít manželství či jí pojmout za konkubínu⁵⁷⁵ Hlavní rozdíl mezi výše uvedeným *adulterium a stuprum* spočívá tedy především v tom, že *adulterium* lze páchat pouze na vdaných ženách, kdežto *stuprum* na všech svobodných osobách. Právní úprava byla podobná jako při cizoložství.

Stuprum bylo považováno za jakési zneuctění svobodné osoby, hlavním předmětem trestného činu byly většinou osoby ženského pohlaví. Pokud muž zneuctil ženu a pomohl si násilím, byl potrestán pouze on, nikoli žena. Ta byla v těchto případech zcela osvobozována. Římané pod pojem *stuprum* také řadili pohlavní styk s mladými chlapci, jednalo se o tzv. *stuprum cum puero*. Tresty za tento styk byly zavedeny zákonem *Lex Scantinia*, nikoli Augustusem.⁵⁷⁶

⁵⁶⁹ FRÝDEK, Miroslav. *Právní, náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny*. Ostrava: Key Publishing, 2012. Právo (Key Publishing). s. 103.

⁵⁷⁰ Dig. 48.5.14.8.

⁵⁷¹ Dig. 48.5.13.

⁵⁷² Dig. 48.5.20.3.

⁵⁷³ KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo. 2. doplněné a přepracované vydání*. Praha: C. H. Beck, 1995, s. 337.

⁵⁷⁴ Dig. 48.5.35.1.

⁵⁷⁵ Dig. 48.5.35.

⁵⁷⁶ FRÝDEK, Miroslav. *Právní, náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny*. Ostrava: Key Publishing, 2012. Právo (Key Publishing). s. 103.

3.7.2.1.3 *Lenocinium*

Termínem *lenocinium* označuje římské právo kuplířství, jež v sobě skrývá dva významy, a to jednak faktickou činnost (zaměstnání) označovanou jako pasáctví⁵⁷⁷ a jednak technický právní termín, který byl zaveden Iuliovým zákonem, jako jakýsi vedlejší produkt *adulteriua* a *stuprum*. Tento termín již nespočíval pouze v provozování prostituce, tedy v pasáctví, i když se některými znaky pasáctví podobal. V tomto případě bylo nutno, aby bylo *lenocinium* spácháno v návaznosti na *adulterium* a *stuprum*. Stíhán za kuplířství v tomto smyslu byl pak ten, kdo těmto trestným činům nadřžoval či jej využíval.⁵⁷⁸

Lenocinia nejvíce podobající se „pravému“ kuplířství (pasáctví) se dle *lex Iulia de adulteris coercendis* dopustil manžel, který věděl o mimomanželském styku jeho manželky a vědomě měl z tohoto styku prospěch. Dále pak ten, kdo cizoložství a smilstvo umožnil jinému ve svůj vlastní prospěch nebo si zato od jiného vzal peníze vyšší hodnoty.⁵⁷⁹

Za *lenocinium* byl stíhán dále manžel, který se nerozvedl se svojí manželkou, která měla sexuální vztah s jiným mužem a byla stíhána za cizoložství.⁵⁸⁰ Jako *leno*⁵⁸¹ byl rovněž posuzován i muž, který uzavřel manželství s ženou odsouzenou za *adulterium* či *stuprum*.⁵⁸² Zákon stíhal za kuplířství také osoby, které se na trestném činu podíleli (např. propůjčením jejich domu k provozování cizoložství či smilstva), a to i v případě, že by k samotnému jednání nakonec vůbec nedošlo.⁵⁸³

Ustanovení Augustova zákona bylo poměrně za krátkou dobu rozšířeno, neboť bylo nutností prozatímně upravit i situace, kdy se ženy vědomě vyhýbaly stíhání za tyto trestné činy. Ženy se mnohdy dobrovolně stávaly osobami nečestnými,

⁵⁷⁷ Neboli provozování prostituce. O kuplířích a kuplířkách, kteří služby prostitutek nabízeli, historické prameny nepíší mnoho, avšak jednou z mnoha, která pasáctví dokládá, byla zmínka z roku 52 př. n. l., podle které jakýsi Gemellus nabízel služby dvou matron a jedné dívky ve svém nevěstinci, který byl rovněž jeho domovem. SKŘEJPEK Michal. *Prostituce v antickém Římě* In: Právní rozhledy 9/2003. s. 460.

⁵⁷⁸ SKŘEJPEK Michal. *Prostituce v antickém Římě* In: Právní rozhledy 9/2003. s. 460.

⁵⁷⁹ Ulp. Dig. 48.5.30. 3-4.

⁵⁸⁰ Tryphoninus Dig. 4. 4. 37.

⁵⁸¹ kuplíř/kuplířka, SKŘEJPEK Michal. *Prostituce v antickém římě* In: Právní rozhledy 9/2003. s. 460.

⁵⁸² Ulp. Dig. 48.5.30.

⁵⁸³ Paul. Dig. 47.11.1.

tedy prostitutkami nebo herečkami, na základě čehož se Iuliův zákon na matrony již nevztahoval. Proto bylo roku 19 n. l. přijato zvláštní ustanovení senátu zvané *SC de matronarum lenocinto coercendo*, které nově stíhalo i ženy obcházející Augustův zákon.

Výše uvedené osoby pak soudní tribunál poslal do vyhnanství na ostrovy a zároveň jim odejmul i jejich majetek. Ženy musely v případě odsouzení odevzdat polovinu věna a třetinu parafernálních věcí, muž pak přišel o polovinu jeho majetku.

Postupem doby pak *lenocinium* bylo stíháno samostatně, tedy nezávisle na *adulterium* a *stuprum*. K úplnému zákazu kuplířství došlo někdy mezi lety 457 -467 n. l. V souvislosti s tímto pak byly ukládány i mnohem přísnější tresty, kdy se opět rozlišovalo, zda se kuplířství dopustila osoba nižšího postavení či naopak. Trestem pro výše postavené byla ztráta jejich hodnosti a zabavení majetku a pro níže postavené pak práce v dolech či vyhnanství. Ke zmírnění tvrdosti jednoho z ustanovení Iuliovo zákona došlo až za vlády císaře Justiniána, kterým bylo stanoveno, že v případě nezapuzení nevěrné manželky nebude manžel stíhán z *lenocinia*.⁵⁸⁴

Kuplířství jako „pasáctví“

Jak bylo v úvodu předmětné podkapitoly zmíněno, *lenocinium* má v římském právu dva významy, přičemž o jednom z nich bylo již pojednáno. Zbývá pojednat, byť poněkud stručněji o druhém, tedy o kuplířství jako o zaměstnání, jehož předmětem je provozování prostituce.

Prostituce byla římskou společností považována za povolání nízké a ve starověkém kontextu dokonce za otrocké.⁵⁸⁵ Samotné prostitutky byly brány jako za bezpáteří a nebyly římskou společností uctívány. Stejně jako herci, kuplíři, tanečnice a gladiátoři byly i ony řazeny mezi osoby nečestné (*infames*) a byly postihovány značnou *infamií*. Pro římskou společnost byli tito lidé symbolem hanby a bylo jimi opovrhováno, především z hlediska morálního a společenského.⁵⁸⁶

⁵⁸⁴ SKŘEJPEK Michal. *Prostituce v antickém Římě* In: Právní rozhledy 9/2003. s. 460.

⁵⁸⁵ SKŘEJPEK Michal. *Prostituce v antickém Římě* In: Právní rozhledy 9/2003. s. 459.

⁵⁸⁶ FRÝDEK, Miroslav. *Právní, náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny*. Ostrava: Key Publishing, 2012. Právo (Key Publishing), s. 103.

Prostitutky byly označovány různě, například *lupa*, *meretrix prostitutella*, *publica*, *scortum*. Přičemž bohatost termínů vystihující jejich osobu pak rovněž svědčí o jejich neoblíbenosti. Stejně tak i místa, kde byla prostituce provozována, nesla spousty názvů. Mezi nejpoužívanější obraty pro nevěstince pak patří *deversorium libidinis*, *fornix*, *lustrum*, *pergola*, *prostibulum*, *lupanar* či *vittorum mercatura*. Pro kuplíře a kuplířku pak římské právo používalo termín *canes pronubi*, *leno/a* nebo *perductor*, přičemž se jednalo o osoby, které se na prostituci přizivovaly či pro samotný provoz vytvářely podmínky.

Za dob republiky nebylo postavení prostitutek, ani prostituce jako činnost taková, nikterak zvláště zákonodárci upravována. Stejně tak za císařství neexistovala žádné speciální zákonodárství upravující danou problematiku. Postavení prostitutek a provozování této činnosti bylo upravováno pouze prostřednictvím císařských nařízení či usneseními senátu. Prostituce nebyla nikdy kvalifikována jako trestný čin.⁵⁸⁷

Prostitutka musela být římskými právníky vymezena, co nepřesněji, neboť jí její činnost zajišťující nutnou obživu, rovněž předurčovala zvláštní zařazení ve společnosti. Z pohledu významného římského právníka Ulpiana pak byla za veřejnou prostitutku považována žena provozující svoje služby otevřeně, tedy nejen v domech k tomu určených (nevěstincích), ale i v hostinci či v obdobných prostorách. Za prostitutky rovněž označil i ženy, které svým chováním působily jako prostitutky, neboť se oddávaly všem mužům, bez výběru. Naopak na ženy, které se dopustily cizoložství či spáchaly *stuprum*, nebylo římskou společností pohlíženo jako na prostitutky. Rovněž pak ani na ženy, které by za pohlavní styk od malého počtu mužů přijaly peníze.⁵⁸⁸

⁵⁸⁷ SKŘEJPEK Michal. *Prostituce v antickém Římě* In: Právní rozhledy 9/2003. s. 457 - 458.

⁵⁸⁸ Ulp. Dig. 23, 2, 43. pr. - 2 *Ulpianus libro primo adlegem Iuliamet Papiam: Palam quaetum facere dicemus non tantumeam, quae in lupanario se prostituít, verumetiamsi qua (ut adsolet) in taberna cauponia vel qua alia pudorisuo non parcit 1. Palam autem sic accipimus passim, hoc est sine dilectu: non si qua adulteris vel stupratoribus se committit, sed quae vicem prostitutae sustinet. 2. Item quod cum uno et altero pecunia accepta commiscuit, non videtur palam corpora quastum facere.* Překlad: Ulpian v první knize K zákonu Julia a Papia: Veřejně vykonává prostituci nejen ta žena, která se jí oddává v nevěstinci ale i ta, která (jak je zvykem) v hostinci nebo jiném takovém prostoru nešetří svůj stud. 1. Avšak veřejně chápeme i to, když je žena pro každého, bez výběru, tedy ne když se oddává cizoložníkům a svůdcům, ale když se chová jako prostitutka. 2. Stejně tak se nepokládá za veřejnou prostituci fakt, že žena spala s jedním nebo druhým mužem a přijala za to peníze. BUBELOVÁ, Kamila. *Praktikum z římského práva*. Praha: Leges, 2010, 112 s. Student (Leges). ISBN 9788087212479. s. 48.

Hlavním kritériem pro zařazení žen do kategorie prostitutek, dle právníka Ulpiana nebyla úplatnost pohlavního styku, nýbrž samotný styl života, tedy to, že ženy provozovaly sexuální poměr beze studu a zcela otevřeně.

Jelikož povolání nevěstek patřilo mezi nízké a prostitutky se netěšily od římské společnosti velké úctě, byla jejich práva značně omezována. Prostitutky nemohly činit žádné úkony na soudech, nesměly svědčit před soudem a ani v rámci soukromoprávních jednání (např. při formálním převodu vlastnictví), neboť nesplňovaly kritéria⁵⁸⁹ stanovená římským právem, která musel svědek splňovat. Nevěstkám pak nebylo umožněno uzavřít manželství s muži vyššího postavení, tedy senátory či jejich potomky v mužské linii. Nelze nezmínit také omezení stanovené usnesením senátu z roku 19 n. l., kterým bylo prostitutkám odepřeno právo na řádný pohřeb.

Závěrem pak již zbývá jen dodat, že prostituci nešlo zahladit tím, že jí žena přestala vykonávat. Zmíněná infámie postihovala nadále i ženy, které se tohoto řemesla vzdaly a už jej nevykonávaly. Cejch prostitutky si ženy vykonávající tuto činnost nesly až do samého konce svého života.⁵⁹⁰

⁵⁸⁹ *Dignitas* – důstojnost, *fides* – důvěryhodnost, *mores* – dobré mravy a *gravitas* . vážnost. SKŘEJPEK Michal. *Prostituce v antickém Římě* In: Právní rozhledy 9/2003. s. 459.

⁵⁹⁰ Ulp. Dig. 23.2.43.4.

4 ZÁVĚR

Římská říše existovala po dlouhá staletí a je tedy přirozené, že za tak dlouhou dobu došlo k výrazným změnám jak ve společnosti, tak i v právu, náboženství a kultuře. Rovněž i postavení žen žijících ve Starověkém Římě a jeho právní úprava obstálo mnoho zásadních změn. Z našeho současného pohledu můžeme bezesporu říci, že rozhodně k lepšímu. Pokud porovnáme, právní úpravu z dob rané republiky s právní úpravou z dob vrcholného císařství zjistíme, že změny byly opravdu výrazné.

Starověký Řím byl otrokářskou a výrazně patriarchální společností, ve které se práva osob odvíjela od jejich společenského a majetkového postavení, národnosti, náboženství a rovněž i pohlaví. Byl vybudován na silné pozici mužského prvku, základním stavebním prvkem byl nepochybně muž, neboť měl sílu, která byla potřebná pro práci na poli a pro obranu vlasti. Nejvíce byla v antickém Římě ceněna rodina, o čemž svědčil i fakt, že byla v prvním právním kodexu, tj. Zákonu XII. desek, prohlášena Římany za základní jednotku společnosti. V čele rodiny stál *pater familias* jehož moci podléhali jak děti, nad nimiž měl *patria potestas*, tak manželka, nad níž měl *manus*, nepočítaje ostatní osoby v domě a veškerý majetek.

Žena byla římskou společností považována za osobu křehkou, slabou a lehkovážnou, která mohla existovat pouze prostřednictvím muže, buďto jako dcera, manželka či matka. Ve svém dětství byla římská žena v moci svého otce a následně dosažením 12. roku svého života mohla být provdána a přecházela do moci svého manžela. Podařilo-li by se jí jakkoliv vymanit z moci svého otce či manžela (např. jeho smrtí, emancipací), byl jí ustanovován magistrátem poručník mužského pohlaví, který činil dohled nad jejím právním jednáním. Celá práce se nesla především v duchu rozdělení rolí ženy v rodině, ve kterých s přibývajícím věkem nacházela.

V prostředí patriarchálního Říma, na rozdíl od muže, byla žena upozaděna téměř všemu veřejnému dění. Nemohla vykonávat žádné veřejné úřady, sama si spravovat svůj majetek, nesměla svědčit u soudu, hlasovat na lidovém shromáždění, volit ani být volena. Jedinou životní náplní římské ženy byla v dobách království a rané republiky péče o dům, chod domácnosti a výchova dětí. Své uplatnění mohla žena hledat pouze v rámci své rodiny; měla setrvávat doma, ochraňovat rodinný krb a po celý svůj život

mít pouze jednoho manžela a být mu věrná. V těchto dobách neměly ženy pro římskou společnost žádné hodnoty, byly brány pouze jako rodičky dětí. Jedinou výjimku z tohoto postavení žen představovaly od počátku existence Říma kněžky bohyně Vesty, tzv. Vestálky, které se těšily mezi římskými ženami největší poctě. Od začátku měly postavení osob *sui iuris* a s ním spojená i určitá privilegia, která náležela pouze mužům, což činilo jejich postavení jedinečným. Čestné pocty a privilegia, kterým se Vestálky těšily, jim však přinášely řadu zákazů a omezení, které musely vstupem do služeb bohyně Vesty po celou dobu přísně dodržovat. Jejich povinností bylo především dodržovat slib čistoty, tedy uchovat si své panenství, a to po celou dobu jejich 30leté služby. Porušení tohoto slibu znamenalo pro Vestálky krutou smrt.

Špatná situace žen a jejich postavení však nezůstávala v římské společnosti jevem nehybným. Díky rostoucímu bohatství Říma se postavení žen neustále zlepšovalo, především v rodinných a manželských vztazích. Zatímco v nejstarších dobách bylo jedinou užívanou formou manželství *cum manu* – manželství přísné, jehož vznikem žena vstupovala do manželova domu a jeho rodiny a opouštěla svojí dosavadní rodinu, na sklonku republiky pak docházelo, čím dál tím více k uzavírání manželství *sine manu*, manželství volných, jehož uzavřením žena nepřecházela do moci manžela a nepodstupovala *capitis deminutio minima*. S nástupem císařství forma přísného manželství pak již zcela zanikla a takto uzavřená manželství představovala už jen příslušnost manželky k náboženskému kultu manželovy rodiny a do popředí se dostalo manželství volné. Manžel tak pozbyl na manželkou *manus* a s tím i možnost manželku trestat, rovněž nemohl nakládat, vyjma věna, které od ženy k ulehčení rodinných nákladů dostal, s manželčíným majetkem, pokud tedy nějaký měla. Žena *alieni iuris* byla na majetkových právech zcela omezena, neboť se sama ocitala v jakémsi „vlastnictví“ svého otce nebo manžela, majetek v případě uzavření volného manželství zůstával v moci manželčina otce. U dospělých žen v postavení *sui iuris* majetek jimi nabytý náležel do jejich vlastnictví a ony samy o něm mohly rozhodovat, vyjma právní dispozice. Zde byl vyžadován souhlas jejího poručníka (*auctoritas tutoris*), zřejmě z důvodu, aby o majetek, vzhledem k lehkovážnosti nepřišla. I když byly ženy povinně pod dohledem *tutura mulieris*, který dohlížel nad právní jednání poručenek a dával souhlas k závažnějším rozhodnutím, ve skutečnosti role poručníka byla pouze formálním požadavkem, který byl již v době Gaiova dodržován

jen „na oko“ a v dobách císařství za vlády císaře Justiniána institut poručnictví nad ženami zcela vymizel, čímž se ženy staly samostatnými bytostmi s plnou rozhodovací pravomocí nad vlastní osobou bez závislosti na mužích.

V období pozdní republiky ženy dosáhly i značných pokroků ve vzdělání, které však bylo umožňováno v závislosti na společenském postavení její rodiny, díky čemuž se i ženy z vyšších vrstev svojí vzdělaností přibližovaly vzdělanosti mužů. Vzdělané ženy se po boku svých mužů začaly zúčastňovat společenského života, čímž stoupal jejich vliv na veřejné i politické dění v římské společnosti.

S nástupem císařství, v důsledku rozvoje volného manželství a emancipace žen, nastala krize římské rodiny. Docházelo k uvolňování mravů, k rozvoji prostituce a cizoložství, což mělo nepochybně za následek častější rozpad manželství a následně i snížení porodnosti. Vzniklý „úpadek mravů“ se snažili císaři řešit novou legislativou. Augustus vydal sérii zákonů s cílem upevnit římskou rodinu. První z přijatých zákonů proto ukládal povinnost mužům z nejvyšších společenských vrstev uzavřít manželství, druhý zase zvýhodňoval rodiny s více dětmi a třetí zbrojil proti cizoložství. I přes Augustovu reformu rodinného práva se situace nezlepšila a porodnost dětí ani počet sňatků se nezvýšil. Přes jejich neoblíbenost však platily po dlouhá léta a osoby podle nich byly trestány ještě v dobách vlády Justiniána.

Až s nástupem křesťanských císařů opětovně nabývá na významu manželství, a tím i rodina. Zatímco dříve bylo římské manželství uzavíráno v zájmu muže, neboť Římané potřebovali potomky (především mužského pohlaví) k zachování rodu, majetku a náboženského kultu a docházelo k němu spíše ve snaze dostát všem povinnostem stanovených společností, křesťanství pohlíželo na manželství jako na něco posvátného, co nelze rozloučit. Manželé si museli být vzájemně věrni, což bylo největší změnou pro římské muže, pro které byla nevěra až do této doby zcela běžnou záležitostí. Trestány za nevěru byly pouze vdané ženy (*adulterium*), muž mohl být potrestán pouze za pohlavní styk s manželkou jiného muže (*stuprum*), jinak si dle své libosti mohl „užívat“ třeba s konkubínou, prostitutkou nebo dokonce i otrokyní. Doba pozdního císařství pro právní postavení ženy představovala období zásadních změn, a to nejen v římském právu soukromém, ale i v trestním, jak je patrné z celé práce. Ženy nabyly

větší společenské nezávislosti a staly se více samostatnými a byla jim přiznána i určitá práva.

Doba křesťanských císařů byla pro práva a postavení ženy dle mého názoru po staletí v rámci celé společnosti tou nejvýznamnější. Ženy v této době měly nejvyšší možné právní postavení, a tím i odpovídající postavení společenské. I proto ze základních principů římské společnosti vychází i současná právní úprava, která se však v oblasti rodinného práva sice inspirovala římským právem o něco méně než v ostatních oblastech, například týkajících se práv věcných, práva dědického nebo závazkového, ale lepší méně než vůbec.

Na závěr své rigorózní práce tak považuji za nutné zmínit také nejvýraznější podobnosti v právní úpravě manželství dle římského práva a účinného občanského zákoníku, neboť právě právnímu postavení ženy jako manželsky byl v této práci věnován největší prostor.

Římské manželství bylo zakládáno na *affectio maritalis* a uvedením ženy do manželova domu. *Affectio maritalis* představovala vůli muže uzavřít se ženou sňatek dlouhodobého charakteru a být si navzájem manželem a manželkou. S pohledu Římanů bylo manželství společenskou skutečností s právními následky, kde primárním účelem nebyla láska dvou jedinců odlišného pohlaví, nýbrž založení římské rodiny a s tím spojené zachování manželova rodu. V tomto směru se římské právo shoduje i se stávající právní úpravou, neboť ustanovení § 655 zákona č. 89/2012 Sb. občanský zákoník (dále jen občanský zákoník), jako hlavní účel dnešního manželství mimo jiné uvádí na prvním místě rovněž založení rodiny.⁵⁹¹ Podobnost může být spatřována i v ustanovení § 656 občanského zákoníku, kdy formulace „*Manželství vzniká svobodným a úplným souhlasným projevem vůle muže a ženy, kteří hodlají vstoupit do manželství, že spolu vstupují do manželství*“⁵⁹² odpovídá do jisté míry *affectio maritalis*. Římské právo k uzavření manželství přísného předepisovalo tři formy uzavření manželství: *confarreatio*, *coemptio a usus* a se všemi těmito formami byla spjata *manus*, která se rovněž zakládala trojím způsobem. Současná právní úprava

⁵⁹¹ Občanský zákoník. In: 89/2012 Sb. 2015, § 655.

⁵⁹² Občanský zákoník. In: 89/2012 Sb. 2015, § 656 odst. 1.

rozlišuje manželský svazek na občanský a církevní, přičemž občanský je uzavírán před orgánem veřejné moci a církevní před osobou pověřenou církví.⁵⁹³

Možno tak podobnost s římskou úpravou spatřovat i ve formě manželství, kdy se k církevnímu svazku podle současné úpravy nejvíce přibližuje forma *confarreatio*. Svazek *confarreatio* představoval rituální sakrální akt, pro jehož platnost byla vyžadována účast deseti svědků, dále účast *pontifex maximus* a také *flamen Dialis*. Dle současné úpravy je rovněž vyžadována účast svědků, avšak namísto deseti postačí účast pouze dvou osob. Slavnostní charakter obřadu zůstal zachován i dodnes. Formulace ustanovení § 656 odst. 2 občanského zákoníku: „*Sňatečný obřad je veřejný a slavnostní; činí se v přítomnosti dvou svědků*“ dozajista tedy vychází ze samotného římského práva.

Naopak rozdílnost mezi těmito právními úpravami spatřuji v dalším nezbytném předpokladu pro uzavření zákonného manželství, které vyžadovalo římské právo. Jedná se o *conubium*, tedy právo uzavřít zákonný sňatek a *status civitatis*, tedy římské občanství, které museli oba snoubenci splňovat. Jakmile by jeden z nich nebyl římským občanem, jednalo by se o manželství podle práva národů, tj. bez *conubia*. Děti narozené z tohoto manželství by neměly římské občanství, nevstupovaly by pod moc svého otce a nestaly se jeho zákonnými dědici. Současná právní úprava tuto podmínku nevyžaduje. Manželství může uzavřít každá osoba, které v uzavření manželství nebrání zákonná překážka podle ustanovení § 672 až 676 občanského zákoníku, přičemž tato ustanovení mají na mysli mimo jiné především plnou svéprávnost a poručenství. Nutno zdůraznit, že oba tyto odborné výrazy římské právo také rovněž užívalo. Navíc římská společnost byla rozdělena do společenských vrstev podle postavení, na základě kterých bylo přesně stanoveno, kdo s kým může uzavřít sňatek, například senátorům bylo zakázáno vstoupit do manželství s ženami nižšího postavení.

K zániku manželství může dle současné právní úpravy dojít stejně jako v právu římském, buďto smrtí nebo projevem vůle jednoho z manželů, tedy rozvodem. Občanský zákoník ve svém ustanovení § 755 odst. 1 uvádí „*Manželství může být rozvedeno, je-li soužití manželů hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno a nelze*

⁵⁹³ Občanský zákoník. In: 89/2012 Sb. 2015, § 658.

očekávat jeho obnovení.“,⁵⁹⁴ což můžeme bezesporu přirovnat v římském právu ke ztrátě *affectio maritalis*, která však nutně nemusela být hlavní důvod rozpadu manželství. Při zániku manželství dle římského práva, nutno mít na vědomí v jakém se žena ocitla postavení, zda byla ženou *alieni iuris* či ženou *sui iuris*. V dobách královských totiž vůbec nepřipadalo v úvahu, aby bylo manželství ukončováno z vůle žen. V tomto tvrzení nás utvrzuje zákon vydaný králem Romulusem, který ženám přímo zakázal opustit manžela, avšak manželovi umožňoval ženu vyhnat. Postupným vývojem římské společnosti a s ním i spojenými změnami v právním postavení žen, se však i ženám dostalo možnosti opustit manžela, nikoli dle libosti, nýbrž vždy z určitého důvodu. Takovým důvodem byl například pokus o vraždu, týrání její osoby nebo manželova nevěra s vdanou ženou. Otázkou však stále zůstává, jak proveditelné takové právo bylo, vzhledem k jejich postavení. Důležité je rovněž zmínit, že v zájmu zachování státu nebyl pro Římany rozvod manželů zcela žádoucí, častějším důvodem ukončení manželství proto byla v římské společnosti spíše smrt. Díky rovnoprávnosti žen a mužů, která je nyní zcela běžná, můžeme říci, že právní úprava ve starověkém Římě byla v tomto ohledu v rozporu se současnou právní úpravou, která vychází primárně ze zrovnoprávněného postavení obou manželů. V současné době je přístup k rozvodu zcela odlišný. Občanský zákoník dává v této záležitosti manželům absolutní volnost bez uvedení příčiny rozpadu manželství, postačí pouze souhlas obou partnerů s rozvodem manželství, dále vypořádání jejich společného jmění a úprava poměrů nezletilých dětí. Není rozhodné, kdo z manželů se chce primárně rozvést. Příčinu rozvratu manželství soud zkoumá pouze v případě nesouhlasu s rozvodem manželství jednoho z manželů. Římské právo, vzhledem institutu *patria potestas*, poměry dětí vůbec řešit nemuselo, neboť výživa dětí byla uvalována pouze na manžela a manželka z tohoto byla zcela izolována. Majetkové vyrovnání se týkalo pouze institutu věna, neboť majetek, který manželka v přísném manželství nabyla, nabývala vždy pro svého manžela popř. svého *pater familias*. Majetek nabytý svéprávnou manželkou ve volném manželství se zase stával jejím výlučným vlastnictvím. V případě zániku manželství, způsobené ať již smrtí nebo rozvodem, se celé věno navracelo osobě, která jej manželovi poskytla. Jedinou výjimku z vrácení celého věna představovaly děti vzešlé z manželství, neboť za každé dítě byla provedena z věna ve prospěch manžela srážka.

⁵⁹⁴ Občanský zákoník. In: 89/2012 Sb. 2015, § 755 odst. 1.

Postupným vývojem se římské právo velice přiblížilo k dnešnímu chápání práva. Hlavním rozdílem bylo různé postavení žen v římské a dnešní společnosti, které se nutně muselo projevit i v současných právních předpisech. V některých pasážích tak jde současný občanský zákoník proti římskému právu, neboť svojí úpravou, vzhledem k obecně deklarované rovnosti subjektů v soukromém právu, nemá jiného východiska. Moc manželskou tak již v současném občanském zákoníku rozhodně nenajdeme, nicméně zůstává otázkou, zda by určitou formu nerovnosti mezi manželi (samozřejmě v tom lepším slova smyslu) nestálo zato do současné právní úpravy z římského práva rovněž reflektovat.

Občanský zákoník se nechal svojí úpravou ovlivnit i v dalších institutech týkající se rodiny, jedním z příkladů bychom mohli uvést institut osvojení, kdy již justiniánské právo vyžadovalo minimálně 18 let věkový rozdíl mezi osvojitelem a osvojencem⁵⁹⁵, a stejně tak i současná úprava vyžaduje mezi těmito osobami přiměřený věkový rozdíl, zpravidla ne menší než šestnáct let.⁵⁹⁶ Stejně tak osvojení dospělé osoby do značné míry připomíná římskoprávní institut *adrogatio*. Nutno podotknout, že v našem právu není úplně novinkou, neboť byl až do roku 1949 naším právem upravován.

Dle mého názoru by nebylo na škodu reflektovat do oblasti rodinného práva i další institut římského práva, který není prozatím naším právem *expressis verbis* upraven, konkrétně mám na mysli *arrha sponsalicia* – zasnubní závdavek. Stejně jako v římském právu tak i v současné právní úpravě nemají zasnuby žádné právní následky. Jedná se pouze o neformální slib mezi mužem a ženou o tom, že zpravidla „do roka a do dne“ od zasnoubení uzavřou manželství, přičemž bývá u tohoto aktu zvykem, že muž ženě předá zasnubní dar v podobě dražšího prstenu, čímž zpečetí zasnubní slib. Vzhledem k absenci právní úpravy zasnub v občanském zákoníku, a tak i k absenci zasnubního daru, se nelze v případě bezdůvodného jednostranného zrušení zasnub domáhat vrácení takového daru. Právo požadovat navrácení daru by mohl muž pouze subsidiárně z titulu darovací smlouvy.⁵⁹⁷ V římském právu i přes skutečnost, že byly zasnuby právně bezvýznamné a závazek z nich nebyl žalovatelný, bylo bezdůvodné

⁵⁹⁵ Inst. 1,11,4.

⁵⁹⁶ Občanský zákoník. In: 89/2012 Sb. 2015, § 803.

⁵⁹⁷ „Ublížil-li obdarovaný dárci úmyslně nebo z hrubé nedbalosti tak, že zjevně porušil dobré mravy, může dárce, neprominul-li to obdarovanému, od darovací smlouvy pro jeho nevděk odstoupit. Byl-li dar již odevzdán, má dárce právo požadovat vydání celého daru, a není-li to možné, zaplacení jeho obvyklé ceny.“ Občanský zákoník. In: 89/2012 Sb. 2015, § 2072 odst. 1.

jednostranné zrušení zasnub sankcionováno, a to právě v podobě *arrha sponsalicia* – zasnubního závdavku. Zrušila-li zasnuby žena, byla povinna vrátit muži dvojnásobek zasnubního závdavku, naopak pokud by je zrušil muž, ponechávala si závdavek žena jako jakési „odškodné“. Domnívám se, že i v moderních soukromoprávních kodexech by *arrha sponsalicia* našla rovněž své uplatnění, avšak opak může být pravdou.

POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY:

- 1) Zákon dvanácti desek (edice a překlad prof. Skřejpek): SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. Praha: Orac, 2001. 279 s. ISBN 8086199320., SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva*. Vydání 2. Praha: Lexis Nexis cz s.r.o., 2006, ISBN 80-86199-89-4.
- 2) Gaius: Institutiones (překlad prof. Kincl): KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. 328 s. ISBN 9788073800543.
- 3) Justiniánské Instituce (překlad prof. Blaho a prof. Skřejpek): BLAHO, Peter; SKŘEJPEK, Michal. *Iustiniani Institutiones – Justiniánské Instituce*. Praha: Karolinum, 2010. 411 s. ISBN 9788024617497.
- 4) Justiniánská Digesta a Novellae (překlad prof. Blaho a dr. Vaňková): BLAHO, Peter; VAŇKOVÁ, Jarmila. *Corpus Iuris Civilis. Digesta, Tomus I*. Bratislava: Eurokodex, 2008. 527 s. ISBN 9788089363070.
- 5) Justiniánská Digesta (překlad prof. Blaho, dr. Bartošíková, pův. Vaňková, prof. Skřejpek, dr. Žytek): BLAHO, Peter, Michal SKŘEJPEK, Jarmila VAŇKOVÁ a Jakub ŽYTEK. *Digesta, neboli, Pandekty: svazek I, kniha I-XV, vybrané části = Digesta, seu, Pandectae : tomus I, liber I-XV, fragmenta selecta*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, Fontes iuris romani. 2015. 701 s. ISBN 9788024630632.
- 6) WATSON, Alan. *The Digest of Justinian*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998, 960 s.

LITERATURA:

- 1) BARTOŠEK, Milan. *Dějiny římského práva (ve třech fázích jeho vývoje)*. Praha: Academia, 1995. 280 s. ISBN 8020005455.
- 2) BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Academia, 1981. 471 s. ISBN 802000243X.

- 3) REBRO, Karol a Peter BLAHO. *Rímske právo*. 3., dopl. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2003, 497 s. ISBN 808904753x.
- 4) BLAHO, Peter; HARAMIA, Ivan; ŽIDLICKÁ, Michaela. *Základy rímskeho práva*. Bratislava: Manz, 1997. 483 s. ISBN 808571907X.
- 5) BOHÁČEK, Miroslav. *Nástin přednášek o soukromém právu římském. I., Úvod - práva věcná*. Praha: M. Boháček, 1945. 162 s.
- 6) BOHÁČEK, Miroslav. *Nástin přednášek o soukromém právu římském. III., Část všeobecná*. Praha: M. Boháček, 1947. 80 s.
- 7) BUBELOVÁ, Kamila. *Praktikum z římského práva*. Praha: Leges, 2010, 112 s. Student (Leges). ISBN 9788087212479.
- 8) BURDICK, William L. *The principles of Roman law and their relation to modern law*. Rochester, N.Y.: The Lawyers co-operative publishing co, 1938. s.215.
- 9) BURIAN, Jan. *Římské impérium: vrchol a proměny antické civilizace*. Vyd. 2., dopl. Praha: NS Svoboda, 1997, 237 s., [32] s. obrazových příloh. ISBN 8020505369.
- 10) COULANGES, Fustel de. *Antická obec: studie o kultu, právu a institucích starého Řecka a Říma*. Praha: Sofis, Pastelka, 1998. 393 s. ISBN 8090243975.
- 11) DOSTALÍK, Petr. *Texty ke studiu římského práva soukromého*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. 175 s. ISBN 9788073801502.
- 12) FRÝDEK, Miroslav. *Právní, náboženské a politické aspekty starověké římské rodiny*. Ostrava: Key Publishing, 2012. Právo (Key Publishing). s. 101.
- 13) GRANT, Michael. *Dějiny antického Říma*. Praha: BB art, 1999. 482 s. ISBN 8072570099.
- 14) GROH, Vladimír, HEJZLAR, Gabriel. *Život v antickém Římě*. 2. vydání. Praha: SPN, 1972.
- 15) HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. 4. opravené vydání. Praha: J. Otto knihkupec, 1910. 1243 s.
- 16) HRDINA, Ignác Antonín a Petr DOSTALÍK. *Přehled římského práva soukromého ke státní souborné zkoušce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, 138 s. ISBN 9788073802356.

- 17) KINCL, Jaromír; URFUS, Valentin; SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 2. doplněné a přepracované vydání. Praha: C.H.Beck, 1995. 386 s. ISBN 81071790311.
- 18) PLESSIS, Paul J. *Textbook on Roman law*. 4. vydání. Oxford: Oxford University Press, 2010. 427 s. ISBN 9780199574889.
- 19) ROBERT, Noél-Jean. *Řím 753 př. n. l. – 476 n. l.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, 270 s. ISBN 8071063983.
- 20) SCHULZ, Fritz. *Classical Roman law*. Oxford: Clarendon Press, 1951, s. 650.
- 21) SKŘEJPEK, Michal, David FALADA a Jan KUKLÍK. *Exegésis: výklad právních textů*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2005, 79 s. Praktikum. ISBN 8086898091.
- 22) SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: právo a náboženství ve starověkém Římě*. Pelhřimov: Vydavatelství 999, 1999. 317 s. ISBN 809010648X.
- 23) SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo v datech*. Praha: C.H. Beck, 1997. 116 s. ISBN 3406424279.
- 24) SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo: systém a instituce*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 350 s. ISBN 9788073803346.
- 25) SKŘEJPEK, Michal. *Latinsko-český slovníček římského práva: vybrané pojmy a termíny*. 4. vydání. Praha: LexisNexis, 2005. 59 s. ISBN 8086920062.
- 26) SOMMER, Otakar; SPÁČIL, Jiří. *Učebnice soukromého práva římského*. Díl II., Právo majetkové. 2. nezměněné vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. 356 s. ISBN 9788073576165.
- 27) TAMM, Ditlev. *Roman law and European legal history*. 1. ed. Copenhagen: DJ·OF Publ, 1997., 277 s.
- 28) ÜRÖGDI, György. *Tak žil starý Řím*. Praha: Orbis, 1968. 258 s.
- 29) VOJÁČEK, Ladislav a Jaromír TAUCHEN (eds.). *I. česko-slovenské setkání doktorských studentů a postdoktorandů oboru právní historie a římského práva: sborník příspěvků z konference*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, 407 s. ISBN 9788021063815.
- 30) ŽIDLICKÁ, Michaela a Pavel SALÁK (eds.). *Actiones, condictiones, exceptiones: 13. setkání právních romanistů České a Slovenské republiky, MU Brno 13-14.5.2011*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2011, 138 s. ISBN 9788021056800.

ČLÁNKY:

- 1) BĚLOVSKÝ, Petr. *Propuštění a jejich milenky podle římského práva.* In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Ius Romanum – Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 43-50.
- 2) HARAMIA, Ivan. *Senatusconsultum Claudianum.* In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Ius Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci.* Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 63-65.
- 3) LENHRATOVÁ, Katarína. *Žaloby z poručnictva nad ženami a ich využitie.* In: ŽIDLICKÁ, Michaela a SALÁK, Pavel. *Actiones, conditiones, exceptiones: 13. setkání právních romanistů České a Slovenské republiky, MU Brno 13-14.5.2011.* 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2011. s. 40-42.
- 4) PACKER, Holt N. "Why Were the Vestals Virgins? Or the Chastity of Women and the Safety of the Roman State", *American Journal of Philology*, Vol. 125, No. 4. (2004), pp. 563–601.
- 5) SKŘEJPEK, Michal. *Postavení žen v leges regiae a zákoníku XII. desek.* In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Ius Romanum: sborník příspěvků ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu konané 2. a 3. 11. 2001 v Olomouci.* Olomouc: Univerzita Palackého, 2002, s. 51-61.
- 6) SKŘEJPEK, Michal. *Prostituce v antickém Římě*, *Právní rozhledy*, 2003, roč. 9 s. 456 – 459.
- 7) STARÁ, Ivana. *Žena v římském právu.* In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Pocta Eduardu Vlčkovi k 70. narozeninám.* Olomouc: Univerzita Palackého, 2010, s. 375-380. ISBN 9788024424910.
- 8) VRANA, Vladimír. *Ženy – nežiaduca spoločnosť podľa rímskeho práva?! In BUBELOVÁ, Kamila (ed). Ius Romanum, Sborník ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 21-27.
- 9) ŽIDLICKÁ, Michaela. *Postavení ženy v antickém Římě v oblasti majetkoprávní.* In BUBELOVÁ, Kamila (ed). *Ius Romanum, Sborník*

ze IV. konference právních romanistů ČR a SR na téma Diskriminace v římském právu. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002, s. 73-80.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

- 1) <http://www.thelatinlibrary.com/>. [online], [citováno 03.03.2016]
(Digesta, Instituce, Plinius, Suetonius, Seneca, Cicero a další)
- 2) <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/>. [online], [citováno 03.03.2016]
(Texty římských zákonů)
- 3) <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>. [online], [citováno 03.03.2016]
(Texty Tacita, Tita Livia a jiných)
- 4) <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/home.html>.
[online], [citováno 03.03.2016] (Aulus Gellius, Plinius Starší a další)
- 5) <http://www.pravniprostor.cz/clanky/rekodifikace/k-komentar-noz-15-16-osoby-vseobecna-ustanoveni>. [online], [citováno 03.03.2016]
(DOUŠOVÁ, J., *Rekodifikace*, 2014)
- 6) <https://www.beckonline.cz/bo/chapterviewdocument.seam?documentId=oz5f6mrqgez6obzl5shu>. [online], [citováno 03.03.2016]
(Důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník)
- 7) <http://slovník-cizich-slov.abz.cz>. [online], [citováno 03.03.2016]
- 8) <http://lawdigitalcommons.bc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1261&context=twlj>. [online], [cit. 07.04.2016].
(ANTE, Richard. *Same-Sex Marriage and the Construction of Family. An Historical Perspective*. New York: Villard Books: Boston College Third World Law Journal, 1994)
- 9) <http://www.feminismus.cz/cz/clanky/nekonecny-boj-za-rovnopravnost>. [citováno 27.10.2016]. (KRÁLÍKOVÁ, A. SOKÁČOVÁ, L.: *Nekonečný boj za rovnoprávnost*)

JINÉ ZDROJE:

- 1) Občanský zákoník. In: 89/2012 Sb.
- 2) Latinsko-český slovník. Kábrt a kol. Leda, Praha 2000. 576 s.

SUMMARY

The objective of this rigorous thesis was to analyze comprehensively the legal position of a woman in the Roman law, thus, in a Roman family and Roman society. Regarding the fact that the term “position of a woman in the Roman law” is very comprehensive and it is possible to approach it from various points of view, the position of a woman was not examined in all the details. The main target was to build especially on the perspective of a woman as a human being who has different social roles since the birth that have diverse levels of competence to rights and obligations and different legal capacity. The legal position of a woman was analyzed in the field of family law whereas the attention was paid mainly to *matrimonium* according to *ius civile*.

The first part concentrates on the historical basis of this topic. This part is divided in four subchapters that are split in historical stages of the Roman state system, i.e. the period of kingdom, republic, and empire. The historical legal situation of the given period is explained to the reader and subsequently, it deals with the legal regulations that influenced the legal position of women in the Roman society most in the given period.

The second part of the thesis deals with the personal position of Roman women, mainly with the fact how their legal personality, capacity, legal as well as procedural competence was limited. In this connection, the attention is paid also to the position of a woman as a person *alieni iuris* and *sui iuris* because her other rights, mainly the property ones, depended on the position of women. This chapter deals also with the institute of guardianship of adult women in the *sui iuris* position. Furthermore, the chapter explains the basis of subjective rights of ancient Rome citizens, their status and importance of their civic honor. It explains also the terms such as *caput* and *capitis deminutio*.

The third chapter called “legal position of a woman in a Roman family” is fundamental for this thesis. It is a kind of heart of this thesis. This chapter deals with the position of a woman in the private law, mainly in the family law, and describes, though peripherally, the legal position of a woman in the public law too. A larger part of the chapter is devoted to the position of a woman in a family. The position is divided in the roles that a woman could play gradually in a Roman family depending

on the increasing age. The attention is paid to a woman in the position of a daughter, wife, mother, and finally, a widow. The remaining part is focused on the position of a woman in the public law, mainly on the position in religion and criminal law. Concerning religion, the rights and obligations of priestesses of the goddess Vesta, their privileges, prohibitions, limitations related to the performance of their service, and punishments are described. Regarding the position of a woman in the criminal law, the immoral criminal acts according to *lex Iulia de adulteriis* are examined whereas the reader is acquainted firstly with the concept of the Roman criminal law. The attention is paid mainly to criminal acts such as *adulterium*, *stuprum* and *lenocinium*.

The conclusion of a rigorosum thesis tries to describe the most important aspects concerning the status of a woman in the ancient Roman Empire, mainly from the viewpoint that was applied in this thesis. I mentioned also changes of the position of a woman in the Roman society and the most significant similarities in the legal form of the origin of marriage pursuant to the Roman law and valid Civil Code.

SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV

žena sui iuris

žena alieni iuris

patria potestas - otcovská moc

tutela - poručentství

manželství

manus – manželská moc

dos - věno

zásnuby

Vestálky

cizoložství

LIST OF KEY WORDS

woman *sui iuris*

woman *alieni iuris*

paternal power

tutelage

marriage

marriage power

dowry

engagement

Vestal virgins

adultery